

TAPAUSTUTKIMUS ERÄÄN MUUTTAJAN KIELESTÄ
d:N VASTINEIDEN JA YKSIKÖN 1. JA 2. PERSOONAPRONOMINIEN
VARIAATIO KAHDESSA ERI TILANTEESSA

Pro gradu -tutkielma
Minna-Mari Hyvärinen
Helsingin yliopiston
suomen kielen, suomalais-
ugrialaisten ja pohjoismaisten
kielten ja kirjallisuuksien laitos
Helmikuu 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Minna-Mari Hyvärinen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Tapaustutkimus erään muuttajan kielestä: <i>d:n</i> vastineiden ja yksikön 1. ja 2. persoonapronominien variaatio kahdessa eri tilanteessa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2017	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 81 + 1 liitesivu	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielma on tapaustutkimus, jossa tarkastellaan yhden muuttajan kielenpiirteiden tilanteista variaatiota yli kolmekymmentä vuotta muuton jälkeen. Muuttaja on kotoisin peräpohjalaisten murteiden alueelta ja asuu tutkielman tekohetkellä pääkaupunkiseudulla, Helsingin puhekielen alueella. Tarkasteltavat kielenpiirteet ovat <i>d:n</i> vastineet sekä yksikön 1. ja 2. persoonapronomininit. Tilanteista variaatiota tarkastellaan tutkitavan kotona käydyn arkisen olohuonekeskustelun sekä etätyöpäivinä käytyjen työpuhelujen pohjalta. Tutkielmassa vertaillaan, millä eri tavoin kielenpiirteet varioivat valituissa tilanteissa, ja pohditaan varianttien valinnan taustalla vaikuttavia syitä. Tutkielman pohjautuu teoreettisesti sosiolingvistiseen variaation tutkimukseen. Tutkimus sisältää sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia aineksia.</p> <p>Tarkasteltaviksi kielenpiirteiksi valikoituivat yksikön 1. ja 2. persoonapronomininit sekä <i>d:n</i> vastineet sen vuoksi, että ne ovat keskenään hyvin erilaisia ja niiden murrevariantit ovat selvästi Helsingin puhekielestä erottuvia. Tutkielman aineistot on tallennettu tutkitavan kotona. Olohuonekeskustelu on kestoaltaan noin tunnin mittainen, ja siihen osallistuivat haastattelija, tutkittava sekä tutkitavan vaimo. Työpuheluaineisto koostuu yhteensä kahdeksasta erillisestä työpuhelusta, joiden yhteenlaskettu kesto on noin 80 minuuttia.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että tutkitavan puhe on valittujen kielenpiirteiden osalta hyvin erilaista kahden tilanteen välillä. Olohuonekeskustelussa varianttien välillä esiintyy selvästi enemmän hajontaa kuin työpuheluissa. Olohuonekeskustelussa esiintyy pronominiinien osalta kolme eri varianttia, <i>mä</i>, <i>minä</i> ja <i>mie</i>. Työpuheluissa esiintyy vain yksi variantti, <i>mä</i>. <i>d:n</i> vastineiden kohdalla hajontaa on molemmissa tilanteissa, mutta jakauma on tilanteiden kesken erilainen. Olohuonekeskustelussa valtaosa esiintymistä on katovariantteja ja noin neljäsosa <i>d</i>-variantteja. Työpuheluissa katovariantteja on reilusti alle puolet, <i>d</i>-variantteja hieman yli puolet. Lisäksi molemmissa aineistoissa esiintyy muutama selvästi murteelliseksi luokiteltava variantti (<i>v</i>, <i>j</i>, <i>h</i>). Aineistosta on myös huomattavissa joitakin yleisiä leksikaalisia tendenssejä, kuten sanan <i>saada</i> toistuva esiintyminen <i>h</i>-variantillisena, <i>saaha</i>.</p> <p>Muuttaja tekee sekä tietoisia että alitajuisia kielellisiä valintoja erilaisissa tilanteissa. Yksi syy tutkielmassa havaittuun tilanteeseen variaatioon on valittujen tilanteiden erilaisuus; olohuonekeskustelu on arkinen ja rento, työpuhelut formaalimpia, ja niihin sisältynee enemmän odotuksia käyttäytymisen ja puhutavan suhteen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sosiolingvistiikka, variaation tutkimus, tilanteinen variaatio, muuttajuus, murre			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Tutkimusaineisto	4
2.1 Tallennettu aineisto.....	5
2.1.1 Työpuhelut	5
2.1.2 Olohuonekeskustelu.....	6
2.2 Kallen ja hänen vaimonsa esittely	7
2.2.1 Kalle.....	8
2.2.2 Kallen vaimo.....	9
3 Teoriaa ja aiemman tutkimuksen esittelyä	11
3.1 Sosiolingvistinen variaationtutkimus	11
3.1.1 Tilanteinen vaihtelu	14
3.1.2 Idiolekti ja identiteetti variaationtutkimuksessa	16
3.2 Kielimuotojen määrittelyä	18
3.2.1 Helsingin puhekieli.....	18
3.2.2 Murrejaottelu ja peräpohjalaiset murteet	20
3.2.3 Yleiskieli.....	21
3.3 Muuttajuus.....	22
3.3.1 Muuttajan kielelliset identiteetit	23
3.3.2 Kleivenin nelikenttä.....	24
4 Yksikön 1. ja 2. persoonapronominin variaatio	25
4.1 Työpuhelut	28
4.2 Olohuonekeskustelu	31
4.2.1 <i>minä/sinä</i>	32
4.2.2 <i>mä/sä</i>	36
4.2.3 <i>mie/sie</i>	37
4.3 Yhteenveto.....	39
5 d:n vastineiden variaatio	43
5.1 Kvantitatiivista tarkastelua	44
5.1.1 Työpuhelut	46
5.1.2 Olohuonekeskustelu.....	48
5.2 Kvalitatiivista tarkastelua	49
5.2.1 Yleisiä leksikaalisia tendenssejä.....	49

5.2.2 Muita <i>d</i> :n variaatiota selittäviä tekijöitä työpuheluissa	60
5.2.3 Muita <i>d</i> :n variaatiota selittäviä tekijöitä olohuonekeskusteluaineistossa	65
5.3 Yhteenveto.....	68
6 Kallen idiolektin vertailua aiempiin tutkimuksiin ja kokoavaa pohdintaa.....	69
6.1 Yksikön 1. ja 2. persoonapronominit	69
6.2 <i>d</i> :n vastineet.....	72
6.3. Kallen idiolektin pohdintaa yleisellä tasolla	75
7 Lopuksi.....	76
Lähteet.....	78
Liite	

1 Johdanto

Suomessa pieniltä ja syrjäisiltä paikkakunnilta muuttaminen suurempiin kaupunkeihin on yleistä. Muuttoliikkeen syynä on usein uuden työ- tai opiskelupaikan sijainti toisella paikkakunnalla, ja erityisesti pääkaupunkiseudulla asuu paljon muualta muuttaneita. Muuttoliike Helsinkiin alkoi vilkastua 1800-luvun loppupuolelta lähtien ja on ollut aktiivista nyt jo parinsadan vuoden ajan. Vilkas muuttoliike on herättänyt luonnollisesti myös tutkijoiden kiinnostuksen – monesta eri näkökulmasta. Yksi näkökulmista on muuttajat ja muuttajien kieli: miten kieli muuttuu kaupungistumisen myötä? Kun muuttaja muuttaa paikkakunnalta toiselle, hän joutuu sopeutumaan joskus hyvinkin erilaiseen kielelliseen ympäristöön. Muuttajien kieltä on Suomessa tutkittu jo yli kuusikymmentä vuotta. Kiinnostus sitä kohtaan alkoi 1950-luvulla, kun Virittäjässä julkaistiin Raili Jahnukaisen (1954) opinnäytetyön pohjalta kirjoitettu siirtoväen murteen muuttumista käsittelevä artikkeli. 1980-luvun alkupuolella puolestaan aloitettiin ruotsalaisen Bengt Nordbergin (1994) johdolla laaja pohjoismainen tutkimushanke, joka käsitteli kaupungistumista ja kielen muutosta keräten samalla empiiristä tietoa Pohjoismaiden kielistä. Tutkimushankkeeseen osallistui tutkijoita eri Pohjoismaista. Hanke kesti kaikkiaan yli kymmenen vuotta ja saatettiin loppuun kesällä 1993. Osa sitä oli myös Pirkko Nuolijärven (1994) tutkimus. Nuolijärvi tutki Savosta ja Pohjanmaalta Helsinkiin muuttaneiden kielellistä variaatiota kolmen taustamuuttujan (lähtöalue, ammatti ja sukupuoli) näkökulmasta. Nuolijärvi totesi muun muassa, että miehet käyttävät puheessaan murteellisia variantteja enemmän kuin naiset ja ihmiset, jotka ovat työssään paljon kontaktissa muiden ihmisten kanssa, käyttävät enemmän murteellisia variantteja kuin ne, joiden kielelliset kontaktit jäävät vähäisemmiksi. Hän peilasi tuloksia myös tutkittavien lähtöalueeseen. (Nuolijärvi 1986b.)

Muuttajien kielen tutkimuksessa on haasteena löytää sopiva vertailukohta. Ideaaleinta olisi, jos tutkittavien kieltä voitaisiin verrata heidän alkuperäiseen kieleensä; tutkittavia tulisi näin ollen haastatella ennen muuttoa ja muuton jälkeen. Tämä on kuitenkin usein mahdotonta, sillä se vaatii taustalleen pitkäjänteisen, päämäärätietoisen tutkimusprosessin. Tämänkaltaisten reaaliaikaisten tutkimusten tekeminen mahdollistuu kuitenkin koko ajan enenevässä määrin, sillä aineistoa kerääntyy koko ajan lisää ja aikajänne aineistojen keruussa pitenee. Helpompi, joskin epäluotettavampi tutkimusmetodi on, että pyydetään muuttajaa itse kuvailemaan kieltänsä ennen muuttoa. Muuttajan kertoman perusteella tutkija vertaa muuttajan nykyistä kieltä aiempaan. Tässä

tulee kuitenkin vastaan ongelma, että muuttajan oma käsitys kielestään voi poiketa paljonkin todellisuudesta. Usein tutkijat päätyvät sellaiseen ratkaisuun, että muuttajan kieltä verrataan samanikäisten, lähtöpaikassa edelleen asuvien kieleen ja murrejärjestelmään. Tässä on kuitenkin ongelmana se, että edes paikallaan pysyneellä kieli ei välttämättä pysy samanlaisena. Puhuja muuttuu, samoin murre. (Andersson – Thelander 1994: 58–59; Palander 2005: 11). Toisaalta muuttajien kieltä on tarkasteltu myös vertailematta sitä systemaattisesti lähtömurteeseen tutkimalla sen sijaan muuttajan kielen tämänhetkistä tilannetta. Tämä on näkökulma, josta itse lähdin tutkimuksessani liikkeelle.

Tämän pro gradun tutkimusaihe liittyy henkilökohtaiseen taustaani. Muuttajien kieli on kiinnostanut minua jo pitkään. Omat sukujuureni ovat peräpohjalaisten murteiden alueelta, ja vaikka olenkin itse aina asunut pääkaupunkiseudulla, muualta kotoisin olevien sukulaisten kielivalinnat ovat aina olleet kiinnostavia. Tämän myötä kiinnostus on laajentunut yleisesti murteisiin ja Suomen sisällä muuttaneiden kielellisiin valintoihin. Tämän tutkielman muuttaja on muuttanut Rovaniemeltä Helsinkiin yli kolmekymmentä vuotta sitten. Hän on minulle läheisesti sukua, joten minulla on jo ennestään näkemystä hänen kielellisestä profiilistaan. Pohjaan kuitenkin kaikki tutkielmassa havaittavat kielelliset ilmiöt ja niihin liittyvät analyysit tallennettuun aineistoon ja siinä esiin tulleisiin ilmiöihin.

Mitä tapahtuu, kun ihminen muuttaa Pohjois-Suomesta peräpohjalaisten murteiden alueelta kauas Etelä-Suomeen, täysin erilaiseen puheympäristöön? Entä mitä tapahtuu muuttajan kielelle, kun hän käyttää sitä erilaisissa tilanteissa? Missä tilanteissa *mä* muuttuu *mieksi*, ja mikä siihen vaikuttaa? Milloin verbi *saada* onkin muodossa *saaha* ja miksi? Nämä ovat asioita, jotka minua kiinnostavat ja joita tutkin tässä tutkielmassa. Puhujalla on mahdollisuus omilla sana- ja varianttivalinnoillaan luoda tietynlaista mielikuvaa itsestään. Useissa eri kielissä – suomi mukaan lukien – eri murteisiin liitetään erilaisia mielikuvia. Myös eri murrealueilla asuviin ja itse murteisiin liitetyt stereotypiat elävät edelleen. Puhuja voi hyödyntää näitä stereotypioita omassa puheessaan ja tällä tavoin rakentaa omaa sosiaalista identiteettiään haluttuun suuntaan. Mantilan (2008: 64) mukaan perinteisen murrekartan sijaan voitaisiinkin puhua enemmän miellekartasta. Puhuja voi rakentaa sosiaalista identiteettiään kielivalintojen kautta joko hetkelliselle tilanteelle tai pysyvämmälle persoonalleen sopivaksi. (Mantila 2004: 329; ks. myös Sorjonen – Lehtonen – Rouhikoski 2015: 35). Kielivalinnoilla voidaan tietoisesti toteuttaa erilaisia tarkoituksia eri tarpeiden mukaan. Murteellisuutta

voidaan käyttää hyväksi myös ihmisten yhdistämiseen ja erottamiseen: käyttämällä murteellista varianttia puhuja voi osoittaa solidaarisuutta puhekumppaniaan kohtaan, toisaalta hän voi myös asettaa näin ihmisiä erottavia rajoja. Joissakin yhteyksissä murteellisen variantin käyttöä voidaan pitää myös kannanottona. (Mantila 2008: 63.) Mary Bucholtz (2015: 31) puhuu artikkelissaan tyyleistä ja siitä, kuinka kielellä voidaan vaikuttaa konkreettisten asuvalintojen ohella oman tyylin ilmentämiseen. Hän myöntää itse käyttävänsä erilaisia variantteja vokaalista /a/ riippuen siitä, minkä kuvan hän haluaa itsestään kuulijalle kulloinkin antaa. Kun tavoitteena on antaa itsestä rento kalifornialaistyylinen vaikutelma, hän käyttää eri varianttia kuin silloin, kun tavoitteena on ilmentää vaikkapa kiireistä chicagolaista. Samalla tavoin myös suomen kielessä voidaan leikitellä eri murteisiin liitettävillä varianteilla. Kielellä leikittelijän on kuitenkin tällöin hallittava murteet ja tunnettava niihin liitetyt mielikuvat. Suomessa tämä on nykyisin vaivattomampaa kuin ennen, sillä murteet ovat nousseet viimeisen kymmenen vuoden aikana yhä näkyvämmiin kansan tietoisuuteen kasvattaen suosiotaan; Mantila (2004: 336) luonnehtii tätä ilmiötä jopa murrebuumiksi. Murteita tuodaan jatkuvasti esille eri väylien, kuten median, kautta. Murteita näkyy muun muassa televisiossa, murre-sanakirjoissa, sarjakuvissa, internetin keskustelupalstoilla, tekstiviesteissä ja paikallislehdissä. Niitä on pitkään pidetty humoristisena tapana tuoda kepeyttä sanomaan, mutta niiden käyttö on myös vastapainoa universaalille kansainvälistymiselle. Yksi tämän päivän murteentutkimuksen haasteista onkin selvittää murteenkäytön syitä näissä uusissa konteksteissa (Mantila 2008: 72).

Tutkielmani on luonteeltaan sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen. Kvantitatiivisuus ilmenee siinä, että kaikki tutkittavat kielenpiirteet on aineistosta laskettu ja taulukoitu. Kvalitatiivista osuutta on tulosten analysointi ja variaation syiden pohtiminen. Tutkielma sijoittuu sosiolingvistisen variaation tutkimuksen kentälle; metodina on siis variaation tutkimus.

Tutkielmani on tapaustutkimus, jossa tarkastelen yhden muuttajan kielenpiirteiden tilanteista variaatiota yli kolmekymmentä vuotta muuton jälkeen. Pyrin selvittämään, millä tavoin muuttajan kieli varioi kahdessa hyvin eriluonteisessa tilanteessa. Tarkastelun kohteena ovat yksikön 1. ja 2. persoonapronominit sekä *d:n* vastineet. Valitsin nämä kielenpiirteet, sillä halusin tarkasteltavien piirteiden murrevarianttien olevan selkeästi Helsingin puhekielestä erottuvia. Lisäksi tarkasteltavat kielenpiirteet ovat keskenään hyvin erilaisia, mikä tuo lisää mielenkiintoa tutkimukseen. Olettamukseni on, että yksikön 1. ja 2. persoonan pronomien varianttien valintaan

puhujan on helpompi kiinnittää huomiota, kun taas *d*:n vastineiden varianttien valinta on tiedostamattomampaa.

Tilanteet, joissa kielenpiirteiden variaatiota tarkastelen, ovat seuraavat:

1. muuttajan etätyöpäivinä käymät työhön liittyvät työpuhelukeskustelut
2. muuttajan, hänen vaimonsa ja haastattelijan kesken käyty olohuonekeskustelu

Työssäni pohdin seuraavia kysymyksiä: Millä tavoin muuttajan kieli varioi kahdessa eri tilanteessa, ja onko varioinnissa havaittavissa johdonmukaisuutta? Mitä syitä eri varianttien valinnan taustalla on? Minkälaiseksi tutkittavan idiolekti voidaan määrittää tarkasteltavien piirteiden perusteella?

Puhun tutkielmassani Helsingin puhekielestä, murteellisesta ja yleiskielestä. Rajanveto näiden kolmen kielimuodon välillä ei kuitenkaan ole täysin yksioikoista, sillä kielenpiirteet esiintyvät usein limittäin. Palaan kielimuotojen nimeämiseen vielä myöhemmin luvussa 3.2.

Tutkielmani rakentuu niin, että seuraavaksi luvussa kaksi esittelen tutkimusaineistoni sekä tutkittavan. Kolmannessa luvussa esittelen tutkielman kannalta oleelliset teoriat ja käsitteet sekä perehdyn aiempaan tutkimukseen. Neljännessä ja viidennessä luvussa syvennyn aineistoon ja tarkastelen sitä ensin yksikön 1. ja 2. persoonapronominien osalta, sitten *d*:n vastineiden osalta. *d*:n vastineita koskevassa luvussa käsittelen aineistoa selkeyden vuoksi omissa alaluvuissaan ensin kvantitatiivisesti, sitten kvalitatiivisesti. Kuudennessa luvussa pohdin Kallen idiolektia tutkittujen kielenpiirteiden näkökulmasta vertaillen sitä samalla aiempiin tutkimuksiin. Seitsemäs luku on yhteenvetoluku, jossa kokoan tutkimustuloksia ja tutkimuksessa esille nousseita havaintoja sekä pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 Tutkimusaineisto

Tässä luvussa esittelen ensiksi varsinaisen tallennetun aineiston, minkä jälkeen esittelen vielä itse muuttajan. Esimerkeissä ihmisten ja yritysten nimet on muutettu, jotta ne pysyisivät mahdollisimman anonyymeinä. Muuttajasta käytän peitenimeä Kalle. Kallen esittelyn jälkeen esittelen vielä pintapuolisesti hänen vaimonsa, Tiinan. Tiinan esittely on perusteltua, sillä hän on aktiivisesti mukana toisessa keskusteluaineistoista. Tiina on ollut merkittävä tekijä Kallen elämässä vuosikymmenien ajan, ja näin ollen hänen

puhetavallaan ja läsnäolollaan on oletettavasti omat vaikutuksensa Kallen puheenparteen. Palaan tähän tarkemmin muuttajien esittelyluvun yhteydessä.

2.1 Tallennettu aineisto

Tutkimusaineistoni koostuu eripituisista tallenteista, jotka on tallennettu ja litteroitu vuosina 2014–2016. Aineisto on jaettavissa kahteen osaan: työpuheluihin ja olohuonekeskusteluun. Olohuonekeskustelu on tallennettu vuonna 2014 tekemääni kandidaatintutkielmaa varten. Keräsin olohuonekeskusteluaineiston järjestämällä ja tallentamalla sen itse. Työpuhelut tallensi Kalle talvella 2015–2016. Litteroinnit olen kaikilta osin tehnyt itse.

Yhteensä tallennettua aineistoa on noin 2,5 tuntia, josta yli puolet on työpuheluita. Seuraavaksi esittelen työpuheluaineiston, jonka jälkeen kerron olohuonekeskustelusta.

2.1.1 Työpuhelut

Työpuheluaineisto sisältää yhteensä kahdeksan erillistä puhelua, joiden kestot vaihtelevat viidestä minuutista puoleen tuntiin. Yhteensä työpuheluita kertyi noin 80 minuutin edestä. Aineisto on tallennettu vuoden 2015 lopulla marras- ja joulukuun aikana. Työpuhelukeskustelut on käyty Kallen kotona etätyöpäivinä. Keskustelunaiheet pysyvät työhön liittyvissä asioissa, eikä työkavereiden välistä työasioihin liittymätöntä arkikeskustelua ole oikeastaan lainkaan. Fokus puheluiden analysoinnissa on Kallen puheessa, ei niinkään aiheessa.

Suurimmassa osassa tallenteista itse tallenne alkaa samasta kohdasta kuin puhelukin, mutta kaksi tallenteista alkaa puhelun puolestavälistä. Jokainen tallenne päättyy puhelun päättymiseen. Tämän vuoksi tallenteissa esiintyy paljon puhelun aloitus- ja lopetusfraaseja, jotka puolestaan saattavat vaikuttaa varianttien jakaumaan.

Koska lähes jokaisessa puhelussa soittajana on Kalle, hän on myös keskustelua ohjaavassa roolissa. Olen litteroinut puheluita ainoastaan Kallen puheen, sillä kanssakeskustelijoiden puhetta ei läheskään kaikista tallenteista kuule. Tämän vuoksi en tutkimuksessa ota kantaa heidän puhetapaansa. Työpuheluita ja näin ollen myös osallistujia on aineistossani useita. Joissakin puhelinkeskusteluissa osanottajia on Kallen lisäksi vain yksi, joissakin kyseessä on ryhmäpuhelu ja osanottajia on useampi. Työpuheluaineisto on näin ollen useamman keskenään erilaisen työpuhelukeskustelun

muodostama kokonaisuus. Tämän vuoksi aineistossa esiintyvät kielenpiirteiden variantit kertovat kokonaisuudesta eivätkä jostakin erityisestä tietyn puhekumppanin kanssa käydystä keskustelusta. Puhelinkeskusteluun liittyy myös muita tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa puhujan kielenkäyttöön. Jos esimerkiksi linja pätkee tai on huono, saattaa puhuja käyttää mahdollisimman selkeitä variantteja, jotta mahdollisimman vähän jäisi arvailun varaan ja viesti menisi kunnolla perille.

Haasteena työpuheluissa on se, että keskustelukumppaneiden murretausta, ikä ja muut taustamuuttajat eivät ole tiedossa. En myöskään tiedä, mikä keskustelukumppanin arvoasema työpaikalla on. Nämä tekijät ovat sellaisia, jotka voivat vaikuttaa puhujan kielenkäyttöön ja sanavalintoihin. Vaikka puhekumppaneiden taustat eivät ole tiedossani, kokonaiskuva Kallen kielenkäytöstä on mahdollista saavuttaa tämän aineiston pohjalta.

2.1.2 Olohuonekeskustelu

Olohuonekeskustelun olen tallentanut ja litteroinut vuonna 2014 talven ja kevään aikana. Aineistoa on noin tunnin verran. Keräsin aineiston kandidaatintutkielmaani varten, jossa tutkin Kallen lisäksi myös hänen vaimonsa variaatioita *d:n* vastineiden ja yksikön 1. persoonapronominin osalta (Hyvärinen 2014). Järjestin Kallelle ja Tiinalle yhteisen keskustelutilanteen heidän omassa olohuoneessaan. Yksilöhaastatteluiden sijaan valitsin yhteiskeskustelun, jotta saisin mahdollisimman luonnollista tallennemateriaalia. Yksilökeskusteluissa tilanne olisi saattanut olla liian haastattelunomainen, mikä olisi ehkä vaikuttanut tutkittavien puheeseen ei-halutulla tavalla. Tilanne oli hyvin rento ja spontaani ja keskustelu melko vapaamuotoista. Siinä oli mukana Kallen ja Tiinan lisäksi vain haastattelija, joka on heille läheistä sukua. Koska tilanteessa ei ollut ketään tuntematonta ulkopuolista, se oli kuin mikä tahansa arkinen keskustelu perheenjäsenten kesken. Keskustelun edetessä vaikutti siltä, että sen perimmäinen tarkoitus unohtui nopeasti.

Keskustelussa käytiin läpi monia eri aiheita. Kalle ja Tiina kertoivat sen aikana muun muassa muuttamisestaan Rovaniemeltä Helsinkiin, ensi kokemuksistaan Helsingissä, silloisista ajanvietto- ja työpaikoistaan. Keskusteluaiheet pyörivät kokonaisuudessaan hyvin pitkälti ajassa, kun he olivat vasta muuttaneet Helsinkiin.

2.2 Kallen ja hänen vaimonsa esittely

Kuten mainittua, tutkimuksessa tarkasteltava muuttaja on itselleni läheistä sukua. Siitä on tutkimuksen kannalta paljon hyötyä, mutta se aiheuttaa myös omat haasteensa. Yksi oleellinen hyöty on se, että erityisesti olohuonekeskustelussa Kallen puhe on oletettavasti paljon luonnollisempaa ja vähemmän kontrolloitua kuin mitä se olisi, jos aineistonkerääjänä olisi täysin tuntematon henkilö. Lisäksi tuttuus vaikuttaa tilanteen kotoisuuteen ja rentouteen. Yhtenä haasteena koen sen, että minun on tutkijana kyettävä ottamaan tarpeeksi etäisyyttä aineistoon ja Kalleen ja tutkittava sitä objektiivisesti ulkopuolisen silmin. Vastaavia haasteita on pohdittu aiemminkin tutkimuksissa, joissa tutkija tuntee tutkittavat. Lappalainen (2004) on törmännyt tuttuuden haasteisiin tarkastellessaan väitöskirjassaan erästä sosiaalista verkostoa, johon myös itse kuuluu. Vaikka tutun ihmisen tai verkoston tutkiminen aiheuttaa joissain tutkijoissa epäilyksiä, on siinä Lappalaisen mielestä ehdottomasti paljon positiivisia puolia. Monet näistä pätevät myös omassa olohuonekeskusteluaineistossani, vaikka siinä varsinaisen ryhmän sijaan onkin vain kolme keskustelijaa. Hyvänä puolena Lappalainen mainitsee sen, että verkostoon kuulumisen vuoksi hänellä oli mahdollisuus päästä mukaan sellaisiin vuorovaikutustilanteisiin, joihin ei muuten välttämättä olisi päässyt. Hän myös koki tallentamiensa keskustelujen olleen hyvin luonnollisia lukemattomien ennakkokokemustensa perusteella. Sitä paitsi, mikäli tutkijana vastaavassa tutkimuksessa olisi joku ryhmälle tuntematon, olisivat keskustelunaiheet todennäköisesti erilaisia. (Mts. 25–26.)

Tiinan esittely tutkielman yhteydessä on tärkeää, sillä hänellä voi olla vaikutusta tutkitussa tilanteessa – ja muutenkin – Kallen puheeseen. Pariskunta on ollut tutkielman tekohetkellä yhdessä noin neljäkymmentä vuotta, minkä vuoksi on perusteltua olettaa, että he ovat ottaneet ja kenties edelleen ottavat toisiltaan vaikutteita, mitä puhetapaan ja murteellisuuteen tulee. Lisäksi on oleellista tietää, että pariskunta on koko pääkaupunkiseudulla asumisen ajan asunut yhdessä. Tiina ja Kalle muuttivat nuorina aikuisina yhdessä Helsinkiin. Siellä muutaman vuoden asuttuaan he muuttivat Espooseen, jossa he asuvat edelleen. Tiina ja Kalle ovat samanikäisiä, ja tutkielman tekohetkellä he ovat iältään viiden- ja kuudenkymmenen välillä.

Vaikka pyrin pitämään muuttajat mahdollisimman anonyymeinä, kyseessä on tapaustutkimus, minkä vuoksi joidenkin henkilökohtaisten tietojen paljastaminen on aiheellista mahdollisimman luotettavien ja läpinäkyvien analyysien muodostamisen kannalta. Kaikkien tässä paljastettavien tietojen kertomiseen olen saanut luvan.

Seuraavaksi esittelen tarkemmin päätutkittavan eli Kallen, sitten kerron lyhyesti Tiinan taustoista.

2.2.1 Kalle

Kalle on syntyjään Oulusta, mutta asunut suurimman osan nuoruudestaan Rovaniemellä. Kallen vanhemmat ovat alun perin kotoisin Oulusta ja Piippolasta, molemmat siis pohjoispohjalaisten murteiden alueelta (Rapola 1969: 128–131). On mahdollista, että Kallen vanhempien pohjoispohjalainen murretausta on antanut jossain määrin vaikutteita myös Kallen puheeseen – ainakin joissakin tilanteissa ja jossain vaiheessa elämää. Oulussa Kalle asui 4-vuotiaaksi asti, jolloin perhe muutti Rovaniemelle. Hän valmistui Rovaniemeltä ylioppilaaksi ja lukion jälkeen meni kauppaoppilaitokseen, josta valmistui yo-merkonomiksi.

Kalle ja Tiina muuttivat yhdessä Helsinkiin 22-vuotiaana. Kalle sai Helsingissä saman tien työpaikan, joten päivittäinen töihin liittyvä sosiaalinen kanssakäyminen Helsingissä asuvien kanssa alkoi nopeasti. Työ oli parin ensimmäisen kuukauden aikana melko yksilökeskeistä, mutta muuttui pian myyntityöksi, jolloin kontaktit asiakkaiden kanssa olivat yleisiä. Kallen työ sisältää edelleen paljon sosiaalista kanssakäymistä ja yhteistyötä työkavereiden ja asiakkaiden kanssa. Kalle on näin ollen muutosta asti saanut ympäristöstään runsaasti erilaisia kielellisiä vaikutteita.

Kallen puheessa esiintyy tutkittavien piirteiden lisäksi myös muita murteellisuuksia, joista osa on peräpohjalaisten murteiden ohessa tyyppillisiä myös pohjoispohjalaisille murteille. Yksi niistä on hyvinkin leimaava švaavokaali, joka toistuu aineistossa monesti. Myös yleisgeminaatiota esiintyy Kallen puheessa usein. (ks. näistä piirteistä Lyytikäinen – Rekunen – Yli-Paavola 2013: 282–350.) Seuraavaksi esittelen kaksi esimerkkikatkelmaa (1 ja 2), jotka havainnollistavat näitä kahta yleistä mutta tutkielmassa tarkastelun ulkopuolelle jäävää kielenpiirrettä. Olen esitellyt litterointiperiaatteet ja merkintöjen selitykset liitteessä.

Esimerkki 1: jäläkee

```
Kalle:      nii (,)
Haast.:    ja sit jos (,) nii (,) nonii
Kalle:     sej_jäläkee me_ei sieltäpäi ees katóttu (.)
Haast.:    nii ((naurahtaa)) meni vähäm maku
Kalle:     eh e:in no se oli kertarokótus (,)
Haast.:    nii (.) joo
```

Esimerkki 2: *mittää*

Kalle: nii (.) tai läheskää kaikissa_ei ollu
 Tiina: suuremmassa osassa ei ollu
 Kalle: suurimmassa osassa ei ollus- se oli nii_että
 (,)jas sitte ku ei ollu **mittää** internettiä
 Haast.: ni::
 Tiina: ei ulkonäkö- ei mitän tienny
 Kalle: ei **mittää** (.) se oli puhelilluettelon kartta
 ja (.) siitä täyty ettiän ne (.)

Esimerkissä 1 Kalle käyttää švaavokaalia sanan *jäläkee* kohdalla. Esimerkissä 2 puolestaan esiintyy yleisgeminaatiota sanassa *mittää*.

Vaikka onkin mahdollista, että Kallen kielelliseen kehitykseen ja profiiliin on vaikuttanut aikoinaan hänen vanhempiansa pohjoispohjalainen murre, tutkimustulokset ovat osoittaneet, että kavereiden vaikutus lapsen kielelliseen kehitykseen on suurempi kuin vanhempien. Tutkijat, jotka ovat perehtyneet vanhempien ja ympäristön vaikutukseen lapsen kielelliseen kehitykseen, ovat todenneet, että vanhempien puhetapa vaikuttaa lapsen puheeseen ensimmäisten noin 0–5 vuoden ajan. Tämän jälkeen tärkeämpiä vaikutteenantajia ovat kaverit. Tämä on yleistä nimenomaan tilanteissa, joissa perhe on muuttanut uuteen kielelliseen ympäristöön ja vanhempien puhetapa eroaa ympäristön vallitsevasta puhetavasta. Lapsen on todettu oppivan uusi kielimuoto sitä nopeammin, mitä nuorempana uuteen kieliympäristöön muutetaan. (Chambers 1995: 159–163.) Näiden tutkimustulosten mukaan Kalle olisi siis ollut koko Oulussa asutun ajan vanhempiansa puhetavan vaikutuspiirissä. Rovaniemelle muuton jälkeen Kalle olisi alkanut saada enemmän vaikutteita kavereiltaan, joiden vaikutus olisi lopulta syrjäyttänyt kokonaan vanhemmilta saadun vaikutuksen.

2.2.2 Kallen vaimo

Tiina on syntyjään Rovaniemeltä, tosin hän asui ensimmäiset kuukautensa Kemijärvellä. Tiinan vanhemmat ovat kotoisin Kemijärveltä ja Sallasta, peräpohjalaisten murteiden alueelta (ks. Rapola 1969: 131–134). Tiinan ollessa muutaman kuukauden ikäinen perhe muutti Rovaniemelle. Kallen tapaan Tiina kävi peruskoulun ja lukion Rovaniemellä. Ylioppilaaksi valmistuttuaan hän kävi mainonnan peruskurssin. Myöhemmin, kun Kalle ja Tiina muuttivat Helsinkiin, Tiina suoritti vielä mainoshoitajan (MAT) sekä tiedottajan tutkinnot (MTi).

Kun Tiina ja Kalle muuttivat Helsinkiin, Tiina sai melko nopeasti työpaikan viestintä- ja markkinointitehtävien parista. Työ oli tiimiluontoista, joten Tiina sai äkkiä sosiaalisia kontakteja ja näin ollen myös kielellisiä vaikutteita. Tiina työskentelee edelleen samalla alalla.

Mainitsin aiemmin, että tarkastelin kandidaatintutkielmassani myös Tiinan kieltä. Tutkimustulokset osoittivat, että ainakin tutkittavien kielenpiirteiden osalta Tiinan puhe on murteellisempaa kuin Kallen. Olohuonekeskustelussa Tiinan puheessa esiintyy molempien tarkasteltavien kielenpiirteiden osalta huomattavasti enemmän murteellisia piirteitä kuin Kallella. (Hyvärinen 2014.) Alla pari esimerkkiä olohuonekeskustelusta, jotka havainnollistavat Tiinalle tyypillistä puhetta.

Esimerkki 3: *mie halusin pois*

Tiina: ei ku **mie** halusin pois (,)

mie halusin Rovaniemeltä pois (,)

koska sielä on niin kylmä (,)

m_olin kyllästyny siihen kylmyyteen (,)

pakkaseen (,) [lumeen ja pimey-]

Kalle: [sielä oli niim pirun] kylmä

Tiina: pimeyteen

Kalle: ja pitkään talaveen

Tiina: ja sitte se (,) ja pitkään talveen (,)

ja sitte en **minä** halua semmosesa

pikkukaupungissa asua

Haast.: nii

Tiina: m- em **mä** koskaa niiku (,) em **minä** hirvee-

hirveesti oo koskaa tykänny Rovaniemestä

((naurahtaa))

Haast.: must tuntu- (,) tai (,) tosi monesti

varmaa sillee että (,) [piEnistä-]

Tiina: [siis se o tietenki

semnose (,) lapsuuskaupunki ja muuten em **mä**

kosk- em **mä** koskaan ajatellu jääväni sinne

↑ ikinä (.)

Esimerkki 4: *vuojev verran*

Haast.: nii (,)

Tiina: paikka sitä ja katok ku mä olin **vuojev** verran

sittes siinä ja (,) sitte että ei että minä

haluan niinky (,) mainostoimistoo ((naurahtaa))

nii se tais olla että (,)

Katkelmat ovat tyypillisiä esimerkkejä Tiinan puheesta. Kuten esimerkki 3 osoittaa, Tiinan puheelle on normaalia, että yksikön 1. persoonan eri pronominivariantit esiintyvät joissakin vuoroissa hyvin tiuhaan ja sekaisin. On tyypillistä, että Tiina käyttää

lyhyen ajan sisällä yksikön 1. persoonapronominista niin *mä*-, *mie*- kuin *minä*-varianttejakin. Olohuonekeskustelussa kävi ilmi myös Tiinan oma käsitys murteellisuudestaan. Omasta mielestään Tiina käyttää enemmän varianttia *mie* kuin varianttia *mä*. Tämä ei kuitenkaan aineiston pohjalta pidä paikkaansa, sillä kaikista 80 yksikön 1. persoonapronominiesiintymästä *mie*-variantteja oli vain 18 ja *mä*-variantteja 36 kappaletta. Tiinalla on itsellään siis murteellisempi mielikuva puheestaan kuin mitä se todellisuudessa on. Variantin valintaan ei näytä vaikuttavan keskustelun aihealue, joten aineiston pohjalta Tiinan voisi sanoa valitsevan variantin sattumanvaraisesti. Toisaalta on mahdollista, että hänellä on joitakin kiteytyneitä käyttötapoja varianttien suhteen.

d:n vastineiden osalta Tiinan puhe muistuttaa melko paljon Kallen puhetta, vaikkakin olohuonekeskustelussa Tiinalla esiintyy enemmän murteellisia variantteja (ks. myös esim. 4). Kun otetaan kuitenkin huomioon Kallella myös työpuheluaineisto, linja *d*:n varianttien käytössä tuntuu olevan samankaltainen.

3 Teoriaa ja aiemman tutkimuksen esittelyä

Seuraavissa luvuissa perehdyn tutkielmani kannalta oleellisiin teorioihin ja aiempiin tutkimustuloksiin. Avaan myös keskeisiä käsitteitä ja termejä.

3.1 Sosiolingvistinen variaationtutkimus

Sosiolingvistiikka tarkastelee kieltä suhteessa sen sosiaaliseen ympäristöön. Siinä etsitään syy–seuraus-suhteita kielenkäytön ja yhteiskunnallisen todellisuuden väliltä, ja mielenkiinto kohdistuu kielessä ilmenevään vaihteluun. Perinteinen ajattelutapa on, että kielellinen variaatio on selitettävissä erilaisten tilannemuuttujien ja sosiaalisten taustamuuttujien kautta. Sosiolingvistiikkaa voidaan jaotella mikro- ja makrotason näkökulmasta. Mikrososiolingvistiikka keskittyy yksilötasoon: miten sosiaalinen ympäristö ja yksilön sosiaaliset taustamuuttujat, kuten esimerkiksi sukupuoli tai ikä, vaikuttavat yksilön kielenkäyttöön? Makrotasolla tarkastellaan kielenkäyttöä ja sen muuttumista suuremmissa mittakaavassa: mitä kielille tapahtuu yhteisöissä, miten kieliin asennoidutaan ja mitä tehtäviä kielellä yhteisössä on? (Nuolijärvi 2000: 14–15.) Oma tutkimukseni sijoittuu mikrososiolingvistiikan alle, sillä tarkastelen kieltä yhden puhujan näkökulmasta.

Sosiolingvistiksessä tutkimuksessa kieltä voidaan tarkastella erilaisista

näkökulmista, ja eri aikoina eri näkökulmat ovat olleet tutkimuksen keskiössä. Nuolijärvi jaottelee neljä lähestymistapaa. Näistä keskeisin on ollut kieliyhteisön variaation tarkastelu eli variaationanalyysi. Toinen näkökulma on keskittynyt kielen muuttumiseen, sen syihin ja mekanismeihin. Kolmannessa näkökulmassa keskiössä on ollut etnisten ryhmien kieli ja siihen liittyvä ryhmäidentiteetin muotoutuminen. Neljäs näkökulma on keskittynyt monikielisyyteen. Näistä neljästä tutkimusnäkökulmasta Suomen sociolinguistiikan tutkimus – kuten myös oma tutkimukseni – on painottunut variaationtutkimukseen. (Nuolijärvi 2000: 17–18.) Suomessa variaationtutkimus on hyvin pitkälti jopa sociolinguistiikan synonyymi (Vaattovaara 2009: 20). Suomen kieltä tarkastellut variaationtutkimus on hyvin pitkälti keskittynyt variaation selittämiseen kielenulkoisten muuttujien avulla. Myös tilanteiseen variaatioon ja itse puhetilanteen asettamiin oletuksiin ja vaatimuksiin on kiinnitetty jonkin verran huomiota. (Lehtonen 2015: 92.)

Variaationtutkimus on suhteellisen nuorta; sen juuret sijoittuvat noin viidenkymmenen vuoden taakse, jolloin yhdysvaltalainen William Labov tarkasteli väitöskirjassaan New Yorkin englannin sosiaalisia kerrostumia. Labov teki haastatteluja ja lukutehtäviä yli kahdellesadalle newyorkilaiselle. Haastateltavat olivat natiivipuhujia, jotka eivät olleet muuttaneet vähintään kahteen vuoteen. He edustivat eri etnisiä ryhmiä sekä eri ikä- ja sosiaaliluokkia. Litteroituaan aineistot Labov etsi korrelaatioita kielenpiirteiden variaation ja sosiaalisten taustamuuttujien välillä. (Chambers 1995: 18–19.) Labovia pidetään yleisesti variaationtutkimuksen isänä, sillä hän käynnisti omilla tutkimuksillaan kyseisen tutkimustradition (Vaattovaara 2009: 20). Suomessa suuntaus tuli tunnetuksi, kun Heikki Paunonen esitteli Labovin väitöskirjan tuloksia Virittäjässä 70-luvulla (Paunonen 2009: 557). Raja sociolinguistisen variaationtutkimuksen ja perinteisen murteentutkimuksen välillä on pitkään ollut häilyvä (Mustanoja 2011: 55): sociolinguistiikan alkutaipaleella ensimmäisillä sociolinguisteilla tausta oli dialektologinen, ja fennistien on kielen variaatiota tutkiessa huomioitava myös puhujan alueellinen tausta. Viime vuosina murteentutkimuksessa on hyödynnetty yhä enemmän sociolinguivistä lähestymistapaa; sosiaalinen vaihtelu tiedostetaan ja otetaan tutkimuksessa huomioon. (Ks. esim. Mantila – Pääkkönen 2010.)

1970–1980-luvuilla Suomessa oli tärkeässä ja hallitsevassa asemassa mittava hanke nimeltään Nykypuhesuomen murros, ja sen myötä syntyi useita pro gradu -tutkielmia, raportteja ja väitöskirjoja. Tutkimusote pysyi lähes samanlaisena vielä 90-luvun lopulle asti. Vasta tämän vuosituhannen puolella variaationtutkimus on alkanut

monipuolistua ja laajentua. (Lappalainen 2004: 14.) Yhtenä viimeaikaisena näkökulmana kielen variaatioon on ollut sen tutkiminen reaaliaikaisin metodein näennäisaikaisten metodien rinnalla. Reaaliaikaisella tutkimuksella tarkoitetaan sitä, että aineistoa on kerätty samoilta puhujilta eri ikäkausina. Suomessa aiemmin kootun aineiston keruusta on kulunut 2000-luvulle tultaessa riittävän paljon aikaa, jotta kielen muutosten tutkiminen on ollut mahdollista (Mustanoja 2011: 59; Vaattovaara 2009: 21).

Penelope Eckert (2012) on hahmotellut variaationtutkimukseen kolme ajallista aaltoa. Ensimmäinen aalto lähti liikkeelle em. Labovin tutkimuksesta, joka käsitteli New Yorkin puhekielen variaatiota. Keskiössä ovat sosiaaliset taustamuuttujat, kuten ikä, sukupuoli ja etnisyys, ja niiden linkittyminen kielen variaatioon. Ensimmäisessä aallossa tutkimusote on kvantitatiivinen. Toisessa aallossa näkökulma on etnografinen ja taustamuuttujat voidaan nähdä staattisten sijaan muuttuvina. Variaatiota tarkastellaan mikrotasolla ja huomiota kiinnitetään muun muassa tilanteiseen vaihteluun ja ryhmien kieleen. Eckertin mukaan vasta aluillaan olevassa kolmannessa aallossa variaation avulla luodaan sosiaalisia merkityksiä ja tyylejä. Kielelliset valinnat ovat merkityksellisiä ja tärkeänä osana sosiaalista kanssakäymistä. Puhuja ei ole passiivinen murteenpuhujana, vaan aktiivisesti tuottaa eri tilanteisiin sopivia tyylejä tarpeidensa mukaan. Oma tutkimukseni asettuu luonteensa vuoksi sekä toiselle että kolmannelle aallolle; toiselle aallolle se asettuu siksi, että tutkin erityisesti tilanteen vaikutusta kielen variaatioon, kolmannelle aallolle siksi, että tulkiten tutkittavan myös aktiivisesti luovan tiettyjä tyylejä varianttivalintojensa kautta.

Sosiolingvistiikka ja variaationtutkimus ovat kohdanneet luonnollisesti myös kritiikkiä. Sosiolingvistiikkaa on muun muassa kritisoitu sen heikoista linkeistä sosiaaliseen teoriaan. Rohkeimmat ovat jopa sanoneet sitä kokonaisuudessaan teoriattomaksi. (Vaattovaara 2009: 20.) Variaationtutkimuksen kritiikki on kohdistunut sekä aineiston luotettavuuteen että itse teorioihin. Lappalaisen (2004: 15–16) mukaan suomalaisen sosiolingvistiikan suurimmat ongelmat liittyvät yksilön ja ryhmän suhteeseen, aineiston keruutapaan ja sen laatuun, vaihtelun tarkastelun keskittymiseen pitkälti äänne- ja muoto-opillisiin piirteisiin sanaston ja syntaksin tutkimuksen jäädessä vähemmälle huomiolle, liialliseen kvantitatiivisuuteen ja yksilökohtaisen variaation sivuuttamiseen sekä tutkimusalueiden alueelliseen painottumiseen kaupunkien ulkopuolelle. Oma tutkimukseni on tapaustutkimus, jossa tutkin yhden pääkaupunkiseudulla asuvan yksilön kieltä, joten väistän ainakin osan näistä yleisimmistä ongelmista.

Koska sosiolingvistiikassa on tapahtunut paljon muutoksia tutkimusmetodien tuomien uusien mahdollisuuksien suhteen, on muodostunut joitakin vastakkainasetteluja kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten tutkimusmetodien välillä. Keskusteluaineistoihin liittyvät kvalitatiiviset analyysit saattavat määrätyissä yhteyksissä tuntua nykyaikaisemmilta kuin haastatteluaineistoihin perustuvat kvantitatiiviset menetelmät. Tämä on havaittavissa muun muassa siinä, että kvantitatiivisia menetelmiä käyttäneet tutkijat ovat päätyneet perustelemaan metodivalintaansa enemmän kuin kvalitatiivisen metodin valinnet. (Vaattovaara 2009: 22–23.)

3.1.1 Tilanteinen vaihtelu

Sosiolingvistiikassa ajatellaan, että erilaisissa tilanteissa puhujat puhuvat eri tavoin – kielenpiirteet varioivat. Tilanteet voivat vaihdella muun muassa keskustelijoiden, fyysisen tilan tai keskusteluaiheiden suhteen. Joskus toistuviin keskustelutilanteisiin muodostuu tiettyjä kielen rakenteita, joilla ne erottuvat muista tilanteista. Näihin kielimuotoihin viitataan myös rekisterin käsitteellä. Näitä yhteiskunnassa toistuvia kommunikaatiotilanteita esiintyy esimerkiksi työpaikoilla ja harrasteryhmissä. Rekisterit eivät kuitenkaan aina jyrkästi eroa toisistaan, vaan voivat olla myös limittäin keskenään. Myöskään kaikista tilanteista ei ole mahdollista erottaa selvärajaisia rekistereitä. (Nuolijärvi 1986b: 22; Lappalainen 2004: 43.)

Tilanteista vaihtelua on lähestytty monista eri näkökulmista, ja tutkijat ovat myös esittäneet runsaasti kritiikkiä toisillensa. Eri näkökulmissa näyttäisi kuitenkin olevan kolme toistuvaa – joskin osittain hieman ongelmallista – muuttujaa, joista ensimmäinen on *osallistujat*. Keskustelutilanteessa puhekumppanin on väitetty olevan oleellisin tilanteisen vaihtelun selittäjä. Keskusteluun osallistujien puheeseen vaikuttavat puhekumppanien sosiaaliset taustamuuttujat ja piirteet, kuten tutuus ja puhetapa. Puhutaan myös akkommodaatioteoriasta, jonka oletuksena on se, että puhuja pyrkii miellyttämään kanssapuhujaansa mukauttamalla omaa puhettaan tämän puheeseen. Mukauttamiseen kuuluvat puhekumppanin havaittujen puheenpiirteiden lisäksi myös tilanteessa toistaiseksi näkymättömät oletetut piirteet. (Lappalainen 2004: 46–47.) Keskustelutilanteessa kaikilla osallistujilla ei aina ole sama määrä tietoa. Kaikki eivät myöskään ole samassa roolissa; joku toimii puhujan, toinen kuulijan roolissa. Nämä asiat vaikuttavat siihen, kuka – ja millä tavoin – vaikuttaa kenenkin kielimuotoon. Esimerkiksi opettaja joutuu työpaikallaan oppilaita opettaessaan pohtimaan kielenkäyttöään siltä kannalta, miten tiedon saa oppilaille parhaiten perille

(Nuolijärvi 1986a: 73).

Toistuvista muuttujista toinen on *topiikki*. Topiikin nähdään vaikuttavan kielenkäyttöön vähemmän kuin puhekkumppanin. Lisäksi siihen liittyy jonkin verran ongelmia. Topiikin vaikutusta kielelliseen variaatioon on tavallisesti tutkittu murteellisuuden ja standardinmukaisen kielen näkökulmista. Kun puhuja puhuu jostain emotionaalisesta ja itselle hyvin henkilökohtaisesta aiheesta, hän kiinnittää puhetapaansa vähemmän huomiota ja puhe saattaa olla murteellisempaa kuin tilanteessa ehkä muuten. Topiikkiin liittyvät ongelmallisuudet koskevat muun muassa topiikkien erottelun hankaluutta ja niiden samanaikaisuutta. (Lappalainen 2004: 47–48.)

Kolmas eri näkökulmissa toistuva muuttuja on *puitteet* eli tilanteen fyysinen tapahtumapaikka tai sen institutionaalisuus (Lappalainen 2004: 48–49). Työpaikalla institutionaalisuus voi tulla esille eri asemassa olevien henkilöiden välisessä keskustelussa tai opettajan ja oppilaiden välisessä, luokkahuoneessa tapahtuvassa muodollisessa opetustilanteessa (Nuolijärvi 1986a: 73). Topiikin tapaan myös puitteisiin sisältyy ongelmia. Puitteita on joskus vaikea selkeästi erotella toisistaan. Tarkastelua voidaan tehdä esimerkiksi muodollisuuden ja epämuodollisuuden näkökulmasta. Tässä kuitenkin tulee vastaan kysymys, mikä on muodollista ja mikä ei. Muodollisuutta ei voida todeta suoraan pelkästä fyysisestä kontekstista, sillä se sisältää myös tiettyjä kielellisiä tunnuspiirteitä. Puitteiden huomioiminen on tutkimuksessa oleellista kuitenkin silloin, kun tarkastellaan yhden tutkittavan kielenkäyttöä eri tilanteissa – kuten tässä tutkimuksessa. (Lappalainen 2004: 48–49.)

Lappalainen (2004: 47–49) nostaa esiin näiden kolmen muuttujan kohdalla niiden erottelun ja keskinäisen hierarkisoinnin ongelmallisuuden. Esimerkkinä hän mainitsee asiakaspalvelutilanteen, jossa myyjä ja asiakas yhdessä luovat ja säätelevät tilannetta omilla kielellisillä valinnoillaan. Tässä tilanteessa on epämielekästä alkaa erotella osallistujien, topiikin tai puitteiden vaikutuksia, sillä tilanne rakentuu siinä koko ajan osallistujien toimesta. Eri tilanteissa kielellisiä valintoja ohjailevat monimutkaiset seikat. Vaikka esitelty kolme muuttujaa vaikuttavat tilanteeseen variaatioon, ne eivät sitä kuitenkaan kokonaan määrää, vaan suurin vaikutus on yksilöllä itsellään, hänen tulkinnoillaan ja kielellisillä resursseillaan. Lisäksi on muistettava, että tilanne itsessään ei ole staattinen, vaan jatkuvasti muutoksen alla. Kattavampia tuloksia tilanteisesta vaihtelusta saadaan siis tarkastelemalla myös tilanteen sisällä tapahtuvaa vaihtelua.

3.1.2 Idiolekti ja identiteetti variaationtutkimuksessa

Idiolekti ja identiteetti linkittyvät vahvasti toisiinsa. Erityisesti yksilön alueellinen identiteetti voi vaikuttaa suurestikin tämän idiolektiin. Seuraavaksi pohdin ensin idiolektin käsitettä ja sen sijoittumista variaationtutkimuksen kentällä. Sitten käsitelen vielä lyhyesti identiteetin käsitettä yleisestä ja alueellisesta näkökulmasta.

Idiolektillä tarkoitetaan yksilön henkilökohtaista kielimuotoa. Variaationtutkimuksen kentällä idiolektin käsite on keskeinen erityisesti, jos kyseessä on tapaustutkimus. Kielenkäytössä yksilöllä on käytössään laaja skaala vaihtoehtoja. Skaalan sisällä hänellä on mahdollisuus käyttää kieltä monin eri tavoin. Hän tietää usein monia eri sanoja samalle tarkoitteelle, hän voi käyttää kieltä eri tavoin eri tilanteissa (esimerkiksi töissä ja kotona kieli voi olla hyvin erilaista), ja hän oppii koko ajan uutta ja näin ollen laajentaa jatkuvasti kielellistä repertoariaan. Vaikka yksilö voi käyttää kieltään itse haluamallaan tavalla, rajoittavat häntä kuitenkin yhteisön asettamat sosiaaliset rajoitteet. (Mustanoja 2011: 73–75.) Jos kieltä käyttää yhteisön sallimista rajoista välittämättä, voi yksilö kärsiä siitä esimerkiksi sosiaalisella eristämisen ja paheksunnan muodossa.

Labovin hypoteesia seuraten osassa sosiolingvistiikan piiriä eli uskomus, että yksilön kielijärjestelmä muotoutuu lapsuudessa, jonka jälkeen se pysyy muuttumattomana koko loppuelämän. Reaaliaikaturkimukset ovat osoittaneet, että yksilön idiolekti ei olekaan pysyvä vaan voi muuttua vielä aikuisenakin. (Mustanoja 2011: 76; Paunonen 2005: 44.) Lapsen ollessa 8-vuotias hänen puheessaan on huomattavissa jo selviä eroja varhaislapsuuden puheeseen verrattuna. On tutkittu, että mikäli lapsi muuttaa alle 8-vuotiaana uudelle paikkakunnalle, oppii hän todennäköisesti uuden paikkakunnan murteellisen ääntämyksen niin, ettei se juurikaan eroa paikkakunnalla syntyneiden ääntämyksestä. (Palander 2005: 278.) Aikuisena kimmokkeina kielellisiin muutoksiin toimivat usein erilaiset elämäntilanteisiin liittyvät muutokset, kuten esimerkiksi uusi työ- tai asuinpaikka. Erityisesti aikuisiällä erilaisten kielellisten vaikutteiden omaksuminen ja omaan kielimuotoon mukaan sulauttamiseen vaikuttaa kuitenkin yksilön omat arvostukset ja kielelliset asenteet. Eräs tutkimus on osoittanut, että suurin osa idiolektin muutoksista tapahtuu alle 50-vuotiaiden kielessä. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö yli 50-vuotiailla enää tapahtuisi idiolektikohtaisia muutoksia. (Paunonen 2005: 29.)

Kielen muutos voi eri muuttajilla olla hyvin eriasteista; joillakin puhetapa tuntuu muuttuvan lähes kokonaan, joillakin puheessa lisääntyy vain tiettyjen varianttien käyttö

ja niin edelleen (Mustanoja 2011: 76). Esimerkiksi muuttajalla asenteet ja mieltymykset entisen ja uuden asuinpaikan kielimuotoja kohtaan ovat merkittäviä tekijöitä siinä, omaksuuko hän uuden asuinpaikkansa murteen vai säilyttääkö hän oman kotimurteensa. Asuinpaikka voi myös vahvasti vaikuttaa mieltymyksiin eri murteita kohtaan. Käsittelen murteiden omaksumista muuttajan kannalta vielä lisää myöhemmin luvussa 3.3.

Puhujalla on käytössä oma henkilökohtainen kielirepertoarinsa. Repertoarin puitteissa hän pystyy kussakin tilanteessa valitsemaan, millä tavalla hän haluaa puhua. Näin ollen puhujalla voi olla useita eri tyyliä puhua, ja onkin väitetty, ettei yksityylistä puhujaa ole olemassakaan. (Coupland 2009: 82–83.) Puhujan idiolekti siis sisältää eri tarpeisiin sopivia työkaluja, joiden avulla hän voi kokea kuuluvansa eri tilanteisiin ja ryhmiin, niin sosiaalisesti kuin normatiivisesti. Esimerkiksi työpaikalla puhuja voi kokea tarvitsevansa hyvin erilaista kielellistä tyyliä kuin vaikkapa kaveriporukassa. Muuttaja saattaa puolestaan käyttää erilaista kieltä puhuessaan muuttopaikkakunnalla kuin esimerkiksi kotipaikkakunnallaan. Tässä oleellisena tekijänä on se, minkälaisia kieliä missäkin tilanteessa ja puhujaryhmässä pidetään hyvinä ja sopivina ja minkälaisia taas kenties tunnusmerkkisinä ja erilaisina. Tyyliä eivät kuitenkaan ole sidoksissa tilanteisiin, vaan niitä voidaan käyttää vaihdellen samankin tilanteen sisällä.

Yksilön puhetapa on tärkeässä asemassa tämän sosiaalisessa identiteetissä. Idiolekti on osa identiteetin esiintuomista. Identiteettiä on kuvattu yksilön omana henkilökohtaisena projektina, jota työstetään ja joka muokkautuu elämän tuomien tilanteiden ja vaiheiden myötä (Coupland 2009: 106). Samalla tavoin kuin ihmisen identiteetti muokkautuu, muokkaantuu myös idiolekti saaden näin uusia piirteitä, pysyviä tai tilannekohtaisia. Identiteetin käsitettä voidaan lähestyä myös alueellisuuden näkökulmasta; tällöin sitä kutsutaan nimellä alueellinen identiteetti. Alueelliseen identiteettiin vaikuttaa yksilön samaistuminen asuinpaikkaansa. Yksilö, joka samaistuu vahvasti asuma-alueeseen, kokee usein murteen osana itseään. Hän käyttää murretta keinona rakentaa identiteettiään. Yksilö, joka puolestaan kokee samaistumisen asuma-alueeseen heikkona, ei yleensä asennoitu murretta kohtaan niin henkilökohtaisella tasolla vaan kokee murteen enemmän alueellisen identiteetin kannalta, imagonäkökulmasta. (Vaattovaara 2009: 116.) Murteen tärkeyden painopiste sijoittuu siis alueeseen samaistuvilla ja ei-samaistuvilla eri paikkoihin: samaistuvilla se on osana omaa identiteettiä, ei-samaistuvilla osana alueen identiteettiä.

3.2 Kielimuotojen määrittelyä

Tutkielmassa puhun paljon eri kielimuodoista. Viittaan Kallen kielenpiirteisiin välillä murteellisuuteen, Helsingin puhekieleen ja välillä yleiskieleen nojaten. Sen vuoksi on tärkeä esitellä tarkemmin nämä tutkielmassa olennaiset ja tiheästi esiintyvät kielimuodot. Ensiksi käsittelen Helsingin puhekieltä, sitten suomen murrealueita ja peräpohjalaisia murteita ja lopuksi vielä lyhyesti yleiskieltä.

3.2.1 Helsingin puhekieli

Koska Helsinki on ollut vilkkaan muuttoliikkeen kohde jo yli kaksisataa vuotta, on sen puhekielikin alun perin syntynyt erilaisten murteiden sekoituttua toisiinsa. Eniten sen kehitykseen on vaikuttanut kaksi erilaista kielenkäyttötraditiota. Ensimmäinen niistä on työläisten puhuma murreväritteinen puhekieli. 1800-luvun lopulla Helsinkiin muutti maaseudulta paljon ihmisiä työn perässä. Työläiset puhuivat eri murteita, jotka päättyivät lopulta muokkaamaan myös Helsingin kieltä. Toinen Helsingin puhekieleen vaikuttanut kielenkäyttötraditio oli sivistyneistön puhuma puristinen, lähes kirjakielinen suomi. Näiden kahden tradition lisäksi myös ruotsin kielellä on ollut suuri vaikutus Helsingin puhekielen kehitykseen. (Paunonen 2006a: 22–36.)

Sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna ihmisten puhetapaan vaikuttivat – ja vaikuttavat edelleen – erilaiset lähtökohdat. Sivistyneistöllä oli tarve puhua ”oikeaa” ja hyvää suomea, slanginpuhujilla oli tarve saada ymmärrettävyys muun muassa erikielisten puhujaryhmien välille, kun taas maalta muuttaneet pyrkivät välttämään leimautumista maalaiseksi välttämällä ”maalaisuuksia”. Näiden lisäksi on vielä muun muassa nykyajan nuoriso, joka hyvin pitkälti pyrkii kielenkäytöllään poikkeamaan kirjakielestä. (Paunonen 1995 [1982]: 54, ks. myös Paunonen 2006a: 44–63.) Erilaiset sosiaaliset syyt ja pyrkimykset vaikuttavat näin ollen hyvin usein puhujan kielenkäyttötavan taustalla. Tapa, jolla ennen puhuttiin, on vaikuttanut tämän päivän puheeseen, ja vastaavasti tämän päivän kielenkäyttövalinnat tulevat vaikuttamaan tulevaisuuden puhetapaan.

Paunonen (2006a: 37) jakaa Helsingin puhekieleessä ilmenevät murrepiirteet viiteen ryhmään:

1. etelähämäläiset ja länsiuusmaalaiset piirteet (esim. infiniittimuodot: *pelaa*, *'pelata'*, *duunaa*, *'duunata'*)
2. yleishämäläiset piirteet (esim. yleiskielen *ts*-yhtymän vastineena)

vaihtelematon *tt*: *seittemän*, *'seitsemän'*)

3. yleislänsimurteiset piirteet (esim. joidenkin diftongien avartuminen: *hiano miäs*, *'hieno mies'*)
4. itämurteiset piirteet (esim. *d*:n vastineena kato: *kaheksan*, *'kahdeksan'*)
5. yleissuomalaiset piirteet (esim. jotkin vokaaliyhtymät lausutaan pitkinä vokaaleina: *korkee*, *'korkea'*).

Piirteitä on omaksuttu monista murteista. Toisaalta kuitenkin listalta puuttuvat peräpohjalaiset murteet, joiden alueelta Kalle on aikoinaan Helsinkiin muuttanut. Toisaalta peräpohjalaisista murteista löytyy joitakin samoja piirteitä kuin esimerkiksi itämurteista, kuten *d*:n vastineena esiintyvä kato.

Yhtenä merkittävänä Helsingin puhekielen tutkijana on syytä mainita Heikki Paunonen, joka johti 1976 lähtien Terho Itkosen neljä vuotta aiemmin käynnistämää hanketta, jossa tutkittiin Helsingin puhekielessä ilmenevää sociolingvististä vaihtelua. Paunonen teki laajan tutkimuksen 70-luvulla kerätystä aineistosta, joka koostui 127:stä litteroidusta haastattelusta (ks. Paunonen 1995 [1982]). Paunonen toimi hankkeen johtajana vielä 1990-luvulla, kun hanketta varten kerättiin uutta aineistoa. Uuden aineiston keruussa tavoitettiin 29, jotka olivat mukana jo aiemmassa otoksessa, sekä haastateltiin uusia. Vanhojen tutkittavien tavoittaminen ja uudelleenhaastattelu mahdollisti myös reaaliaikaisen tutkimuksen tekemisen. (Paunonen 2006a: 63–90.) Helsingin puhekielen pitkittäiskorpus -hanketta jatkettiin vielä vuonna 2013 Hanna Lappalaisen johtamana keräämällä kolmas haastatteluaineisto. Tällöin lopputuloksena oli haastatteluja kolmelta eri ikäryhmältä, kolmena eri ajankohtana noin kahdenkymmenen vuoden aikavälein. 2010-luvun haastattelukierroksessa tutkittavista jopa 13:lle haastattelu oli kolmas. (Helsingin puhekielen pitkittäiskorpus -hankkeen [www-sivu](#); ks. myös Kuparinen 2015.)

Kaikkiaan 2000-luvun taitteeseen pääkaupunkiseudun puhekieltä oli tutkittu kuitenkin verrattain vähän, varsinkin jos verrataan aluemurteiden tutkimukseen (Vaattovaara – Soininen-Stojanov 2006: 223). Helsingin puhekielen tutkimus on siis vielä suhteellisen nuorta, joskin tutkimusta tehdään koko ajan enenevässä määrin (ks. esim. Lehtonen 2015).

3.2.2 Murrejaottelu ja peräpohjalaiset murteet

Termillä murre tarkoitetaan kielitieteessä kielen alueellista tai sosiaalista kielimuotoa. Kielitieteessä puhutaan myös paikallismurteista ja aluemurteista. Paikallismurteella tarkoitetaan esimerkiksi jonkin kylän puhekieltä. Aluemurre puolestaan on terminä laajempi; se tarkoittaa laajahkolla alueella käytettävää puhekieltä. Aluemurteita ovat esimerkiksi hämäläismurteet, savolaismurteet ja tässä luvussa käsiteltävät peräpohjalaiset murteet. (Palander 2011: 27.)

Murteita voidaan ryhmitellä eri tavoin eri kriteerien perusteella. Jaottelun lähtökohtia voivat olla esimerkiksi diakronisuus ja synkronisuus tai piirre- ja struktuurikeskeisyys. Vaikka jaottelumahdollisuuksia on useita, tavallisimmin jaottelu tehdään fonologis-morfologisiin ja leksikaalisiin seikkoihin perustuen. (Paunonen 2006b: 249.) Suomessa murteet on perinteisesti jaettu kahteen ryhmään: länsimurteisiin ja itämurteisiin. Jako on peräisin Antero Vareliuksen tekemästä rajankäynnistä 1800-luvun puolessavälissä. Itä- ja länsimurteet voidaan jakaa vielä kahdeksaan pienempään ryhmään. Tämän ajatteluperinteen mukaan peräpohjalaiset murteet kuuluvat länsimurteiden joukkoon. (Palander 2011: 31; Paunonen 2006b: 253.) Vareliuksen tekemää perinteistä kahtiajakoa ei juurikaan ole kyseenalaistettu. Tässä jaossa pohjoisessa Suomessa puhuttavat murteet joutuvat kuitenkin hankalaan asemaan. Keski- ja pohjoispohjalaisiin ja peräpohjalaiset murteisiin nimittäin kuuluu piirteitä sekä itäettä länsimurteiden puolelta. Ei siis ole ongelmatonta väittää esimerkiksi peräpohjalaisten murteiden kuuluvan länsimurteisiin, kun jotkin murrepiirteet, kuten esimerkiksi Tornion jokilaakson yksikön 1. ja 2. persoonapronominin variantit *mie* ja *sie*, ovat selvästi itämurteille tyypillisiä. Muun muassa Paunonen onkin ehdottanut kahtiajaon tilalle nelijakoa, jossa itä- ja länsimurteiden lisäksi kolmantena ja neljäntenä olisivat erikseen pohjois- ja lounaismurteet. (Paunonen 2006b: 255.)

Peräpohjalaisten murteiden joukkoon kuuluu maantieteellisesti iso alue, Tornion Rovaniemen kautta lähes pohjoiseen kärkeen asti. Alue näyttää muodostavan murteellisesti enemmän tai vähemmän yhteneväisen kokonaisuuden, mutta todellisuudessa murteet jakautuvat muutamiin toisistaan selvästikin eroaviin alaryhmiin. Esimerkiksi Rovaniemi, Kemi ja Sodankylä kuuluvat Kemin murteisiin, kun Tornio, Kolari ja Muonio kuuluvat puolestaan Tornion murteisiin. Yksi erottava piirre alaryhmissä on esimerkiksi se, minkälaisessa ympäristössä pääpainottomien vokaalien välinen *h* on. Kemin murteissa *h*:n edellä oleva vokaali on usein kadonnut (*talhon*, *'taloon'*), kun taas Tornion murteissa *h*:ta edeltävän vokaalin kadon lisäksi *h*:ta seuraava

vokaali on muuttunut pitkäksi (*talhoon*). (Rapola 1969: 131–132.)

Marjatta Palander (2011) on tutkinut ei-kielitieteilijöiden murrekäsityksiä ja asenteita eri murrealueita kohtaan. Useisiin pienempiin murrealueisiin jakautuva peräpohjalaisten murteiden alue edustuu erityisesti muualta kotoisin olevien maallikoiden mielessä usein yhtenäisenä alueena, Lappina. Myös murteellisesti alue niputetaan yhteen ja puhutaan Lapin murteesta. Lapin murteen rinnalla saatetaan viitata Pohjois-Suomen murteeseen ja pohjoismurteeseen. Palanderin tutkimus nosti esiin kaksi selvästi ylivoimaisinta Lapin murteeseen liitettyä murrepiirrettä: jälkitavujen vokaalinvälinen *h* ja ylipäättään *h*:n runsas esiintyminen sekä yksikön 1. ja 2. persoonapronominivariantit *mie* ja *sie*. Lapin murteeseen liitetään positiivisina adjektiiveina kiireettömyys, rehellisyys, ystävällisyys, aitous ja hauskuus. Negatiivisina mainittiin vanhanaikaisuus, vaikeastiymmärrettävyys, jäykkyys ja tyhmyys. Monet kuvailut tuntuivat perustuvan lähinnä median välittämään kuvaan eivätkä niinkään kokemukseen. (Palander 2011: 90–96; Vaattovaara 2009: 71.) Murteeseen liitetyt käsitykset ovat oleellista tietoa tutkimukseni kannalta siksi, että murteeseen kohdistuvat stereotyyptit ja ennakko-odotukset saattavat vaikuttaa muuttajan puhetapaan uudella paikkakunnalla.

Tarkastelen peräpohjalaisia murteita seuraavaksi tässä tutkimuksessa tarkasteltavien kielenpiirteiden osalta. *d*:n vastineena peräpohjalaisissa (ja ylipäättään Suomen pohjoisosien) murteissa esiintyy hyvin usein kato. Myös vastine *j* esiintyy melko usein (*saje*, 'sade'). Yleisesti ottaen voitaisiin sanoa, että *d*:n vastineiden kohdalla peräpohjalaiset murteet muistuttavat paljon itämurteita, yleisimmät variantit kadon lisäksi ovat *v, j* ja *h*. Yksikön 1. ja 2. persoonapronominin osalta yleisin variantti on *mie/sie*. Muita peräpohjalaisille murteille tyypillisiä piirteitä ovat muun muassa yleiskielen *ts*-yhtymän vastine *tt* (*mettä*, 'metsä'), *st*-yhtymän vastine *ss* (*juossa*, 'juosta'), yleisgeminatio (*sannoo*, 'sanoo') ja vokaaliyhtymien *ea* ja *eä* edustuminen muodoissa *ia* ja *iä* (*korkia*, 'korkea', *kipiä*, 'kipeä'). (Rapola 1969: 34–36, 133–134; Lyytikäinen ym. 2013: 350.)

3.2.3 Yleiskieli

Yleiskieli on kielitieteen termi, jolla tarkoitetaan huoliteltua puhe-suomea. Yleiskieltä kuulee puhuttavan muun muassa erilaisissa virallisissa puhetilanteissa (Palander 2005: 21), kuten esimerkiksi television uutisissa. Maallikoiden kielenkäytössä yleiskieltä on aiemmin pidetty ja edelleen pidetään murteiden suoranaisten vastakohtana (Rapola

1969: 12). Yleiskielen rinnalla puhutaan usein myös yleispuhekielestä, joskin sillä tarkoitetaan eri asiaa. Sillä viitataan varsinkin eteläsuomalaisista kaupungeista muualle maahan levinneeseen nykypuhemiehen, jonka synonyymejä ovat nykypuhesuomi tai yleispuhesuomi. Nämä termit ovat kuitenkin hyvin ongelmallisia, ja joissakin yhteyksissä termeillä viitataan hieman eri asioihin. (Palander 2011: 27–29.)

Käytän tässä tutkielmassa paljon yleiskielen käsitettä. Koen termin olevan tutkielman kannalta tarpeenmukainen, sillä se on tarpeeksi neutraali. Vaikka mainitsenkin joidenkin Kallen käyttämien varianttien olevan yleiskielisiä, on sanomattakin selvää, että jotkin yleiskieliset variantit voivat hyvin lukeutua myös Helsingin puhekieleen sekä joihinkin murteisiin.

3.3 Muuttajuus

Käsitettä muuttajuus on tarkasteltu aiemmissä tutkimuksissa jo ennestään jonkin verran. Suomessa muuttajuutta on tutkinut muun muassa Pirkko Nuolijärvi. Hän käsitteli sitä väitöskirjassaan (1986b), jossa hän tutki maalta Helsinkiin muuttaneiden kielellistä sopeutumista. Nuolijärvi on perehtynyt muuttajien kielellisen repertoarin rakentumiseen uudessa kielellisessä ympäristössä ja muuttajien selviytymisstrategioihin uuteen ympäristöön muutettuaan. Samankaltaisesti muuttajuutta on tutkinut myös Päivi Markkola (2006), joka tutkii puolestaan Helsinkiin muuttaneiden Kivennavan siirtokarjalaisten murteenkäyttöä sekä kielellisiä selviytymisstrategioita. Muuttajuudesta on tehty myös useita erilaisia opinnäytetöitä ja pro gradu -tutkielmia. Muun muassa Anu Rouhikoski tutki aihetta pro gradu -tutkielmassaan (2009), jossa hän tarkasteli tapaustutkimuksen valossa nuoren Savosta pääkaupunkiseudulle muuttaneen naisen puhetta. Hieman tuoreempi pro gradu -tutkielma aiheesta on Noora Rinkiseltä vuodelta 2013, jossa hän tutkii muun muassa yksikön 1. persoonapronominien käyttöä Savonlinnasta Helsinkiin muuttaneiden puheessa.

Kielen ja muuttajuuden välistä suhdetta on tutkittu luonnollisesti myös ulkomailla, vaikka tutkimuskohteena se on ulkomaidenkin mittakaavassa suhteellisen tuore. Pohjoismaisista tutkimuksista mainittakoon ruotsalaisten Roger Anderssonin ja Mats Thelanderin (1994) tekemä tutkimus. Heidän tutkimus oli osa johdannossa mainittua Pohjoismaiden yhteistä hanketta. Kaupungistumista käsittelevässä tutkimuksessaan he tarkastelivat Ruotsin sisällä maaseudulta kaupunkiin muuttaneiden kieltä. He totesivat muun muassa, että muuttajalla on oltava vahva kielellinen identiteetti, jotta hän kykenee sisällyttämään kieleensä sekä lähtö- että tulomurteen

piirteitä. Lisäksi hänen on kohdeltava muutosta ja uuteen ympäristöön sulautumista jatkumona siihenastiselle elämälleen eikä niinkään erillisenä itsenäisenä tapahtumana.

Muuttaja kohtaa sekä isoja että pieniä haasteita muuttaessaan paikkakunnalta toiselle. Haasteet ovat luonnollisesti usein suurempia, kun muutto paikkakunta sijaitsee kaukana lähtöpaikkakunnasta. Monesti tällöin ympäristö on erilainen niin fyysisesti kuin kielellisesti. Helsinkiä on kuvattu kielten sulatusuunina. Näin ollen voisi ajatella, että muuttajan olisi helppo sulautua sinne kielellisesti. Erilaiset tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että lähes kaikki muuttajat joutuvat jossain määrin mukauttamaan kieltään. (Markkola 2006: 181.) Muuttaja joutuu tällöin erilaisten tiedostettujen ja tiedostamattomien päätösten eteen kielenkäytön suhteen. Muuttajalla, joka onnistuu yhdistämään elämänsä uuteen ympäristöön sulautumiseen, on yleensä vahva identiteetti ja pystyy näin käyttämään puheessaan sekä hänelle alkuperäisesti ominaista murretta että uuden paikkakunnan kielipiirteitä. Seuraavat kaksi alalukua käsittelevät muuttajan erilaisia kielellisiä selviytymisstrategioita.

3.3.1 Muuttajan kielelliset identiteetit

Pirkko Nuolijärvi on muuttajuutta käsittelevässä tutkimuksessaan (1986a: 161–170; 1986b: 307–326) jakanut muuttajien kielelliset identiteetit neljään eri kategoriaan. Kategoriat kuvaavat muuttajien erilaisia kielellisiä identiteettejä muuton jälkeen. Kategoriat on kuvattu Helsinkiin muuttaneen näkökulmasta ja ovat seuraavat:

1. Murteenpuhujaksi (Helsingissä vieraan alakulttuurin säilyttäjä)
2. Yleispuhekieliseen valtakulttuuriin sopeutuja (kahden maailman eläjä)
3. Helsinkiläistynyt muuttaja (uuden alakulttuurin suosija)
4. Huolitteleva kielenkäyttäjä (yleiskielisen valtakulttuurin tukija)

Murteenpuhujaksi kutsutaan sellaista muuttajaa, joka vielä usean vuoden Helsingissä asumisen jälkeen puhuu omaa kotimurrettaan, vahvemmin tai lievemmin. Nuolijärvi (1986a: 161–162) toteaa tutkimuksensa perusteella, että helsinkiläinen murteenpuhujaksi on yleisimmin mies. Murteenpuhujaksi kokee murteen tärkeäksi osaksi omaa identiteettiään, vaikka ei olekaan yleensä tehnyt valintaa puhua murrettaan tietoisesti. On olemassa vielä erikseen oma luokkansa murteenpuhujista, joilla valinta murteellisen puheen taustalla on tehty hyvin tietoisesti.

Toinen kategoria on nimeltään yleispuhekieliseen valtakulttuuriin sopeutuja.

Siihen kuuluvan muuttajan puheenparteen sisältyy sekä murrepiirteitä, yleiskieltä ja yleispuhekieltä. Tällöin on tyypillistä, että jotkin tietyt murrepiirteet, kuten esimerkiksi *mie* tai švaavokaali, esiintyvät puheessa usein. Toinen vaihtoehto on se, että kaikkia murrepiirteitä on puheessa tasaisesti jäljellä ilman, että esimerkiksi vain yksi korostuu. Haastattelutilanteessa tähän kategoriaan kuuluvilla esiintyy tyypillisesti vähemmän murrepiirteitä kuin mitä todellisuudessa olisi. (Nuolijärvi 1986a: 164–166.)

Kolmannen kategorian helsinkiläistynyt muuttaja on murteenpuhujan vastakohta. Tällöin muuttaja on sopeutunut hyvin uuteen kielelliseen ympäristöönsä ja ottanut uuden kielimuodon omakseen. Tähän ryhmään kuuluva on tyypillisesti nainen, joka on muuttanut Helsinkiin alle kolmekymppisenä. (Nuolijärvi 1986a: 167–168.)

Neljäs kategoria sisältää huolitellut kielenkäyttäjät. Huoliteltu kieli voi tuntua muuttajasta neutraalilta ja vähiten leimaavalta, mikä voikin olla syynä tämän kielellisen identiteetin omaksumiselle. Toisaalta on myös mahdollista, että muuttajan ammattiin kuuluu huoliteltu yleiskieli, joka on sitten tarttunut muuttajan jokapäiväiseen kielenkäyttöön. (Nuolijärvi 1986a: 168–170.)

Yllä esittelemäni neljä kategoriaa ovat hyvin pelkistettyjä ja jopa mustavalkoisia. Vaikka uskonkin niiden kuvaavan muuttajan kielellisiä identiteettejä hyvin ja osuvasti, suhtaudun niihin jokseenkin varoen. Lisäksi katson, että muuttajan kielellinen identiteetti voi vaihdella tilanteittain; esimerkiksi töissä kieli voi olla paljon huolitellumpaa kuin kotona. Tämä hypoteesi minulla on myös omassa tutkimuksessani. Vaikka muuttajien kategorinen luokittelu on kuvaava, voi kielenkäyttö ja kyseisiin kategorioihin kuuluminen muuttua tilanteiden mukaan. Palaan kielellisiin identiteetteihin vielä loppuyhteenvedossa ja pohdin, mihin ryhmään Kalle tutkimuksen perusteella sijoittuu.

3.3.2 Kleivenin nelikenttä

Se, kuinka kauas muuttaja kotipaikkakunnaltaan muuttaa, vaikuttaa siihen, minkälaisia motivaatioita ja kielellisiä paineita hänellä on sopeutumisessa uuteen ympäristöön. Tilanteet vaihtelevat luonnollisesti muuttajakohtaisesti. Norjalainen psykologvisti Jo Kleiven on luonut nelikentän, joka kuvaa muuttajien välisiä eroja. Kentän tarkoitus on havainnollistaa, kuinka muuttajan kieleen vaikuttavat toisaalta hänen motivaationsa oppia muuttopaikkakunnan kielimuoto ja toisaalta koti- ja muuttopaikkakunnan väliset kielelliset eroavuudet. (Nuolijärvi 1986b: 19–21.)

Kleivenin nelikenttää voidaan havainnollistaa esimerkiksi seuraavilla karkeilla

esimerkeillä (Nuolijärvi 1986b: 20–21):

Kenttä 1: Muuttaja muuttaa Helsingistä Rovaniemelle. Muuttajan motivaatio oman puhekielensä muuttamiseen on melko pieni, ja hän kokee uuden asuinalueensa murteen vaikeaksi omaksua. Tässä tapauksessa motivaatio on pieni ja kielellinen eroavuusaste iso.

Kenttä 2: Muuttaja muuttaa Tervolasta Rovaniemelle. Muuttopaikkakunta sijaitsee lähellä lähtöpaikkakuntaa, ja myös kielellinen ero on pieni. Muuttajan on helppo sulautua uuteen asuinpaikkakuntaan kielellisesti. Tässä tapauksessa muuttajan motivaatio on suuri ja kielellinen eroavuusaste pieni.

Kenttä 3: Muuttaja muuttaa läheiselle paikkakunnalle, esimerkiksi Rovaniemeltä Tervolaan. Jostain syystä muuttajan motivaatio kielelliseen sopeutumiseen on pieni, vaikka se olisi helposti tehtävissä. Tällöin sekä muuttajan motivaatio että kielellinen eroavuusaste ovat pieniä.

Kenttä 4: Muuttaja muuttaa Rovaniemeltä Helsinkiin. Muuttajalla on suuri motivaatio sopeutua uudelle asuinalueelle kielellisesti, mutta uuden kielimuodon omaksuminen on hankalaa sen erilaisuuden vuoksi. Tässä tapauksessa sekä muuttajan motivaatio että kielellinen eroavuusaste ovat suuria.

Palaan nelikenttään vielä viimeisessä luvussa pohtien samalla Kallen sijoittumista kentälle.

4 Yksikön 1. ja 2. persoonapronominin variaatio

Yksikön ensimmäisen persoonan pronomini ja sen variaatio on sociolingvistiikassa ollut kiinnostuksen kohteena tutkimussuuntauksen alusta asti. Silti, vaikka aihetta on tutkittu paljon, varianttien valinnan takana olevissa syissä on edelleen paljon tutkittavaa (Lappalainen 2006: 277). Pronominin valinnalla voi olla vaikutuksia siihen, miten kuulija leimaa puhujan; puhuja voi leimautua valinnan perusteella esimerkiksi joko kaupunkilaiseksi tai maalaiseksi. Lisäksi yksikön ensimmäisen persoonan pronomini on kielessä yksi tiedostetuimmista piirteistä (Paunonen 1995 [1982]: 163), joten variantin valinnalla puhuja voi aktiivisesti luoda kuulijalle tietynlaisia käsityksiä itsestään. Puhuja voi esimerkiksi *mie*-varianttia käyttämällä antaa itsestään aivan erilaisen vaikutelman

kuin mikä hänestä *mä*-varianttia käyttämällä kuulijalle muodostuisi. On todettu, että yleisesti ottaen *mie*-variantti sisältää positiivisen arvolatauksen. Mantila (2004: 325–335) on tutkinut eri kielivarianttien arvolatauksia ja jakanut niitä viiteen eri identiteettikategoriaan. *Mie*-variantti lukeutuu tässä jaottelussa kategoriaan *myönteinen ja rento maalaisuus*. Pronominivarianttiin liitetään muun muassa iloisuuteen ja toimeliaisuuteen liittyviä mielikuvia. Ei olekaan tavatonta, että henkilö, jolla ei ole kytköksiä kyseiseen varianttiin, käyttää sitä puheessaan vaikuttaakseen mutkattomalta ja kenties helpommin lähestyttävältä. Pronominivariantin valintaan voi myös vaikuttaa se, minkälaisen painoarvon puhuja sille haluaa antaa ja mitä mahdollisesti korostaa. Esimerkiksi kaksitavuinen pitkä variantti *minä* on painokkaampi kuin lyhyt variantti *mä*, joten painokkaamman variantin valinnalla voidaan mahdollisesti kohdistaa huomiota haluttuun asiaan. (Lappalainen 2004: 71–76.)

Varianttien valinnalla voidaan myös luoda yhteenkuuluvuuden tunnetta. Esimerkiksi *mie*-pronominia tietoisesti suosimalla voidaan luoda me-henkeä, mikäli muuttajia on useamman hengen ryhmä. Kyseisellä persoonapronominilla on kuitenkin erilainen asema eri puolilla Suomea. Paikkakunnalla, jonka läheisyydessä ei ole toista pronominia, joka voisi kilpailla *mie*-pronominin kanssa (esim. Rovaniemi), murteellisen variantin asema on vahvempi kuin paikkakunnalla, jonka läheisyydessä esimerkiksi *mä*-pronominin asema on vahva asema (esim. Artjärvi, lähellä Lahtea ja Helsinkiä). (Markkola 2006: 188–189; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 66–70.) Tämä voi vaikuttaa myös siihen, miten muuttaja kieltään muokkaa uudella paikkakunnalla kyseisen pronominin osalta. Esimerkiksi Helsingin puhekieli on pohjautunut pitkälti länsimurteisiin; näin ollen itämurteilla on ollut tietynlainen stigma. Itämurteiden piirteet ovat tuntemattomampia ja kiinnostavat enemmän kuulijan huomiota. Persoonapronominilla *mie*, joka on myös itämurteelle ominainen variantti, on siis myös tietynlaisen stigman. (Markkola 2006: 190.) Vaikka joihinkin piirteisiin liitetään vahvoja sosiaalisia merkityksiä, se ei tarkoita, että niitä välttämättä pidettäisiin huonompina tai ärsyttävinä. Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 245) ovat tutkineet helsinkiläisten kielikäsitteitä ja muun muassa ärsyttävinä pidettäviä piirteitä. Esimerkiksi persoonapronomini *mie* ei sinänsä aiheuta helsinkiläisissä kuulijoissa ärsytystä, jos se tulee oikean murteenpuhujan suusta. Toisaalta, jos esimerkiksi espoolainen tai vantaalainen käyttää kyseistä varianttia, voi se aiheuttaa ärsytystä. Persoonapronomini *mie* on pääkaupunkiseudulla näin ollen hyvin moniulotteinen ja aiheuttaa paljon erilaisia mielikuvia suhteessa puhujaan ja kuulijaan.

Helsingin puhekielelle hyvin tyypillinen yksikön ensimmäisen persoonan

variantti on *mä*. Se on tänä päivänä käytössä hyvin yleisesti kaikenikäisillä ja on nykyisin tyypillinen myös useille muille Suomen kaupunkikielille. (Nuolijärvi 1986b: 169; ks. myös Mantila 2004: 322–346) Variantilla voidaan kuitenkin sanoa olevan myös kansankielinen tausta. Se on nimittäin ollut tuttu variantti ennestään useilla Suomen eri murrealueilla, kuten hämäläis-, pohjalais- ja savolaismurteissa. Helsingin puhekielessä kuullaan myös variantteja *minä* sekä *mää*, joka on selvästi harvinaisempi kuin *mä*. Aikoinaan erityisesti sivistyneistön puhekielessä pitkällä variantilla *minä* oli vahva asema, mutta sen esiintymiseen on vaikuttanut myös Helsingin puhekielen murrepohjaisuus. Paunonen (1995 [1982]: 151–153) on tarkastellut Helsingin puhekielen tutkimuksessaan aineistonsa *minä*- ja *mä*-varianttien keskinäistä suhdetta ja tullut siihen tulokseen, että *mä* on selvästi suositumpi variantti (83 %) kuin *minä* (17 %). Paunosen tutkimuksesta on yli neljäkymmentä vuotta aikaa, joten *mä*-variantin prosentuaalinen osuus on tänä päivänä oletettavasti suurempi. Harvinaisemman, mutta kuitenkin mainitsemisen arvoisen variantin *mää* taustalla on myös vaikuttanut murrepohjaisuus. Kyseinen variantti on kuitenkin hieman ongelmallinen, sillä variantin valintaan voi puhujalla vaikuttaa myös epäröinti. Tutkielmani aineistossa esiintyvät yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan variantit ovat Helsingin puhekielelle ominaiset *mä* ja *sä*, yleiskielen mukaiset pitkät variantit *minä* ja *sinä* sekä yksittäinen selvästi murteellinen variantti *mie*. Aineistossa ei esiinny kertaakaan selvästi *mää*- ja *sää*-varianteiksi laskettavia variantteja.

Tutkimusaineistossani Kallen yksikön 1. ja 2. persoonapronominin varianttiesiintymiä on kaiken kaikkiaan reilut viisikymmentä kappaletta. Tähän lukuun sisältyvät sekä nominatiivi- että obliikvisijaesiintymät. Kaikista esiintymistä lyhyitä *mä/sä*-variantteja on 45 kappaletta (83 %). Nämä Helsingin puhekielelle ominaiset variantit ovat siis Kallen puheenparressa selvästi hallitsevampia kuin yleiskieliset tai murteelliset muodot. Toiseksi yleisimpiä variantteja ovat pitkät yleiskielelle ominaiset *minä/sinä*-variantit¹. Näitä esiintyy aineistossa yhteensä kahdeksan (15 %). Huomionarvoista on, että kaikki esiintymät ovat olohuonekeskustelussa. Murteellisten varianttien frekvenssi on pienin: aineistosta löytyy ainoastaan yksi murteellinen variantti, *mie*. Tämä esiintyy olohuonekeskustelussa. Koska kyseinen variantti esiintyy aineistossa vain yhden kerran, analysoin sitä tarkemmin omassa luvussaan (4.2.3).

¹ On kuitenkin muistettava, että pitkät *minä/sinä*-variantit voivat olla tyypillisiä myös eräissä Suomen murteissa, kuten peräpohjolan murteiden Kemijärven murteiden alaryhmässä (Lyytikäinen ym. 2013: 348–349).

Olen jakanut yksikön 1. ja 2. persoonapronominiesiintymät seuraaviin ryhmiin:

- a. *minä/sinä*-muodot
- b. *mä/sä*-muodot
- c. *mie*-muoto

Ryhmiiin lukeutuvat pronomineista sekä nominatiivi- että obliikvi- eli taivutusajat. Alla oleva taulukko havainnollistaa varianttien jakautumista aineistossa.

Taulukko 1. Yksikön 1. ja 2. persoonapronominien jakauma koko aineistossa.

pers.pron.	frekvenssi	%
<i>mä/sä</i>	45	83
<i>minä/sinä</i>	8	15
<i>mie</i>	1	2
yht.	54	100

Varianttien kolmijako aiheuttaa kuitenkin pienen ongelman, joka on huomioitava aineistoa analysoitaessa. Varianttien *mie* ja *minä* obliikvisijat ovat nimittäin samat: variantit taipuvat muotoon *minu-*. Muotoja *minu* on aineistossa yhteensä kolme kappaletta, kaikki olohuonekeskusteluaineistossa. Päädyin lopulta laskemaan kaikki *minu*-muodot *minä/sinä*-varianttien joukkoon, sillä *mie*-variantti on nominatiivien osalta aineistossani niin epätyypillinen. Koska jako ei kuitenkaan ole täysin suoraviivainen, on analysoinnissa näiden kohdalla oltava varovainen.

On myös aiheellista mainita, että Kallelle on tyypillistä käyttää pronominin sijasta pelkkää verbin taivutusmuotoa (esim. *annan* vs. *mä annan*). Koska tämä ei kuitenkaan ole tutkimuksessani fokuksessa, en ole systemaattisesti laskenut kyseisiä esiintymiä. Esiintymien yleisyys on kuitenkin tärkeä tiedostaa, sillä niiden avulla Kalle pystyy puhumaan neutraalisti joutumatta ”valitsemaan” mitään tiettyä varianttia. Palaan tähän vielä lyhyesti luvussa 4.3.

4.1 Työpuhelut

Kallen puheenparsa on työpuhelutilanteissa hyvin Helsingin puhekielelle tyypillistä. Aineiston jokainen variantti on lyhyt *mä/sä*-variantti. Pidempien *minä/sinä*-varianttien puuttuminen on jopa yllättävää, sillä puhelinkeskusteluissa niitä voisi kuvitella esiintyvän edes jonkin verran variantin selkeyden vuoksi. Murteelliset *mie/sie*-variantit puuttuvat myös kokonaan, mikä ei yllätä lainkaan, sillä Kalle ei niitä muutenkaan aineiston ja omien pitkäaikaisten havaintojeni perusteella juuri käytä. Koska

murteelliset variantit yksikön 1. ja 2. persoonapronomineissa ovat helposti havaittavissa ja jopa tunnusmerkkisiä, niitä on myös suhteellisen helppo koettaa itse välttää, mikäli näin haluaa. Työympäristö voi aiheuttaa paineita olla käyttämättä murteellisia variantteja, sillä ne voivat leimata puhujaa jollakin tavalla. Lisäksi joillain työpaikoilla saatetaan ohjeistaa työntekijöitä puhumaan yleiskielisesti. On myös mahdollista, että työntekijällä on työssään erikseen työminä-identiteetti, johon liittyvää kuvaa hän ei halua horjuttaa. Työminällä voi olla käytössään erilaiset variantit kuin henkilöllä arkielämässä.

Koska aineistona tässä ovat nimenomaan työpuhelut ja keskustelun osapuolina niissä pitkälti yritykset, on syytä nostaa esille se, miten yritykseen ja omaan itseen pronomiinilla viitataan – miksi ja milloin pronomiinina käytetään yksikön 1. ja 2. pronominia monikollisten sijaan? Kalle edustaa puheluissa työpaikkaansa ja hänen puhekumppaninsa omia työpaikkojaan, joten keskustelussa esiintyy myös monikon 1. (ja 2.) persoonan muotoja, ns. institutionaalinen *me*. Tällöin halutaan korostaa tekijänä instituutiota ja itseä osana instituutiota. Samalla se voi olla keino puhujalle ottaa etäisyyttä puhekumppaniin. Tämä on hyvin tyypillinen ilmiö institutionaalisissa keskusteluissa. Kun taas pronomiinina käytetään yksiköllistä muotoa, viitataan nimenomaan itseen ja omaan tekemiseen koko yrityksen sijaan. (Ks. esim. Lappalainen 2006: 280–284; vrt. myös Drew – Heritage 1992: 29–32.) Rajanveto on joissain tilanteissa hyvinkin oleellista, sillä niiden avulla saadaan tuotua hyvin esille, kenen äänellä milloinkin puhutaan, työntekijän vai yrityksen.

Kallen työpuheluissa aiheet ovat usein keskenään melko samankaltaisia, joten puhelut noudattavat jonkin verran keskenään samaa kaavaa. Lisäksi puhelujen aloitukset ja lopetukset sisältävät kiteytyneitä alku- ja lopputervehdyksiä vieruspareineen. Tämä huomio pätee myös *d:n* vastineisiin, mutta on paremmin havaittavissa yksikön 1. ja 2. persoonapronominin kohdalla.

Aineistossa on kaikkiaan 33 *mä/sä*-esiintymää. Esiintymistä suurin osa, 22 kappaletta, on yksikön 1. persoonapronomineja. Tämä on luonnollista, sillä Kalle puhuu puheluissa paljon omasta sekä yrityksen toiminnasta. Tämän lisäksi lähes kaikissa puheluista Kalle on tietävästi itse soittajan roolissa ja näin ollen myös keskustelun ohjaajana, joten hänen vuoroihinsa sisältyy soiton tarkoituksen esittäminen ja loppuyhteenvedo, jolloin hän tiivistää vielä, mitä seuraavaksi tapahtuu ja mitä hän seuraavaksi tulee puhelussa käsitellyn aiheen etenemisen kannalta tekemään. Tällöin yksikön 1. persoonapronominin mainitseminen on usein luonnollista.

Seuraavaksi esitän kaksi esimerkkikatkelmaa, joissa yksikön 1. persoonapronomini esiintyy:

Esimerkki 5: *mä laitan*

Kalle: ja #öö# **mä** laitan tuo kalenterivarauksen
nii (,) jos tulee jotai ni (,) pääsee
helposti sitte muokkaa sitä (.)
Hlö X: (---)
Kalle: okei
Hlö X: (---)
Kalle: kiva (,) kiitos (,) hei (.)

Esimerkki 6: *mä pistän*

Kalle: hyvä (,) tehdää sillä tavalla että_niin
(,) **mä** pistä se heti tulemaaj ja (,)
tutustukaa siihej ja (,) se_ei oo sillä
tavalla et se_ois (,) marmorii haket-
hakattuni_että_ni (,)
Hlö X: (---)
Kalle: jo:staki pitää päästä liikkeelle (.)
Hlö X: (---)
Kalle: joo

[Välistä poistettu 14 vuoroa.]

Hlö X: (---)
Kalle: hyvä: (,) **mä** pistän sen tänää tulemaan
sulle (,)

Molemmat esimerkit 5 ja 6 ovat tyypillisiä esimerkkejä siitä, kuinka Kalle kertoo puhekumppanilleen puhelun loppupuolella, mitä tulee seuraavaksi tekemään puhelussa sovittujen asioiden eteen. Muut tilanteet, joissa yksikön 1. persoonapronomini esiintyy, ovat usein sellaisia, joissa Kalle haluaa tuoda puhelussa ilmi tai korostaa ja selventää omaa kantaansa tai asian ydintä. Seuraavaksi pari esimerkkiä (7 ja 8), jotka havainnollistavat tätä:

Esimerkki 7: *mä halusin tuossa korostaa*

Kalle: tuo mitä **mä halusin tuossa korostaa** on nimeomaa
tää (,) nopeus ni_että tuo tehtii sitte kahéssa
viikossa (.)

Esimerkki 8: *mä tarkotam*

Kalle: n- #ee# niihäm- **mää- mä tarkotam** myöskit tuo
#ää# vois sanoo että perus tietoliikenne (,)

Edellä esitetyt neljä esimerkkiä (5–8) ovat tyypillisimpiä tilanteita, joissa Kalle käyttää puheessaan yksikön 1. persoonapronominia. Näissä tilanteissa Kalle lähes aina pyrkii korostamaan itseään ja tekemistään, jolloin ilmipantu pronominisubjekti on tarpeellinen viestin selkeyden vuoksi.

Variantteja *sä* obliikvisijoineen on noin kolmasosa kaikista esiintymistä, yhteensä kymmenen kappaletta. Näistä osa liittyy tilanteisiin, joissa Kalle kertoo lähettäneensä tai lähettävänsä puhekumppanilleen jotakin. Tämä on nähtävissä esimerkeissä 6 sekä alla olevassa esimerkissä:

Esimerkki 9: *lähetin viime viikolla sulle*

```

Kalle:      Heikkisen Kalle Yritykseltä terve (,)
Hlö X:      (---)
Kalle:      lähetin viime viikolla sulle tuon niin #aa#
            (,) (---) jäsensopimukse ootko (,) ehtiny sitä
            kattomaa (,)
Hlö X:      (---)
Kalle:      joo (,) okei (,)

```

Kun Kalle käyttää yksikön 2. persoonapronominia, hän suuntaa puheensa ja tekemisensä suoraan puhekumppanille. Kuten tässä luvussa edellä jo mainitsin, työpuheluissa käydään läpi asioita, jotka ovat hyvin pitkälti eri yritysten välisiä, joten käyttäessään yksikön 2. persoonapronominia Kalle suuntaa asian juuri sille henkilölle, jonka kanssa puhelimesta keskustelee. Valotan tätä vielä esimerkin avulla. Otetaan esimerkiksi yllä oleva esimerkki (9). Jos Kalle olisikin yksikön sijaan sanonut ”*lähetettiin viime viikolla teille tuo jäsensopimus...*”, viesti ei olisi niin henkilökohtainen. Käyttämällä yksikköjä monikon sijaan Kalle osoittaa, että yrityksestä juuri hän lähetti jäsensopimuksen juuri puhekumppanilleen. Tekemisestä tulee yleisen yritystason sijaan henkilökohtaisempaa.

4.2 Olohuonekeskustelu

Olohuonekeskustelu on tilanteena selvästi arkisempi ja tunnelmaltaan rennompikin edellisessä luvussa tarkastellut työpuhulut. Puhujana toimii nyt työminän sijasta kotiminä – tietynlaista työminä-mielikuvaa ei enää tarvitse pyrkiä luomaan ja pitämään yllä, vaan puhuja voi rentoutua olemaan oma itsensä omassa kotiympäristössään. Kallen puhe varioi olohuonekeskustelussa työpuheluja enemmän yksikön 1. ja 2.

persoonapronominin osalta. Suurin frekvenssi on selvästi puhekielisissä *mä/sä*-muodoissa, mutta myös *minä/sinä*-muodoista on aineistossa useita esiintymiä. Vaikka Kallen puhe ei olohuonekeskustelussakaan persoonapronominien osalta ole kovin murteellista, esiintyy puheessa kerran kuitenkin yksi selvästi murteellinen persoonapronomini, *mie*. Lisäksi aiemmin mainitut *minä/sinä*-varianttien kolme *minu*-muotoa on mahdollista tulkita myös murteellisiksi, vaikkakin olen laskenut ne taulukossa *minä/sinä*-varianttien obliikvisijoiksi. Seuraava taulukko havainnollistaa, miten eri persoonapronomit jakautuvat olohuonekeskusteluaineistossa:

Taulukko 2. Yksikön 1. ja 2. persoonapronominien jakauma olohuoneaineistossa.

pers.pron.	frekvenssi	%
<i>minä/sinä</i>	8	38
<i>mä/sä</i>	12	57
<i>mie/sie</i>	1	5
yht.	21	100

Keskustelussa Kalle ja Tiina muistelevat menneitä ja kertovat yhdessä muisteloistaan. Koska Tiinan puhe on selvästi murteellisempaa, on hyvin mahdollista, että hänen osallistumisensa keskusteluun vaikuttaa myös Kallen puheeseen ja sen murteellisuuteen (vrt. työpuhelut). On myös huomioitava, että keskustelun aiheet pyörivät pitkälti menneessä ajassa, jolloin Kalle ja Tiina olivat vasta muuttaneet Rovaniemeltä Helsinkiin. Silloin Kallen puhetapa oli oletettavasti nykyisyyteen verrattuna erilainen, todennäköisesti murteellisempi. Tämä voi edelleen vaikuttaa Kallen nykyiseen puhetapaan, kun hän puhuu tuosta menneestä ajanjaksosta.

Yhteensä yksikön 1. ja 2. persoonapronominien esiintymiä obliikvisijoinen olohuonekeskusteluaineistossa on 21, joista 1. persoonapronomineja on jopa 18. Tämä on luonnollista, sillä Kalle keskittyi keskustelussa kertomaan omasta elämästä, jolloin viittaukset omaan itseeseen ovat odotuksenmukaisia.

4.2.1 *minä/sinä*

Olohuonekeskustelussa Kallen puheessa *minä/sinä*-variantit ovat yllättävän yleisiä, varsinkin, kun ottaa huomioon, ettei niitä esiintynyt formaalimmissa työpuhelukeskusteluissa lainkaan. Pitkät variantit eivät kuulu ainoastaan huoliteltuun

kieleen, vaan ne voidaan nähdä myös murteellisina. Yhteensä pitkiä persoonapronominimuotoja esiintyy aineistossa kahdeksan kertaa – siis yli kolmannes kaikista esiintymistä.

Alla kaksi esimerkkiä aineistosta:

Esimerkki 9: *joskus kyl minä*

Kalle: oli se [iso
 Tiina: [oli sekö se_oli oikee- se oli oikee
 kokone
 Kalle: °oikeen kokone° (,) vaahtokylpyjä voi (,) pysty ottaa
 Haast.: nii (,)
 Tiina: mta ei siinä kylä kovin montaa kertaa tulluk
 käytyä kylvyssä
 Haast.: nii
 Tiina: ihav varmaa vaa muutamia kert[oja
 Kalle: [((haukottelee))
 joskus kyl **minä** (.) mut siin_oli sitte jännä
 juttu siin_oli se (,) siin_oli #ää# lämmintä
 kellaritilaa ja sit_oli kylmäkellaritila (,)

Esimerkki 10: *minä oli hiihtolomalla*

Tiina: kato **minä** luotin siihe etä kyllä **minä** sieltä
 töitä saan
 Haast.: nii (,)
 Tiina: kahev viiko- kahev viikon päästähän **minä** sainki
 sitte(,) kaks viikkoo [sej-
 Haast.: [nii, niin [ne järjesty-
 Kalle: [no **minähä** oli-
minä oli hiihtolomalla täällä ja sillo sain sitte
 kesäksi työpaikaj ja (,) samalla sain se (,)
 [asunnon kesäksi
 Haast.: [nii nii
 Kalle: se oli yhe kaverin ni (,) opiskelijakämpä
 Haast.: oke:i

Esimerkissä 9 pitkän variantin selityksenä saattaa olla Kallen halu korostaa itseään ja omaa tekemistään. Tiina puhuu katkelmassa siitä, kuinka harvoin hän kävi kylvyssä eräässä pariskunnan asunnoista. Kalle puolestaan antaa ymmärtää, että hän kylpi useammin. Tässä tilanteessa kaksitavuisen variantin käyttö auttaa korostamaan itseä tekijänä. Toisessa esimerkkikatkelmassa Tiina puhuu Kallea ennen käyttäen muutamaa otteeseen *minä*-muotoa. Tämä saattaa olla syy siihen, miksi myös Kalle käyttää omassa vuorossaan pitkää muotoa; Kalle saattaa mukauttaa puhettaan Tiinan puheeseen. Lappalainen (2006: 294) on pohtinut mukauttamista Kelan asiakaspalvelutilanteiden

valossa. Hän totesi aineistonsa perusteella, että pitkävokaalinen persoonapronomini *mää* tarttuu asiakkaalta asiakaspalvelijan puheeseen joissakin tilanteissa. Tilanne voi siis olla vastaavanlainen Kallen ja Tiinan kohdalla. Toisaalta Kallen vuorossa *minä* on myös teemapaikalla, jolloin hän korostaa tekijänä itseään. Tässä painollinen persoonapronomini toistuu kaksi kertaa lähes peräkkäin. Samalla hän siirtää keskustelunaiheen itseensä ja omaan työpaikansaantiin Helsingissä. Painollisen *minä*-pronominin käyttö saattaa siis selittyä näillä perusteilla. Taustalla myös todennäköisesti vaikuttaa se, että *minä*-pronominin kuuluu peräpohjalaisiin murteisiin, erityisesti Kemijärven murrealueeseen (Lyytikäinen ym. 2013: 348–349).

Pitkän *minä*-muodon käyttö tulee esille Kallella pariin otteeseen hänen referoidessaan toista henkilöä. Alla kaksi esimerkkiä:

Esimerkki 11: *minull_on tääl taskusa*

Kalle: mutta sitte (,) kerra se tuli että @katoppa
mitä **minull_on** tääl taskusa@ se (,) otti
semmosen käärön ni (,) timantteja

Haast.: ↑timantteja

Kalle: joo ku se niitä keräili (,) ja teki [ka-
Haast.: [mistä se
niit [oikeen (,)

Kalle: [timanttikauppiaalta (.)

Haast.: a::

Kalle: joo (,)

Esimerkki 12: *olishan minullaki*

Kalle: ni #öö# kato sillä tavalla ni_että (,) m- #öö#
kesällä pääsin tonne Kolmosyrityksee ja olikoha
mä kuukauve (,) kuukauve verran (,) ollu vai kaks
(,) että pitää asuntoa alkaa ettimää (,) ni sitte
se että @no (,) olishan minullaki@ ((nauraa))

Haast.: a:: ((nauraa))

Molemmissa esimerkeissä Kalle referoi entistä pomoaan. Kummassakin esimerkissä pomon referointi ilmenee painokkaalla äänenlaadunmuutoksella:

*”katoppa mitä **minull_on** tääl taskusa” ja*

*”no (,) olishan **minullaki**.”*

On mahdollista, että referoitu pomo puhui tuolla tavalla ja Kalle pyrki imitoimaan

hätä. Lisäksi, koska referaatin kertomisyhteys on tarinamainen menneisyyden muisteleminen, on mahdollista, että pitkän muodon käyttäminen sopii tässä yhteydessä tarinan kerrontatapaan. Toisaalta *minull* voidaan tulkita myös puhtaasti murteellisuutena. Toisessa esimerkissä variantin valintaa puoltaa myös se, että kyseessä on kontrastiivinen ilmaus (*jollain toisella – minullakin*). Esimerkissä 12 on lisäksi kiintoisa vastakohta: ennen pomon referointia Kalle viittaa itseensä lyhyttä varianttia käyttäen:

”*m- #öö# kesällä pääsin tonne Kolmosyrikyksee ja olikoha
mä kuukauve (,) kuukauve verran (,) ollu vai kaks (,)”*

Kalle siis ensin viittaa itseensä *mä*-variantilla, jonka jälkeen referoidessaan käyttää *minä*-varianttia, eri sijamuodossa tosin. Tämä vahvistaisi hypoteesia siitä, että pitkä variantti on olennainen referoidessa toista, vaikka muuten puheessa käyttäisikin lyhyttä varianttia itseensä viitatessa.

Kalle käyttää olohuonekeskustelun aikana kaksi kertaa yksikön 2. persoonapronominia viitatessaan haastattelijaan. Molemmilla kerroilla hän käyttää 2. persoonapronominista pitkää *sinä*-muotoa:

Esimerkki 13: *keneltä sinä nyt kysyt*

Kalle: tuleppa Tiina lähemmäs
Tiina: no´´eeikä (.) kylä se ottaa kaike (.)
Kalle: ((kröhähdys)) no keneltä **sinä** nyt kysyt
Haast.: mä kysyn teiltä↑molemmilta

Esimerkki 14: *sinä olisit túrkulaine*

Kalle: mietittiihä me ensin_että muutetaa Turkuu (.)
Tiina: ↑nii sehä [oli se Turku vai-
Haast.: [nii onneks ette- onneks ette
muuttanu (.)
Tiina: kylhä mä [nyt_oon niiku-
Kalle: [sitte **sinä** oisit túrkulaine]
Haast.: nii (,) ((naurua))

Ensimmäisessä esimerkissä Kalle viittaa haastatteliijaan heti keskustelun alkuvaiheessa. Toinen esimerkkikatkelma on keskustelun noin puolestavälistä. Koska Kallen viittaukset haastatteliijaan ovat harvinaisia, ne saattavat sen vuoksi olla painokkaasti ilmaistuja.

4.2.2 *mä/sä*

Kallen puheenparressa frekvenssiltään selvästi suurin yksikön 1. ja 2. persoonapronomini on lyhyt, Helsingin puhekielelle ominainen *mä/sä*-muoto. Kaiken kaikkiaan esiintymiä on 12, mikä on hieman yli puolet kaikista esiintymistä. Näistä kaikista yksikön 1. persoonapronomineja on 11, mikä tarkoittaa, että yksikön 2. persoonapronomini esiintyy aineistossa vain kerran. Esiintymä on tilanteessa, jossa Kalle kohdistaa vuoronsa Tiinalle. Alla katkelma tästä tilanteesta, jossa Kalle ja Tiina muistelevat, kuinka montaa eri linja-autoa Tiina käytti työmatkallaan:

Esimerkki 15: *sä menit kahella*

Kalle:	[ku se (,) mum mielestä sä menit kahella ni että (,) oliko se kaheksantoista siihej ja sieltä sitte siihe kaksikymppisee (,)
Tiina:	ku nyt minä en_oikee muista että mitem minä sen vaihoinko minä sittek kaheksaantoista (.) se saatto olla et minä vaihoin kaheksaantoista (,) täytyy sanoa että et nyt_on aikaa menny sev [verran et
Kalle:	[ennen kaikki ei mennys siihe (,)
Tiina:	miä en tarkkaa enää muista ku nui_on ollu nuitak kulkuvälineitä (.)

Esimerkkikatkelmassa Kalle ja Tiina pohtivat, millä linja-autolla Tiina kulki töihin. Kalle mainitsee ensimmäisessä vuorossaan kaksi yksikön persoonapronominia: *mum* (pro *mun*) ja *sä*. Ne tulevat vuorossa melkein peräkkäin, minkä vuoksi ne todennäköisesti ovat molemmat lyhyessä painottomassa muodossa. Vuoron painopiste ei ole Tiinassa vaan Tiinan käyttämässä linjassa. Pronominivarianttina saattaa sen vuoksi olla painollisen sijaan painoton muoto. Toisaalta vaikka aihe on sama, Tiina käyttää siinä painollista varianttia (*minä*). Hän tosin viittaa itseensä tekijänä, mikä saattaa olla painokkaan variantin valinnan syynä.

Tarkastelimme edellä esimerkkiä 12, jossa Kalle käytti yhden vuoron sisällä sekä pitkää että lyhyttä varianttia. Seuraavassa esimerkissä on samanlainen tilanne:

Esimerkki 16: *tietävät sitte ni minun nime*

Kalle: no mullaki oli sillä tavalla että ni Yrityksee
mä läheti kyllä kirjee
Haast.: nii
Kalle: et siel_oli yks paikka ja sitte
Haast.: @kirjee@
Kalle: nii kirjeellä [haettii-
Haast.: [postimerkit ja kaikki ((naurahtaa))
Kalle: postimerkit ja kaikki (.) ja (,) sinne sitte ni
(,) #öö# sit soiti siihe perrää vielä että ni (,)
Haast.: nii
Kalle: että **mä** tiiän (,) tiiän että #öö# tähäm paikkaa
en pääse mutta että ni (,) jos [jotai muuta on
Tiina: [mutta niihän-
Kalle: tietävät sitte ni **minun** nime
Haast.: mm

Kalle kertoo katkelmassa siitä, kuinka hän työnhaussa lähetti yritykselle postitse kirjeen ja sitten soitti perään. Kalle arvasi, että ei tulisi saamaan hakemaansa paikkaa mutta halusi soittaa, jotta jäisi rekrytoijien mieleen mahdollisesti jonkin toisen vapautuvan tehtävän vuoksi. Aluksi Kalle viittaa itseensä kaksi kertaa *mä*-variantilla, viimeisessä vuorossa *minä*-variantilla. Viimeisessä vuorossa (*”tietävät sitten ni **minun** nime”*) painopiste on muiden sijaan nimenomaan Kallen nimessä. Tällöin painollisen variantin valinta on osuva, sillä Kalle korostaa vuorossaan omaa itseään. Kahdessa muussa vuorossa voidaan ajatella tärkeimpänä asiana olevan Kallen tekemisen (= toiminta), ei niinkään tekijyyden. Tämä voi olla syynä lyhyen variantin käyttöön näissä yhteyksissä. Toisaalta *minu*-variantin voi tässä yhteydessä tulkita jälleen myös murteelliseksi.

4.2.3 *mie/sie*

Markkola (2006: 188) on todennut siirtokarjalaisten muuttajien kieltä tutkiessaan, että muuttajan kielestä katoavat herkimmin ne murrepiirteet, jotka ovat vieraita sekä yleiskielelle että muuttopaikkakunnalle. Olohuonekeskustelussa Kalle käyttää kerran hänen puheelleen hyvin epätyypillistä persoonapronominivarianttia, *mie*. Tämä pronomini on vieras sekä yleiskielessä että Helsingin puhekielessä, joten aineistoni tässä määrin tulee Markkolan väitettä. Koska variantti esiintyy kokonaisaineistossa vain tämän yhden kerran, on sitä tarkasteltava hieman lähemmin. Seuraava esimerkki havainnollistaa sen käyttöä:

Esimerkki 17: *mie olin Koskelassa ollu*

Kalle: ei ne sanonum mittää semmosta (,) varmaa
oottivat @kyllä routa porsaan kotiin ajjaa@
Tiina: **mie** luulen että äiti ootti että (,) tullaan
takási (,)
Haast.: nii (,) aatteli et ei (,) ei tykkää sitt_olla
tai [s-
Kalle: [mehäm muutettii lentokonneella
Haast.: niij joo (.) mut sillon teil_ei ollu
Kalle: kolome kollia (,)
Haast.: nii (,)
Kalle: kolli o- elikkä laatikko< kolome matkalaukkua
(,) per [nuppi
Haast.: [nii (,) sis [miten tos-
Kalle: [meil_oli ilótulituslaatikoita
mie olin Koskelassa olluj ja (,) siEltä (,) otin
sitte nuita ilótulituslaatikoita
Haast.: a::
Kalle: niihin sitte (,) kaikki ja (,) lentokoneeseen
Haast.: s- miten te ootte saanu mahtuu kaikki vaatteet
Tiina: no kato ei siihe aikaa ollu tommosia (,) määriä
vaatteita (.)

Katkelma on olohuonekeskustelun noin puolestavälistä. Kallen *mie*-esiintymä on katkelman loppupuolella. Esimerkkikatkelmassa on huomionarvoista, että se sisältää huomattavan paljon murrepiirteitä. Variantin *mie* lisäksi siinä esiintyy esimerkiksi konsonanttien yleisgeminaatiota (*mittää, ajjaa, lentokonneella*), švaavokaali kahdesti saman sanan yhteydessä (*kolome*) sekä puolipitkä vokaali (*ilótulituslaatikoita*). Kallen puhe on tässä katkelmassa kokonaisuudessaan hyvin muresävytteistä.

Ilmiötä voidaan spekuloida muun muassa kahdesta näkökulmasta: Ensinnäkin katkelmassa keskustelunaihe on ajassa, jolloin Kalle ja Tiina ovat tekemässä muuttoa Rovaniemeltä Helsinkiin. Kallen puhetapa saattaa siksi muistuttaa hetkellisesti sitä, mitä se tuolloin oli. Toiseksi katkelman alkupuolella Tiina käyttää murteellista *mie*-varianttia. On mahdollista, että se on vaikuttanut Kallen variantin valintaan. Kalle on voinut valita variantin tietoisesti, tai sitten se tarttui Tiinan puheesta Kallelle tiedostamatta. Kumpikaan näistä ei kuitenkaan selitä, miksi ilmiö ei toistu aineistossa muissa vastaavissa tilanteissa.

On syytä tarkastella esimerkkikatkelman kontekstia laajemmin. Merkille pantavaa on se, että keskustelunaihe sitä ennen on hetkellisesti eksynyt nykypäivään. Tiina päätyy kertomaan junamatkoistaan Turkuun ja kuinka saa aikansa asemalla ja junassa kulumaan. Kalle kuuntelee hetken hiljaa Tiinan ja haastattelijan keskustelua, kunnes huomauttaa, että keskustelu on eksynyt alkuperäisestä aiheesta:

Esimerkki 18: *menit Turkkusee tämä juttelu*

Tiina: mm mi_oon mennä sinne [aina kahville j-
 Haast.: [oks siin joku pikku
 kauppa t- eiku siin- eiku nii se kioski on
 et jos halua ostaa vaik jotai (,) vähä jotai
 evästä [siihe (,)
 Tiina: [joo (,) nii (,) nii]
Kalle: **no nytte tämä menit Turkkusee tämä juttelu**
 Haast.: ((nauraa))

Huomautus on mainittu korostetun turkulaisittain käyttäen humoristisesti turkulaispuheelle tyypillistä muotoa *Turkkusee*. Huomautuksen jälkeen keskustelu pysyy vielä hetken Turku-aiheessa, kunnes haastattelija palauttaa keskustelun takaisin pääaiheeseen ja alkaa kysellä Kallen ja Tiinan muutosta. Turku-vuorossa Kallen puhe saattaa olla hetkellisesti korostetun murteellinen, jotta kontrasti nykypäivän ja menneen ajan välillä erottuisi selkeämmin.

Koska *mie*-variantin käyttö on Kallen puheessa näin ainutlaatuista, uskon kontekstin vaikuttavan sen taustalla enemmän kuin esimerkiksi Tiinan puhe. Jos Tiinan puhe ja hänen *mie*-varianttien käyttämisensä vaikuttaisi vahvasti Kallen persoonapronominien käyttöön, vaikuttaisi se siihen myös muualla keskustelussa. Näin ei kuitenkaan ole. Siksi uskon laajemman kontekstin selittävän Kallen yksittäistä *mie*-variantin käyttöä paremmin.

4.3 Yhteenveto

Edellä olen käynyt läpi Kallen yksikön 1. persoonapronominien varianttien käyttöä työpuheluissa ja olohuonekeskustelussa. Aineistot osoittivat, että Kalle käyttää varianttia *minä/sinä* suhteellisen paljon ottaen huomioon hänen asuinympäristönsä ja siellä olevan suosituimman variantin, *mä/sä*, yleisyyden. Se, miksi Kalle käyttää puheessaan melko paljon pitkiä yksikön 1. ja 2. persoonapronominin variantteja, voi johtua monesta syystä. Aiemmin mainitsemani muuttajien kielelliset selviytymisstrategiat voivat olla yksi syy. Helsinkiin muuttaessaan muuttajalle on vähemmän leimallista valita variantti *minä* – tai jättää pronomini kokonaan mainitsematta – kuin valita murteellinen *mie*. On siis mahdollista, että variantti on jäänyt Kallen puheeseen niiltä ajoilta; toisaalta ei kuitenkaan voi tietää, minkälainen puhetapa Kallella on ollut muuttohetkellä, saatikka sitä ennen. Lisäksi Tiina ja Kalle ovat saattaneet huomaamattaan antaa toisilleen vaikutteita omasta puhetavastaan

vuosien saatossa. Variantin käyttö on siis voinut tarttua toiselta. Ja kuten olen jo aiemmin korostanut, ei myöskään saa unohtaa, että obliikvisijojen variantti *minu-* on paitsi yleiskielen myös peräpohjalaismurteinen variantti.

Aineisto on osoittanut suuria eroja Kallen ja Tiinan persoonapronominien käytössä; Tiina käyttää murteellista *mie*-pronominia useita kertoja, Kalle käyttää sitä aineistossa vain kerran. Markkolan (2006: 214) mukaan aviopuolisot, joilla murteellisuusprofiilit ovat samankaltaisia, saattavat *mie*-variantin suhteen olla täysin erilaisia: toinen käyttää sitä jatkuvasti, toinen ei lähes lainkaan. Tämä näyttäisi pätevän myös Kallen ja Tiinan kohdalla.

Aineistossa on yllättävän yleistä varianttien esiintyminen toistensa kanssa limittäin ja lähekkäin. Näissä syynä toisinaan on referointi (ks. esim. Lappalainen 2004: 303–304). Referoidessaan jotakin muuta henkilöä Kalle käyttää usein pitkää varianttia, vaikka muuten käyttäisikin sen ympärillä lyhyttä varianttia. Tästä esitin pari esimerkkiä yllä olevissa analyysiluvuissa.

Eräs yleinen vielä mainitsematon ilmiö Kallen persoonapronominien käytössä on se, että ilmisubjekti puuttuu ja yksikön 1. ja 2. persoonaa ilmaistaan pelkästään verbinmuodolla. Tällöin Kalle jättää kokonaan mainitsematta pronominin ja välttyy näin variantin valinnalta. Työpuheluissa tämä on hyvin neutraali puhetapa, ja siksi se sopii hyvin työympäristöön. Puhelujen alussa itsensä esittäytymisessä Kalle käyttää poikkeuksetta pelkää yks. 1. persoonan verbinmuotoa. Alla työpuheluaineistosta pari katkelmaa, joissa ilmiö esiintyy:

Esimerkki 19: *aloin soittaa tästä*

```
Kalle:      /Heikkisen Kalle Yritykseltä terve
Hlö X:      (---)
Kalle:      mitenkäs se (---) menee
Hlö X:      (---)
Kalle:      joo (,) joo
Hlö X:      (---)
Kalle:      /tuota niin (,) #öö# aloin soittaa tästä
meä #öö# Yritys Oyn (,) yhteistyöstä että
minkälaine teillä o- on nytten teidä oma
tilanne (.)
```

Esimerkki 20: *niikö sanoin_nii*

```
Kalle:      joo (,) mut tosiaa niikö sanoin_nii silloin
täytyy olla sopimus valmiina (,) allekirjotettu
että nii (,)
```

Käytettäessä pelkkää yks. 1. persoonan verbinmuotoa tekijän painoarvo jää pienemmäksi. Tällöin sävy on neutraalimpi ja huomio kiinnittyy itse tekemiseen tekijän sijaan. Eron huomaa paremmin, kun sijoittaa mielessään predikaatin eteen pronominisubjektin. Jos Kalle olisikin sanonut ”... *niikö mä sanoin...*” sen sijaan että sanoi ”... *niikö sanoin...*”, olisi hän korostunut virkkeessä tekijänä. Jättämällä pronominisubjektin pois huomio kiinnittyy paremmin oleelliseen eli tässä tapauksessa tekemiseen.

Työpuheluaineistossa subjektin häivyttäminen on perusteltua ja jopa odotettavissa. Toisaalta vastaavia tapauksia esiintyy myös olohuonekeskustelussa – joskaan ei yhtä tiheästi. Seuraavaksi esitän olohuonekeskustelusta esimerkin, jossa Kalle jättää kahdesti käyttämättä ilmisubjektia yhden vuoron aikana:

Esimerkki 21: *muutin tonne*

Haast.: nii (.) miten sillo ku te asuitte siel (,) Krunikassa ja ni< (,) kuljitteks te sillo sit aina (,) oliks teill_ autoo viel ollenkaa sillo (,) kuljitteks te vaa [julkisil
Kalle: [lop- loppuvaiheessa oli (.) silloinkum- **muutin** tonnen- öö **menin** töihi Yritykselle (,)
Haast.: ni sit sä ostit se Alffaroomoo
Kalle: e:i olluk ku (,) Ooppel kadetti (,)
Haast.: aa

Vuoronsa aikana Kalle sanoo *muutin* ja *menin* panematta ilmi pronominia. Hän käyttää ensin verbiä *muutin* ja korjaa sen sitten muotoon *menin*. Molemmat verbit ovat samassa muodossa, mahdollisesti itsekorjauksen vuoksi. Koska pronominia ei ole vuorossa pantu ilmi, tekijä ei korostu. Tekijän sijaan vuoroissa korostuu tekeminen. Aiheena keskustelutilanteessa on Kallen käyttämä kulkuväline, joten tekijällä ei ole siinä kovin suurta painoarvoa. Tämä saattaa olla syy tässä ilmipanemattoman pronominisubjektin käytölle. Aineiston perusteella voidaan varovasti väittää, että ilmipanemattoman pronominin käyttö on Kallelle ominaista. Sen käyttö ei ole niinkään tilannekohtaista, vaikkakin tilanne saattaa jonkin verran vaikuttaa sen käyttöön. Lappalainen (2004: 82) on todennut pronominisubjektin poisjätön olevan mahdollisesti myös merkki koodinvaihdosta, omassa aineistossani se ei kuitenkaan päde.

Ilmipanematonta pronominisubjektia ja kaksitavuista *minä*-varianttia voitaisiin ajatella korostamisen kannalta olevan hyvin erilaisia, joissain yhteyksissä jopa

vastakkaisia variantteja. Variantilla *minä* puhuja voi korostaa asemaansa suhteessa esimerkiksi kuulijaan, kun taas ilmisubjektin poisjätöllä voidaan välttää sitä, että asetetaan kuulijan kontrastiksi (vrt. Raevaara 2015: 186).

Aiemmissa tutkimuksissa on tehty huomioita liittyen sukupuolen ja yksikön 1. persoonapronominin varianttien valintaan. Näitä huomioita voidaan verrata pinnallisesti myös olohuonekeskusteluaineistoni tuloksiin. Nuolijärvi (1986b: 173) on tehnyt kiintoisan huomion liittyen muuttajan sukupuolen ja variaation yhteyteen. Hän tutki pohjalaisia ja savolaisia yksikön 1. persoonapronominin variantin valinnan ja käytön näkökulmasta. Hänen tutkimuksensa osoitti, että naiset käyttävät puheessaan miehiä enemmän pronomineja. Toisaalta kuitenkin miehet käyttävät puheessaan enemmän painollista varianttia *minä*, kun naisilla kyseinen variantti on harvinaisempi. Tutkimuksessaan hän käytti samaa haastattelurunkoa kaikille tutkittaville, joten puheenaiheet ovat olleet kaikilla lähes samat – ne eivät siis ole todennäköisesti vaikuttaneet varianttien valintaan. Tämän perusteella voisi päätellä, että miehet käyttävät puheessaan enemmän passiivia ja persoonattomia ilmaisuja, tosin silloin kun he käyttävät ilmipantua pronominia, se on tehty painokkaammin käyttäen pitää varianttia. Samankaltaisia tuloksia on saanut myös Hanna Lappalainen (2004: 78). Hän tutki 16 hengen ryhmää, josta noin puolet oli naisia ja puolet miehiä. Hän havaitsi, että naiset käyttävät puheessaan enemmän, jopa 90-prosenttisesti, pronominisubjekteja yksikön 1. ja 2. persoonassa. Miehillä vastaava luku on 76 %.

Olohuonekeskusteluaineistosta voidaan tehdä Nuolijärven ja Lappalaisen tuloksia tukevia huomioita. Vaikka aineistoni on paljon suppeampi kuin Nuolijärvellä tai Lappalaisella, on silti selkeästi havaittavissa, että esiintymämäärät Kallella ja Tiinalla ovat keskenään hyvin erilaiset. Tiinan puheessa yksikön 1. persoonapronominin esiintymiä on yhteensä 80, kun Kallella niitä on vain 18. Tämä tarkoittaa, että kaikista esiintymistä 81 % on Tiinan puheesta. On kuitenkin otettava huomioon, että tutkittavat puhuvat olohuoneaineistossa eri verran, joten lukuja ei täysin voi verrata toisiinsa.

Mahdollisia syitä Kallen ja Tiinan esiintymämäärien eroon voidaan etsiä eri näkökulmista. Ensinnäkin Kallen puheessa näyttää olevan tyypillistä ilmisubjektin poisjättäminen. Kalle käyttää olohuonekeskustelussa pronominittomia muotoja noin kymmenen kertaa. Mikäli näissä tapauksissa Kalle käyttäisikin ilmipantua pronominia, hänen esiintymämääränsä kokonaisluku nousisi jopa kolmanneksella. Toiseksi aihetta voidaan lähestyä puheenaiheiden näkökulmasta. Kallen puheenaiheet liittyvät olohuoneaineistossa hyvin paljon pariskunnan yhteisiin asioihin. Tällöin on luonnollista,

että yksikön 1. persoonapronominin sijaan käytetäänkin monikon 1. persoonapronominia. (Vrt. Lappalainen 2015.) Tiinalla aiheet liittyivät enemmän henkilökohtaisiin kokemuksiin, jolloin puolestaan yksikölliset muodot ovat luonnollisempia.

Nuolijärvi (1986b: 173) mainitsee, että miehet käyttävät suhteellisesti enemmän pitkää varianttia *minä* kuin naiset. Naisilla puolestaan lyhyt variantti on yleisempi. Olohuonekeskustelun pohjalta en kuitenkaan saanut tätä väitettä tukevia tuloksia. Siinä sekä Kalle että Tiina käyttävät molemmat suhteellisesti eniten lyhyttä varianttia *mä*. Molemmilla pitkän variantin suhde muihin variantteihin on lähes sama, noin kolmannes.

5 *d*:n vastineiden variaatio

Toinen tässä tutkielmassa tarkasteltava ilmiö on *d*:n vastineiden variaatio. *d*:n vastineet ilmenevät usein *t*:n heikon asteen edustajina, minkä lisäksi niitä esiintyy myös tietyissä leksikaalisissa yhteyksissä. Tällöin kyseessä on vierasperäinen sana, jotka olen rajannut tämän tutkimuksen ulkopuolelle. *d*:n vastineita on mahdollista tarkastella myös äänteellisen ympäristön mukaisesti. Vastineet vaihtelevat murrealueista riippuen. Jos suomi jaetaan karkeasti itä- ja länsimurteisiin, vastineet jakautuvat seuraavasti: idässä, jonka kannalla peräpohjalaiset murteet ovat, *d*:n vastineena esiintyy pääosin joko kato, *v*, *j* tai *h*, lännessä esiintyvät useimmiten variantit *r* ja *l* (Rapola 1969: 34; Paunonen 1995 [1982]: 30). Lännen variantteja kutsutaan joskus myös tremulanttiääntämyksiksi (*r* tai *ð*), vaikkakin *l* on lateraali. Toisaalta tremulanttiedustus on käynyt vähäisemmäksi samalla, kun *d*-variantti on murteissa yleistynyt. (Mustanoja 2011: 309.) Kun tarkastellaan *hd*-yhtymiä sekä pohjoispohjalaisissa että peräpohjalaisissa murteissa, kato on *d*-varianttia yleisempi vaihtoehto (Rapola 1969: 35).

Helsingin puhekielen yleisimmät vastineet *d*:lle ovat *d* ja kato, ja nämä esiintyvät puheessa hyvin pitkälti myös limittäin. Toisinaan on toki kuultavissa myös harvinaisempia variantteja, kuten esimerkiksi *r*, joka oli vielä 1970-luvulla syntyperäistenkin puheessa tyypillinen variantti muun muassa Pitkäsillan toisella puolella sijaitsevilla työläisalueilla (Paunonen 1995 [1982]: 29–31).

5.1 Kvantitatiivista tarkastelua

Seuraavaksi esittelen d :n vastineita määrälliseltä kannalta. Luku alkaa sillä, että esittelen aineistoani kokonaisuutena. Tässä yhteydessä perustelen myös valitsemani d :n vastineiden jaottelutavan. Yleisen esittelyn jälkeen tarkastelen kahta eri tilannetyyppiä erikseen.

d :n vastineiden esiintymiä on aineistossa kaikkiaan 122. Nämä ovat siis sanoja, joissa d :n paikalla esiintyy joko d tai kato, v , j tai h^2 . Näistä viidestä variantista murteellisiksi kutsun yksinkertaistamisen vuoksi kolme viimeisintä, variantteja v , j ja h . Helsingin puhekielelle tyypillisiä d :n vastinevariantteja ovat d ja (tietyissä asemissa) kato, huolitellulle yleiskielelle on tyypillisin variantti d . Puhun tutkielmassa karkeasti murteellisista, yleiskielisistä ja Helsingin puhekielen varianteista selkeyden vuoksi. On kuitenkin pidettävä mielessä, ettei piirteitä voi luokitella täsmällisesti vain yhteen kategoriaan, sillä tietyissä yhteyksissä eri piirteet voivat liittyä kahteen eri kategoriaan. Kuten yksikön 1. ja 2. persoonapronominien kohdalla, myös d :n vastineiden osalta varianttien jakautuminen on melko selvää. Seuraava taulukko havainnollistaa varianttien jakautumista kokonaisaineistossa:

Taulukko 3. d :n vastineiden varianttikohtainen jakautuminen koko aineistossa.

variantti	frekvenssi	%
d	57	47
kato	58	48
v, j, h	7	6
yht.	122	100

Kaksi varianttia esiintyy Kallen puheessa selvästi muita useammin, ja nämä ovat odotuksenmukaisesti kato ja d . Murteellisia siirtymä-äännevariantteja esiintyy aineistossa alle kymmenen, jokaista suunnilleen yhtä monta. Helsingin puhekielen, yleiskielisten sekä murteellisten varianttien esiintymiä on molemmissa keskusteluaineistoissa; huomionarvoista on kuitenkin se, että jotkut variantit esiintyvät aina tietyissä tai tietynlaisissa sanoissa.

d :n vastineita voidaan jaotella eri tavoin. Jotta vastineiden tarkastelu olisi

² Variantit v, j ja h ovat ns. siirtymä-äänneitä, jotka ovat syntyneet tavunrajalle kadon myötä. Monissa tutkimuksissa ne on yhdistetty kadon kanssa, mutta olen ottanut ne tarkastelussa huomioon omina variantteinaan, sillä d :n vastineena j - ja v -äänneet ovat toisinaan Kallen puheessa niin selvästi havaittavissa.

mahdollisimman selkeää, olen jaotellut ne seuraavasti:

1. *hd*-yhtymä (*kahdeksan* ~ *kaheksan*)
 1. tapaukset, joissa varianttina on käytetty *d*:tä
 2. tapaukset, joissa varianttina on kato
2. vokaalien välinen asema (*laita* : *laidalla* ~ *lajalla*).
 3. tapaukset, joissa varianttina on käytetty *d*:tä
 4. tapaukset, joissa varianttina on kato
 5. tapaukset, joissa varianttina on *v/h/j*

Alla oleva taulukko havainnollistaa *d*:n vastineiden jakautumista kokonaisaineistossa yllä esitetyn jaon mukaisesti.

Taulukko 4. *d*:n vastineiden ympäristö- ja varianttikohtainen jakautuminen kokonaisaineistossa.

ympäristö/variantti	frekvenssi	%
<i>hd</i>-ympäristö	36	30
<i>d</i>	15	42
kato	21	58
vokaalien välinen asema	86	70
<i>d</i>	42	49
kato	37	43
<i>v, h, j</i>	7	8
yht.	122	100

Ympäristöjen osalta esiintymiä on selvästi enemmän vokaalien välisissä asemissa kuin *hd*-ympäristössä. *hd*-ympäristössä esiintymiä on vain 30 %, kun jopa 70 % on vokaalien välisten asemien esiintymiä. Kun katsotaan taulukkoa puolestaan *d*:n varianttien osalta, *hd*-ympäristössä *d*-varianttien osuus on pienempi kuin katovarianttien. Kun *d*:tä esiintyy aineistossa reilut 40 %, katovariantteja on jopa lähes 60 %. Tässä voi taustalla vaikuttaa Kallen murretausta, mikä voi selittää sitä, että katoedustukset ovat *d*-variantteja yleisempiä. Vokaalien välisissä asemissa suurin osa varianttiesiintymistä jakautuu *d*:n ja kadon välillä, vähiten esiintyy siirtymä-äännevariantteja. Kaikkiaan noin puolissa esiintymistä varianttina on *d*, ja puolissa on kato tai murteellinen variantti.

Mainitsin luvun alussa, että *d*:n vastineita voidaan jaotella eri tavoin. Oman

jaottelutapani rinnalla *d*:tä voidaan tarkastella *hd*-yhtymän lisäksi erikseen lyhyen (*pidän*) ja pitkän (*laidalla*) vokaalin jäljessä (ks. esim. Mustanoja 2011). Paunonen (1995 [1982]: 32–45) on laskenut, miten *d*:n vastineet jakautuvat prosentuaalisesti näissä äänneasemissa. Lyhyen vokaalin jäljessä *d*-llinen vastine esiintyy 98 %:ssa, pitkän vokaalin jäljessä 79 %:ssa ja *hd*-yhtymissä 70 %:ssa. Vaikka variantti *d* onkin selvästi yleisin, esiintyy myös kato helsinkiläispuhekielessä: lyhyen vokaalin jäljessä reilussa 1 %:ssa, pitkän vokaalin jäljessä 19 %:ssa ja *hd*-yhtymissä 29 %:ssa. Oma aineistoni antaa erilaisia tuloksia. Kun Paunosella *hd*-yhtymissä *d*-llinen vastine esiintyy jopa 70 %:ssa tapauksista, Kallen puheessa sen osuus on vain 42 %. Vaikka Helsingin puhekieli on vaikuttanut Kallen puheeseen vuosia, vaikuttaa murretausta puheenparressa edelleen melko vahvasti. Katovariantit liittyvät Helsingin puhekielessä usein tiettyihin sanoihin, joten on olennaista nähdä, minkälaisissa yhteyksissä Kallella kato ja muut variantit ilmenevät.

5.1.1 Työpuhelut

Yleisvaikutelman perusteella Kallen puhe on työpuheluissa olohuonekeskustelua yleiskielisempää. Lisäksi *d*:n vastineet varioivat enemmän kuin persoonapronominien kohdalla. Yhteensä *hd*-yhtymissä esiintymiä on 21 kappaletta, vokaalien välisissä asemissa 65. Seuraavaksi esittelen, millä tavoin *d*:n vastineet jakautuvat ensin *hd*-yhtymissä, sitten vokaalien välisissä asemissa.

***hd*-yhtymä**

d:n vastineet jakautuvat työpuheluissa *hd*-yhtymissä seuraavan taulukon mukaisesti:

Taulukko 5. Yleiskielen *d*:n vastineet *hd*-yhtymässä Kallen työpuheluissa.

<i>hd</i> -ympäristö	frekvenssi	%
<i>d</i>	15	71
kato	6	29
yht.	21	100

Kallen *d*:n vastineiden jakauma *hd*-ympäristöissä on työpuheluissa varsin *d*-painotteinen. Jako on kiintoisa, kun sitä vertaa aineistojen kokonaisjakaumaan; *d*:n frekvenssi on paljon katovarianttien frekvenssiä suurempi.

Sanajoukko *d*-variantillisten sanojen kesken on melko heterogeeninen, mutta silti suurin osa sanoista esiintyy useammin kuin kerran. Yksi näistä on sana *tehdä* eri muodoissa (*tehdä/tehdään/tehdäänkö*). Verbi esiintyy työpuheluissa kaiken kaikkiaan seitsemän kertaa, joista kuudessa on *d*-variantti, yhdessä kato. Palaan tähän tarkemmin kvalitatiivisen analyysin yhteydessä, alaluvussa 5.2.1.

Vokaalien välinen asema

Tapauksia, joissa *d*:n vastineet esiintyvät muissa kuin *hd*-yhityksessä, on Kallella työpuheluissa kaikkiaan 65 kappaletta. Alla oleva taulukko havainnollistaa, miten esiintymät vokaalien välisissä asemissa ovat jakautuneet aiemmin esitetyn jakotavan mukaisesti (*d*, kato, murteelliset):

Taulukko 6. Yleiskielen *d*:n vastineiden jakauma vokaalien välisissä asemissa Kallen työpuheluissa.

variantti	frekvenssi	%
<i>d</i>	32	49
kato	29	45
murteellinen	4	6
yht.	65	100

Eniten esiintymiä on *d*-varianttien ryhmässä; katovarianttiesiintymiä on lähes yhtä paljon. Kaikkein vähiten on jälleen murteellisia esiintymiä.

Tapauksia, joissa varianttina on *d*, on runsaat 30. Sanajoukossa esiintyy keskenään samoja sanoja jonkin verran. Sanajoukko, joissa *d*:n vastineena esiintyy kato, on hyvin homogeeninen. Sanoja on yhteensä 29 kappaletta, ja niistä 22 on *me*-pronominin (pro *meidän*) katomuotoja (*meiä/meäm/meiän*). Frekvenssi kyseisen sanan kohdalla on siis suuri, mikä viittaa siihen, että Kallen puheelle on ominaista käyttää kyseisessä sanassa katovarianttia. Yleistämisessä on kuitenkin oltava varovainen, sillä tämän analyysin pohjalla on vain tämä aineisto.

Varianttina *h* esiintyy työpuheluaineistossa yhteensä kolme kertaa ja *j* kerran. Variantti *v* ei esiinny työpuheluaineistossa kertaakaan. Kaikki kolme esiintymää *h*-variantin osalta ovat saman sanan (*saaha*, '*saada*') yhteydessä. Kyseinen sana esiintyy aineistossa yhteensä kolme kertaa myös *d*-variantillisena.

5.1.2 Olohuonekeskustelu

Olohuonekeskustelussa Kallen *d*:n vastineiden esiintymämäärät ovat paljon pienemmät kuin työpuheluissa. Kun työpuheluissa esiintymiä on 86, olohuonekeskustelussa niitä on vain 36. Variaatiota tarkastellessa aineistojen välillä on huomattavissa joitakin yhtäläisyyksiä, joskin jakaumat eri vastineiden kesken ovat melko erilaiset. Kaikkiaan yleiskielen *d*:n vastineita esiintyy hieman enemmän muissa asemissa (58 %) kuin *hd*-yhtymässä (42 %).

***hd*-ympäristöt**

Kun työpuheluissa Kalle käytti *hd*-yhtymässä enimmäkseen *d*:tä, olohuonekeskustelu antaa aivan toisenlaisia tuloksia. Siinä Kallen puheessa ei esiinny yhtäkään *d*-varianttia, vaan *hd*-yhtymässä varianttina on aina kato. Yhteensä esiintymiä on 15 kappaletta. Jakauma on kiinnostava, sillä se poikkeaa työpuheluissa ilmenneestä jakaumasta huomattavasti.

Vokaalien välinen asema

Tapauksia, joissa *d*:n vastineet esiintyvät muissa kuin *hd*-yhtymän ympäristöissä, on Kallella kaikkiaan 21. Seuraava taulukko osoittaa, miten variantit jakautuvat:

Taulukko 7. Yleiskielen *d*:n vastineiden jakauma vokaalien välisissä asemissa olohuonekeskustelussa.

variantti	frekvenssi	%
<i>d</i>	10	48
kato	8	38
murteellinen	3	14
yht.	21	100

d-varianttien osuus on Kallella noin puolet. Katovarianttitapauksia on lähes yhtä monta. Murteellinen siirtymä-äänne eli tässä tapauksessa *v* tai *j* esiintyy Kallella yhteensä kolme kertaa. Variantti *h* ei esiinny olohuonekeskustelussa lainkaan.

Olen nyt tarkastellut *d*:n vastineiden variaatiota koko aineiston osalta kvantitatiivisesta näkökulmasta. Seuraavaksi tarkastelen sitä kvalitatiivisesti.

5.2 Kvalitatiivista tarkastelua

Tämä luku rakentuu niin, että ensin esittelen molemmissa aineistoissa esiintyneitä yleisiä leksikaalisia tendenssejä. Ensin esiteltävät lekseemit esiintyvät vain toisessa aineistoista, viimeistä esiintyy molemmissa. Tämän jälkeen käsittelen aineistoissa esiintyneet muut ilmiöt ensin työpuheluaineiston, sitten olohuonekeskusteluaineiston osalta. Nämä alaluvut rakentuvat aiemmin tehdyn jaon (*hd*-ympäristö/vokaalien välinen asema) mukaisesti.

5.2.1 Yleisiä leksikaalisia tendenssejä

Aineistoja tutkiessani havaitsin, että eräiden sanojen kohdalla Kallen puheessa on huomattavissa jonkin verran säännönmukaisuutta. Esimerkiksi verbi *saada* esiintyy kolme kertaa aineistossa *saaha*-muodossa. Toisin sanoen aineiston pohjalta on mahdollista tehdä joitakin varovaisia leksikaalisen tason yleistyksiä. Tässä alaluvussa keskityn näihin ilmiöihin yksi kerrallaan. Esiintymät painottuvat jonkin verran työpuheluaineistoon, sillä siinä Kalle toistaa enemmän itseään ja tiettyjä puheluihin ja työasioihin liittyviä fraaseja ja lekseemejä.

tehdä ~ tehä

Yksi työpuheluaineistossa tiuhaan esiintyvä verbi on *tehdä* sen eri muodoissa. Verbin *tehdä* useissa taivutusmuodoissa esiintyy *hd*-yhtymä. Tässä sanassa yleinen tendenssi tuntuu olevan *d*-variantin suosiminen. Sana esiintyy työpuheluissa yhteensä seitsemän kertaa, joista vain yhdessä varianttina on kato. Alla esitän muutaman esimerkin työpuheluaineistosta; niissä verbi *tehdä* ilmenee *d*-llisenä:

Esimerkki 22: *tehdäänkö niim päin*

Kalle: ((yskäisy)) elikkä niin #aa# (,) mite- #öö# laitetaanko jonkilla aikataulu tuohon_että millo (,) voitaa olla yhteydessä (,) tai ilmottelet meillep_päin (.)
 Hlö X: (---)
 Kalle: njoo (,) #öö# **tehdäänkö** niim päin että_nii (,) sä oot_yhteydessä vai-vai kummimpäi (,)

Esimerkki 23: *tehdään tällä tavalla*

Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: okei (,) **tehdään** tällä tavalla
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo (,) hyvää loppuvuotta
 Hlö X: (---)
 Kalle: kiitti (,) /mo:i

Esimerkki 24: *tehdään sillä tavalla*

Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: **tehdää** sillä tavalla ni (,)
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo (,) kiva kiitos (,)
 Hlö X: (---)
 Kalle: hei (.)

Työpuheluissa on luonnollista, että niissä sovitaan, mitä puhelun jälkeen tullaan tekemään. Sen vuoksi sanan frekvenssi on aineistossa niin suuri. Lisäksi sana esiintyy hyvin usein puhelun lopussa Kallen tehdessä lopetusvuoron, jossa tiivistyy se, että asia on selvä ja molemmilla on yhteisymmärrys siitä, mitä seuraavaksi tehdään ja miten. Lisäksi on huomioitava, että nämä ovat passiivimuotoja, jotka voidaan tulkita myös puhekumppaniin viittaaviksi, ja näin toiminnasta rakennetaan yhteistä. On hyvin todennäköistä, että nämä ilmaisut ovat kiteytyneitä ja toistuvat usein puhelinneuvottelujen lopetuksissa. Yllä olevat esimerkit 23 ja 24 ovat havainnollisia esimerkkejä näistä tilanteista.

Puhelu, jossa *tehdä*-sanassa esiintyykin katovariantti, on tallennetuista puheluista kolmas. Mielenkiintoista on, että saman puhelun aikana Kalle käyttää samasta sanasta kaksi kertaa myös *d*-variantillista muotoa. Alla hieman pidempi katkelma puhelusta, jossa sana esiintyy ensin *d*- ja lopuksi katovariantillisena:

Esimerkki 25: *tehdää sillä tavalla että*

Kalle: hyvä (,) **tehdää** sillä tavalla että_niin
 (,) m'ä pistä se heti tulemaaj ja (,) tutustukaa siihej ja (,) se_ei oo sillä
 tavalla et se_ois (,) marmorii haket-
 hakattu ni_että_ni (,)
 Hlö X: (---)
 Kalle: joostaki pitää päästä liikkeelle (.)
 Hlö : (---)

Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo (.)
 Hlö X: (---)
 Kalle: hyvä (,) mä pistän sen tänään tulemaan
 sulle (,)
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo (,) okei
 Hlö X: (---)
 Kalle: #öö# en ollu- en_ollu silloin käymässä
 siellä että-
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo (,) kyllä se kiinnostuss_on kova
 ni_että_ni (,) et et- sen näkee (,)
 >nuin niikö tuo- tuossakin< ni_että_ni
 (,) mitem meillä_o (---) lähteny ni_että_ni
 (,) se_on kyllä (,) kiinnostus on kova (,)
 ja siitähä se lähtee (.)
 Hlö X: (---)
 Kalle: hyvä (,) mut nii (,) **tehään** tällä tavalla
 ja palataa asiaa (.)
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: kiva (,) kiitti moi (.)

Kuten esimerkissä 25 näkyy, heti ensimmäisessä vuorossa Kalle käyttää sanasta *tehään* *d*-variantillista muotoa. Puhelun kolmanneksi viimeisessä vuorossa sanassa onkin kato. Katomuoto esiintyy nyt samassa tiivistämisfraasissa, josta juuri edellisten esimerkkien (23 ja 24) kohdalla mainitsin. Tällä kertaa tuossa Kallella niin kiteytyneessä fraasissa käytetäänkin siis eri vastinetta kuin normaalisti. Kun tilannetta tarkastellaan erillään muista puheluiden lopetustilanteista, voidaan ajatella, että tässä lopetusfraasin kohdalla Kallen ei enää tarvitse pitää ns. työminää samalla tavalla yllä. Kalle siirtyy virallisesta ja huolitellummasta kielestä arkisempaan ja rennompaan, kun varsinainen työkeskustelu on käyty ja puhutaan enemmän henkilökohtaisella tasolla. Syynä tähän voi esimerkiksi olla puhekumppanit tutuus tai arvoasema työpaikalla.

Kyseinen sana ei esiinny kertaakaan olohuonekeskustelussa. Olohuonekeskustelun mahdollisten esiintymien vertaaminen työpuhelukeskustelun esiintymiin loisi mielenkiintoisen kontrastin, sillä tällöin roolina työminän sijasta olisikin kotiminä. Tällöin tulokset saattaisivat olla aivan toisenlaiset ja katovariantti saattaisi olla yleisempi. Tätä on kuitenkin tämän aineiston pohjalta mahdotonta lähteä ennakoimaan.

Paunonen (1995 [1982]: 45) on Helsingin puhekielen tutkimustensa pohjalta tehnyt listan *hd*-yhtymän sisältävistä sanoista, joissa on usein katoedustus. Listan sanat

esiintyvät katovariantillisina joko perusmuodossa tai heikon asteen taivutusmuodossa. Yksi näistä on *tehdä*. Syntyperäiset helsinkiläiset suosivat tässä sanassa katoa, mutta Kallella ehdottomasti yleisin variantti onkin *d*. Tässä yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon, että Kalle on muuttaja, kun taas Paunosen tutkittavat olivat syntyperäisiä helsinkiläisiä. Lisäksi Kallella voi ajatella olevan tilanteesta johtuen käytössään työminärekisteri, mikä myös vaikuttaa varianttien valintaan. Paunosen listalla esiintyvät muut sanat ovat *yksi, kaksi, kahdeksan, yhdeksän, yhdessä, lähteä, nähdä, ehtiä, tahtoa, mahdollinen, mahdollisuus, mahdoton* ja *kohdalla*. Näistä muutama muukin sana esiintyy katovariantillisena aineistossani. Palaan niihin myöhemmin.

saada ~ saaha

Toinen työpuheluaineistossa esiintyvä huomionarvoinen verbi on *saada*. Sana kuuluu muiden (kuin *hd-*)ympäristöjen sanojen ryhmään, jossa *d*:tä edeltää pitkä vokaaliaines. Paunosen (1995 [1982]: 32) mukaan pitkää vokaaliainesta seuraa variantti *d* lähes 80 %:ssa tapauksista. Kyseinen verbi esiintyy aineistossa eri muodoissa yhteensä kahdeksan kertaa, joista viisi on *d*-variantillisia ja kolme murteellisia *h*-variantillisia. Muita *h*-variantillisia sanoja ei työpuheluissa esiinny. Muoto *saaha* on hyvin murreväritteinen, ja onkin kiintoisaa, että sana esiintyy nimenomaan juuri työpuheluaineistossa eikä olohuoneaineistossa. Toisaalta puheenaiheet vaikuttavat luonnollisesti keskusteluissa niissä esiintyviin sanoihin, joten on mahdollista, että mikäli sana esiintyisi myös olohuoneaineistossa, olisi se *h*-variantillinen.

Alla jokainen esiintymä omassa esimerkkikatkelmassaan:

Esimerkki 26: *saadaa laitteet nettiin*

```

Kalle:      [---] se o- on #oo# ainoastaa tuo
             ni_että_ni saadaa laitteet nettiin (.)
Hlö Y:      (---)
Kalle:      joo:
Hlö Y:      (---)
Kalle:      [---] et #öö# bikdatalla saahaam paljo (,)
             sitä tietoa että miten jokin tulisi
             mahdollisestit toimimaa (,)

```


Esimerkki 27: saadaan_nopeasti_lahettyä

Kalle: [---] ajatteli esimerkiks se (,) #öö# keis
 Sejattaa se_o (,) julkine (,) ja #ää#
 siinä nui niinkö just tuommonen #öö#
 juttu mitä: mä nyt aistin ni_että teillä
 on (,) on niin (,) osaamista siellä (,) on
 tämmöset niin (,) mite **saadaan_nopeasti**
 (,) **lahettyä** tuota (,) strategiasta (,) to-
 toteutukseen (.)
 Hlö X: (---)
 Hlö N: (---)
 Kalle: o: ja sitte (,) nimeomaa se täytyy **saaha**
 nopeestij ja (,)

Esimerkki 28: täytyy saahas sitä kontaktipintaa

Kalle: et #ää# siinä #öö# listalla minkä niin
 #öö# on tuo tuo (,) (---) kutsutut ja
 osallistuneet (,) niin öö siel- sieltähä
 löytyy ni_että_niin (,) mistä o yritys-
 esittelyt valmiina (.) ja #öö# eiks meillä
 oo- missäs meillä on nuo yritysesi- mi- #ää#
 saatas sitä sitte **täydennettyä** samalla (.)
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo
 Hlö X: (---)
 Kalle: no näin se_o (,) näin se_o (,) ja kyllähä se-
 se (,) on toisaalta myöskim parempi ni_että_ni
 (,) **meiän** täytyy **saahas** sitä kontaktipintaa
 sinne (,) jokaisee ni- laajemmaksi (,)

Esimerkeissä 26 ja 27 molemmissa hetki ennen *h*-variantin esiintymistä Kalle käyttää samasta sanasta *d*-variantillista muotoa. Hän käyttää siis lyhyen ajan sisällä kahta erilaista varianttia saman sanan yhteydessä. Esimerkissä 26 molemmissa vuoroissaan Kalle kertoo yrityksen tuotteesta, jota hän esittelee puhukumppanilleen. Esimerkissä 27 puolestaan on kiintoisaa se, että molemmissa vuoroissa kyseistä esiintymää seuraa sama adverbi (”*saadaan nopeasti*”, ”*saaha nopeesti*”). Kutsun näitä ilmaisuja nyt selvyiden vuoksi sanapareiksi A (*saadaan nopeasti*) ja B (*saaha nopeesti*). On mielenkiintoista, että sanapareissa *saada/saaha*-esiintymää seuraava adverbi on eri muodossa, A:ssa se on yleiskielisessä muodossa, *nopeasti*, B:ssä se on puhekielisessä muodossa (vokaaliyhtymä *-ea* on assimiloitunut pitkäksi vokaaliksi), *nopeesti*. On myös syytä kiinnittää huomiota siihen, että sanaparin A kohdalla sitä seuraava sana onkin taas

katomuodossa: *mite saadaan_nopeasti* (,) ***lähettyä*** *tuota* (,). Katomuodollista esiintymää edeltää lyhyt tauko, joka saattaa osaltaan aiheuttaa yleiskielisen puhutavan muuttumisen puhekielisemmäksi.

Esimerkki 28 ei poikkea suuresti edeltävistä esimerkeistä. Siinä Kalle puhuu yrityksestä ja *saaha*-sanan lähiympäristössä esiintyy sekä *d*- että katovarianttia (*täydennettyä, meidän*). Mitään selvää ja ainakaan helposti havaittavaa syytä *h*-variantin valintaan ei siis näytä löytyvän. Saman puhelun ja aiheen sisällä, saman keskustelukumppanin kanssa variantit vaihtelevat murteellisista puhe- ja yleiskielisiin.

Kaikkiaan työpuheluissa *saada*-sanassa *d*-variantillisia esiintymiä on enemmän (5) kuin *h*-variantillisia (3). Lisäksi kaikista *saada*-sanan esiintymistä ensimmäinen on *d*-variantillinen. Tämä esiintymä on heti ensimmäisessä tallennetussa työpuhelussa, joten hyvin todennäköisesti variantin valintaan ovat vaikuttaneet tallennustilanteen alkujännitys ja huomion kiinnittäminen puheeseen. Vaikka *h*-varianttiesiintymiä onkin vähemmän, esiintymät ovat tunnusmerkkisyytensä vuoksi merkittäviä ja huomiota herättäviä tässä aineistossa.

meidän ~ meidän

Yksi erittäin tiuhaan aineistossa esiintyvä sana on *meidän*. Kuten edellinen sana, *meidän* kuuluu niiden sanojen joukkoon, jossa *d*:tä edeltää pitkä vokaaliaines. Sana esiintyy aineistossa eri muodoissa kaikkiaan 24 kertaa, 22 kertaa katovariantillisena, kaksi kertaa *d*-variantillisena. Kaikki esiintymät ovat työpuheluaineistosta. Tämä on täysin ymmärrettävää, sillä Kalle puhuu työpuheluissa yrityksen puolesta, jolloin monikon ensimmäinen persoona on luonnollinen tapa viitata omaan yritykseen ja sen toimintaan. (Vrt. Drew – Heritage 1992: 29–32.)

Koska katoesiintymät ovat kyseisessä sanassa niin yleisiä, ovat kaksi *d*-variantillista esiintymää poikkeuksellisia. Seuraavat esimerkit havainnollistavat, millaisissa yhteyksissä *d*-lliset variantit esiintyvät.

Esimerkki 29: *meidä historia*

Kalle: (---) tuo on_niinkö lyhykäisyydessään
tuo: (,) ***meidä*** historia siinä (.)

Esimerkki 30: *meidär ratkasussa*

Kalle: joo (,) #ee# jos mieltii tuossa niin
 #aa# mikä meillä tässä (,) **meidär**
 ratkasussa on ni_että niin täähä on
 nii sanotusti verkkoriippumaton (,)

Molemmat esiintymät ovat saman, ensimmäisenä tallennetun puhelun alussa. Esimerkissä 29 esiintymä on heti Kallen ensimmäisessä vuorossa, jossa Kalle kertoo yrityksensä lähihistoriasta. Esimerkki 30 on pian ensimmäisen jälkeen Kallen kolmannessa vuorossa, jossa hän kertoo yrityksen tuotteista. Koska kyseessä on ensimmäinen tallenne, on mahdollista, että Kalle kiinnitti siinä erityisen paljon huomiota kielenkäyttöön, vaikka ei tiennytkään tutkimuksen aihetta. Yllä olevien esimerkkien esiintymät ovat kyseisen sanan ensimmäiset esiintymät. Näiden kahden jälkeen kaikki muut sanan esiintymät ovatkin katomuodossa.

Kuten aiemmin on käynyt ilmi, Paunosen (1995 [1982]: 32) mukaan pitkän vokaaliaineksen jälkeen variantti *d* esiintyy lähes 80 %:ssa tapauksista. Toisaalta hän on myös todennut, että monikollisten genetiivimuotojen kohdalla katoedustus (*meiän*) on erittäin yleinen. Aineistossani kyseisen sanan kohdalla katovariantit ovat huomattavasti *d*-variantteja yleisempiä. Omassa aineistossani sana *meidän* esiintyy vain kaksi kertaa *d*-variantillisena, joka on vain noin 8 %.

Sanan *katu* heikko aste

Olohuonekeskustelussa yksi tiuhimmin esiintyneistä *d*:n sisältävistä sanoista on *katu* sen heikossa asteessa (*kadu-*). Sana esiintyy aineistossa Kallen puheessa kahdeksan kertaa. Kyseisessä aineistossa sana esiintyy myös Kallen vaimon, Tiinan, puheessa neljä kertaa. Joka kerta, kun Kalle tai Tiina mainitsee *katu*-sanana jossakin sijamuodossa, jossa esiintyy *t*:n heikko aste, varianttina on *d*. Sana kuuluu ryhmään, jossa *d* on vokaalien välissä ja sitä edeltää lyhyt vokaaliaines. Tässä sanassa jopa 98 %:ssa esiintyy Helsingin puhekielessä varianttina *d* (Paunonen 1995 [1982]: 32), joten variantin valintaan vaikuttaa tämän sanan tapauksessa hyvin todennäköisesti sitä edeltävä lyhyt vokaaliaines.

Alla pari esimerkkikatkelmaa aineistosta kyseisen sanan osalta:

Esimerkki 31: siihe kadulle

Tiina: se_oli iha [hiljasta
 Kalle: [se oli sitte ni ku #ää# tuli
 siihe **kadulle** (,) siinä kuulu meteli ku (,) siitähä meni kaikki k- öö tuo liikenne mitä ni itäänpäi (,) Haast.: nii (.)

Esimerkki 32: iha Keskuskadulla

Haast.: mitä se (,) teki (,) mitä (niikö se_oli)
 Kalle: se oli #öö# konttorikoneide maahantuontia
 Haast.: oke:i (.) ↑ai se oli siinä kohta
 Kalle: joo (,) ja sitte ni (,) oli Ykkösyrityksee ni (,) se oli iha **Keskuskadulla**

Koska olohuonekeskustelun aikana puheenaiheet olivat Kallen ja Tiinan asuinpaikoissa ja ajanviettopaikoissa, on luonnollista, että keskustelussa mainitaan useita eri katuja. Tämän vuoksi frekvenssi sanan kohdalla on niin suuri.

Verbi tietää

Verbi *tietää* esiintyy aineistoissa yhteensä neljä kertaa, kaikkiaan kolmessa eri taivutusmuodossa: *tiiän* (x2), *tiiät* ja *tiiä*. Näistä kolme ensimmäistä esiintyy olohuonekeskusteluaineistossa ja viimeinen työpuheluaineistossa. Jokainen esiintymistä on katomuodossa. Kyseisen verbin kohdalla mahdollinen variantti olisi myös *j*, joskin siirtymä-äänteenä se esiintyy aineistoissa niin heikkona, että olen laskenut nämä esiintymät katovariantillisiin. Alla kolme esimerkkiä, joista ilmenevät kaikki aineistojen esiintymät tästä sanasta. Ensimmäiset kaksi katkelmaa ovat olohuonekeskusteluaineistosta, kolmas työpuheluaineistosta:

Esimerkki 33: mä tiiän

Kalle: nii kirjeellä [haettii
 Haast.: [postimerkit ja kaikki ((naurahtaa))
 Kalle: postimerkit ja kaikki (.) ja (,) sinne sitte ni (,) #öö# sit soiti siihe perrää vielä että ni (,) Haast.: nii (,) Kalle: että mä **tiiän** (,) **tiiän** että #öö# tähän paikkaa

en pääse mutta että ni (,) [jos jotai muuta on
 Tiina: [mutta niihän-
 Kalle: tietävät sitte ni minun nime (.)
 Haast.: mm (,)

Esimerkki 34: *mistäs tiiät*

Tiina: mm (,) minähä se oo ollu aina (,) Kalle ei ois
 (,) oikeesti Kalle ei ois lähteny Rovaniemeltä
 minnek[kää
 Haast.: [nii
 Kalle: mistäs **tiiät** (,)
 Tiina: e:i (,) ei se ois saanu aikaseksi (.)

Esimerkki 35: *en tiiä*

Kalle: [---] kaikki toimialat ei voi_olla hallinnassa
 (.) #aa# en **tiiä** miten te näätte ekstranetin
 mutta_niin #aa# jos sie- jos sielä- sielä
 mennää siihe syvällisempää ekstranetpuolee ni
 #aa# se- #ää# asiakastuntemus täytyy olla
 erittäiv_voimakas (.)

Esimerkissä 33 Kalle kertoo nuoruuden työnhaustaan. Verbin esiintymät ovat aivan peräkkäin, niiden välissä on ainoastaan pieni tauko. Kalle jatkaa edellistä lausettaan lyhyen pohdintatauon jälkeen. Esimerkissä 34 Kalle ja Tiina kertovat muuttamisajatuksistaan, ja Kalle haastaa Tiinan kommentit kysymällä *mistäs tiiät*. Kolmas esimerkkikatkelma on lyhyt pätkä Kallen pitkästä vuorosta, jossa hän kertoo yrityksestä puhekumppanille. Tällä kertaa verbi on ensimmäisen persoonan kieltomuodossa. Koska aineistoissa kaikki verbin esiintymät ovat katomuodossa, voitaisiin päätellä katovariantin olevan Kallen puheessa tämän verbin taivutusmuotojen kohdalla kenties yksinomainen.

Numeraalit

Molemmissa aineistossa esiintyy merkittävän paljon numeraaleja eri muodoissa, yhden kerran myös numeraalista tehdyssä johdoksessa (*kahestaam*). Kaikkiaan numeraaleja johdos mukaan laskettuna on 15, joista ainoastaan yksi on *d*-variantillinen. *d*-variantti esiintyy työpuheluaineistossa. Yleisesti ottaen siis numeraaleissa kohdalla katoedustus on Kallen puheessa suuri. Sanat ovat esiintymisasussaan työpuheluissa *kahéksankymmentä*, *viiem* ('viiden'), *kahéssa*, *kuuestoist* ja *kuudessa*.

Olohuonekeskustelussa sanat ovat *yhe* (x2), *kahe*, *kaheksantoista* (x2), *kaheksaasataa*, *kahelta*, *kahestaam*, *kahella* ja *kaheksas*.

d-llinen *kuudessa* esiintyy työpuheluista ensimmäisessä. Ennen esiintymää samassa puhelussa Kallen samassa vuorossa esiintyy myös katovariantillinen *kahéksankymmentä*. Seuraava esimerkki havainnollistaa nämä numeraaliesiintymät:

Esimerkki 36: *kuudessa* viikossa

Kalle: (---) rakénnettu .hh meill_on tällä hetkellä
#öö# noin **kahéksankymmentä** yritystä (,) eri
vaiheissa tää ekosysteemipolun kanssa (,) ja:
ne kaikki #öö# me rakennetaa suomalaista (,) Yritys Oy ekosysteemia (,)
(---)
hyvänä esimerkkinä siitä on #mm# meillä_tää (,) oli: #öö# Yritys Oy tsälens (,) kisa (,) missä
niin #öö# tähtäimenä oli ni_että #aa# **kuudessa** viikossa ideasta tuotteeksi (,)

Huomionarvoista on se, että suurimmassa osassa numeraaleja esiintyy *hd*-yhtymä. Työpuheluissa *hd*-ympäristössä esiintyviä sanoja on kaksi viidestä, olohuonekeskustelussa kymmenen neljästätoista. Alla pari esimerkkiä olohuonekeskusteluaineistosta, joissa mainittu ilmiö on nähtävillä:

Esimerkki 37: *siinä yhej ja kahe*

Kalle: mm niihä se on ensiasuntoa varte (,)
Haast.: °okei°
Kalle: siihe aikaa korot_oli iha eri (,) toista luokkaa mitä nykyää ku nyttehä se_o siinä **yhej** ja **kahe**
Haast.: nii (.)

Esimerkki 38: *olik se ees kaheksaasataa*

Tiina: [se oli mitä se oli kaheksansataa (,)
Kalle: markkaa
Tiina: markkaa kuukauvessa
Haast.: siis herrajjestas nytte ton (,) kertoo kuudella ni se_on sitte
Kalle: no on_ne palkakki kylä siitä muuttunu
Haast.: no nii
Kalle: mut se oli kuitenkin halpa

Haast.: olikse tota (,) kuinka halpa se oli
 verrattuna sitte (,) muihi et jos te
 oisitte jota[i]
 Kalle: [olikh se ees **kaheksaasataa**
 vai (,) oliko se kuussataa
 Tiina: ku mull_on jääny jotenki semmone että
kaheksansataa
 Kalle: nii

Esimerkissä 38 on huomattavissa, kuinka myös Tiinan puheessa numeraalit (alleviivattuina) ovat katovariantillisia. On siis mahdollista, että myös hänen puheensa vaikuttaa Kalleen ja päinvastoin. Katkelmassa he pohtivat vuokransa määrää, joten keskustelussa esiintyy paljon lukusanoja.

Mainitsin aiemmin Paunosen (1995 [1982]: 45) listasta *hd*-yhtymän sisältävistä sanoista, joissa käytetään yleisesti katovarianttia. Lista sisältää paljon omassa aineistossani esiintyviä lukusanoja (*yksi: yhde- ~ yhe-*, *kaksi: kahde- ~ kahe-* ja *kahdeksan ~ kaheksan*). Numeraalien osalta omat tulokseni ovat hyvin pitkälti samoilla linjoilla Paunosen tulosten kanssa.

Syitä numeraalien katovariantillisuuteen voidaan hakea eri tahoilta. Paunonen (2005: 46) on todennut, että Helsingin puhekielessä numeraalien katoedustukset ovat yleistyneet huomattavasti viime vuosikymmenten aikana. Hän on myös ennustanut, että katoedustukset yleistyvät edelleen ja tulevaisuudessa katovarianttien kuuleminen esimerkiksi tv-uutisissa tulee olemaan tavallisempaa kuin esimerkiksi yleiskielisten varianttien. Näin ollen numeraaleissa katoedustusten yleisyys Helsingin puhekielessä varmasti vaikuttaa osaltaan myös Kallen puheeseen. Lisäksi Kallen murretausta antaa pohjaa katovariantin ensisijaiselle valinnalle.

Yhteenveto

On selvää, että joihinkin sanoihin kato on vakiintunut varsin selvästi. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että joidenkin leksikaalisilta tendensseiltä tuntuvien taustalla voikin todellisuudessa vaikuttaa tietty äänneympäristö (*hd*-ympäristö, *d*:tä edeltävä lyhyt tai pitkä vokaaliaines jne.) varsinaisten leksikaalisten syiden sijaan. Myös murre vaikuttaa vielä Kallen puheessa vahvasti ja puoltaa tietynlaisten sanojen taustalla tietyn variantin valintaa.

Vaikka liikoja yleistyksiä ei aineistosta voikaan tehdä, on kuitenkin selvää, että joissakin sanoissa säännönmukaisuudet ovat melko selvästi näkyvissä. Esimerkiksi hyvin murteellinen muoto *saaha*, joka esiintyy Kallella jopa kolme kertaa, vaikuttaisi

olevan varsin vakiintunut.

5.2.2 Muita *d*:n variaatiota selittäviä tekijöitä työpuheluissa

Tässä luvussa käsittelen työpuheluissa esiintyviä variaation ilmiöitä, jotka eivät vielä edellisessä leksikaalisten tendenssien luvussa käyneet ilmi. Ensin käsittelen variaatiota *hd*-ympäristössä, sitten vokaalien välisissä asemissa.

***hd*-yhtymä**

Puhuin edeltävässä luvussa sanoista *tehdä* ja sen katovariantillisesta muodosta *tehä*. Kyseessä on *hd*-yhtymän sisältävä sana, johon kuuluvia sanoja voidaan aiemmin mainitun mukaan tarkastella *d*-variantin ja katovariantin vaihtelun näkökulmasta. Työpuheluissa *tehdä*-sanan lisäksi muut *d*-variantilliset sanat ovat esiintymismuodossaan *mahdollisesti* (x2), *nähdää/-nkö* (x2), *yhdistetää/-n* (x2) ja *tähdätää*. Mikään näistä sanoista ei esiinny työpuheluaineistossa kertaakaan katovariantillisena. Yhdistävä tekijä näille sanoille on se, että ne ovat kaikki kaksi- tai useampitavuisia. Useampitavuisuus saattaa pitkien sanojen kohdalla vaikuttaa siihen, että niiden yhteydessä esiintyy *hd*-variantti. Lisäksi on mahdollista, että pitkien sanojen kohdalla huolitellun sanamuodon käyttäminen auttaa välttymään väärinymmärryksiltä puhelun aikana.

Katovariantti puolestaan esiintyy *tehään*-sanan lisäksi seuraavissa sanoissa: *kahéksankymmentä*, *vaihettiin*, *lähetää*, *kahéssa* ja *lähettyä*. Kaksi sanoista on numeraaleja, *kahéksankymmentä* ja *kahéssa*, joista aiemmin olikin jo puhetta. Sanat *lähetää* ja *lähettyä* ovat taivutusmuotoja samasta verbistä *lähteä*. Sanoista kaikki sanaa *vaihettiin* lukuun ottamatta esiintyvät yleisesti katovariantillisina myös Paunosen (1995 [1982]: 45) Helsingin puhekielen tutkimuksen sanalistassa (ks. alalukua 5.2.1). Sana *vaihettiin* esiintyi kuitenkin yhdellä Paunosen tutkittavalla poikkeuksellisenä katotapauksena. Ensimmäisessä tallennetussa työpuhelussa on mielenkiintoista, että Kalle käyttää erään saman pitkän vuoron aikana useaa eri *d*:n vastinetta. Saman vuoron aikana on myös kaksi *hd*-yhtymän sisältävää sanaa, joista on käytetty ensin *d*:tä ja sitten katoa.

Esimerkki 39: *nähdäänkö tässä sitä yhteistä reittiä*

Kalle: (---) niin (,) tään iiooteen (,) osalta vielä
 tehty mut (,) se **voijaa** #ää# lähettää täsä
 jälkeempäi (,) **käydään** tää #öö# yritysesittelyt
 (,) siihem mä kaipaisim pikkuse_lisää teiltä
 vielä (,) vielä tietoa ja #öö# sit_tulee tämmöstä
 ni: arvontuottamista (,) ni_että: (,) missä kohti
 (,) se_on ja **nähdäänkö** tässä sitä yhteistä reittiä
 (,) ja sej_jälkee (,) **lähetää** tekemään tätä Yritys
 Oyn jäsénsopimusta (,)

Ensimmäinen sana, jossa yleiskielessä edustuu *d*, on *j*-variantillinen *voijaa*, jonka jälkeen hyvin nopeasti tulee *käydään*, jossa varianttina on *d*. Murteellisen variantin jälkeen Kalle siirtyykin siis hetken päästä yleiskieliseen varianttiin. Vuoron loppupuolella esiintyy lähekkäin kaksi *hd*-yhtymän sisältävää sanaa *nähdäänkö* ja *lähetää*, joista ensimmäisessä on *d*-variantti ja jälkimmäinen on katovariantillinen.

Vokaalien välinen asema

Käsittelen tässä luvussa sanoja, joissa *d*:n vastine esiintyy vokaalien välisessä asemassa tutun ryhmittelyn mukaisesti: ensin *d*-variantilliset, sitten katovariantilliset ja lopuksi vielä murteelliset, joista työpuheluaineistossa löytyy sekä *h*-, *j*- että *v*-variantillisia esiintymiä.

Vokaalien välisessä asemassa työpuheluissa esiintyy *d*-variantillisten sanojen kohdalla jonkin verran toistuvuutta. Alla oleva taulukko 8 esittää neljä suurifrekvenssisintä sanaa työpuheluissa.

Taulukko 8. Neljä työpuhelukojen yleisintä sanamuotoa, joissa *d* esiintyy vokaalien välisessä asemassa.

sana	frekvenssi
<i>saadaa(n)</i>	5
<i>voidaa(n)</i>	4
<i>käydää(n)</i>	3
<i>yhteydessä</i>	3

Yhteistä näille kaikille esiintymille on se, että *d*-variantin edellä on diftongi tai pitkä

vokaali.

Seuraavat esimerkit havainnollistavat kahden suurifrekvenssisimmän verbin, *saadaa(n)* ja *voidaa(n)*, esiintymiä aineistossa.

Esimerkki 40: *saadaa suoraa keskusteleen*

Kalle: (---) ni_että millä tavalla erilaisia
laitteita **saadaa** suoraa keskusteleen tän
meiä alustan kanssa (.) ja: sit_tulee
osallistumiset jatkokoulutuksiin (,) #aa#
ne_ei oo enää pakollisia mutta kaikki tietää
ni_että ku alkaa jotakit tekemää ni sitä haluaa
sitte oppia siihel lisää (,) (---) tarkoitus
on_että **saadaa** #öö# jollaki aikajänteellä tähän
myöski tommone (,) (---)

Esimerkki 41: *voidaan avata tätä*

Kalle: ja sej_jälkee ni **voidaan** avata tätä voitaa
tavata vaikka (,)
Hlö X: (---)
Kalle: niin (,) täällä meillä jos sulle käy semmone-
semmone juttu missä niin kerrotaa sitte enemmän
tästä (,) kokonaisuudesta (.)
Hlö X: (---)
Kalle: meill_on tämmöne malli muummuassa tähä (---)
Hlö X: (---)
Kalle: ja #öö# myöskin tuo ni_että_niin (,) sillo
voidaan pikkase enemmän sitä (---) (,) avata (,)
lisäksi tässä on erittäin suuri kilpailuetu (.)

Molemmissa esimerkeissä sama sana esiintyy kaksi kertaa lyhyen ajan sisällä. Kenties lähekkäinen esiintyminen aiheuttaa sanojen yhtenäisen muodon. Toisaalta tämä ei kuitenkaan päde Kallella välttämättä muiden sanojen kohdalla. Lisäksi *saadaa* ja *voidaan* esiintyvät aineistossa toisinaan myös yksin – ilman, että lähellä olisi samaa sanaa toistamiseen.

Sanat, joissa *d*:tä edeltääkin tässä ryhmässä poikkeuksellisesti lyhyt vokaali, ovat *vedetää* ja *pidetää*. Alla esimerkit aineistosta:

Esimerkki 42: *vedetääv viiva yli*

Hlö X: (---)
Kalle: joo (.) niin (,) katotaa se (,) sillo (,) kertaalleen tai sitte ni (.) tais_sitte pistetää

hamaan (**tulevaisuuden** kautta) (,) **vedetääv**
 viiva yli
 Hlö X: (---)
 Kalle: joo

Esimerkki 43: *pidetään kuitenkin mielessä*

Hlö X: (---)
 Kalle: joo (,) mut että niin #ää# **pidetään** kuitenkin
 mielessä että kuitenkin joku (,) joku lähtee
 tuommosta kyseleen ni sillo **voidaa** oll- olla
 kyllä sitte suoraa **yhteydessä** (,)
 Hlö X: (---)

Molempien esiintymien kohdalla Kalle käyttää samassa vuorossa myös muiden *d*:llisten sanojen kohdalla varianttia *d*. Variantin valintaan voivatkin siis vaikuttaa muiden sanojen variantit. Jos lähellä on *d*-variantillinen sana, myös sitä ympäröiviin sanoihin tulee kenties helposti valittua *d*-variantti ja niin edelleen. Lisäksi aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että lyhyen vokaalin jäljessä *d*:n vastineena käytetään ainakin Helsingin puhekielessä hyvin vakiintuneesti varianttia *d*, oikeastaan vain yhtä poikkeusta (*edes* ~ *ees*) lukuun ottamatta. (Nuolijärvi 1986b: 107.) Tämä voisi siis osaltaan puoltaa *d*:n valintaa näissä sanoissa myös Kallen puheessa.

Muut vielä mainitsemattomat *d*-variantilliset sanat ovat seuraavat: *teidä* (x2), *laitteide*, *tulevaisuuden*, *kumppanuudesta*, *satelliittiyhteydet*, *vuodenvaihteen*, *tilaisuudet*, *täydennettyä*, *kokonaisuudesta* ja *pääkaupunkiseudulla*. Suurin osa näistä sanoista on muodoltaan hyvin huoliteltuja; suurimmassa osassa ei ole loppuheittoa eikä myöskään jälkitavun UA-yhtymä sanassa *täydennettyä* ole assimiloitunut pitkäksi vokaaliksi. Yhteistä vielä on se, että suurin osa niistä on pitkiä monitavuisia sanoja. Tämä voi vaikuttaa niiden *d*-llisyyteen. Lisäksi kyseessä on puhelinkeskusteluaineisto, joten on mahdollista, että puhuja pyrkii puhumaan mahdollisimman huolitellusti, erityisesti pitkissä sanoissa, jotta viesti menisi häiriöttä perille. Ei myöskään sovi unohtaa, että työpuheluissa ja -keskusteluissa saatetaan käyttää yleisestikin virallisempaa ja abstraktimpaa työsanastoa, mikä myös osaltaan vaikuttaa varianttien valintaan.

Katovarianttiryhmään kuuluvat jo mainitun *meiän*-sanana lisäksi seuraavat sanat: *käyää*, *teiän*, *teän*, (*kuuestoist*) ja *uuestaa*. Suurin osa sanoista on kaksitavuisia, mutta kaksi niistä pidempiä sanoja, yhdyssana *kuuestois* ja kolmitavuinen *uuestaa*. Nämä sanat ovat lisäksi fonologiselta ympäristöltään keskenään samanlaisia. Niissä molemmissa katoa edeltää pitkä *u*-vokaali. Sanoja yhdistää myös se, että *d*:n vastineen

jälkeen seuraa lyhyt vokaali *e*. Katomuoto aiheuttaa siis molempiin sanoihin äännejonon *uue-* äännejonon *uude-* sijasta. Tässä ympäristössä koko aineisto huomioon ottaen kato on siis selvästi yleisempi. Alla olevat esimerkit osoittavat, missä yhteydessä aineistossa ne esiintyvät:

Esimerkki 44: *kuuestoist päivä alkaa*

Kalle: njoo (,) #aa# miten ootko millon täällä
pääkaupunkiseudulla?
Hlö X: (---)
Kalle: joo
Hlö X: (---)
Kalle: ootappa mä vilkasen tuon ni (,) niin niin
minne se nyt sa:is (,) viikolta nelkytseittemä
(,) sieltä löytys (,)
Hlö X: (---)
Kalle: se_on **kuuestoist** päivä alkaa (,)
Hlö X: (---)
Kalle: siellä esimerkiks keskiviikolta (,) sä olit
Tampereella nii?
Hlö X: (---)
Kalle: joo
Hlö X: (---)
Kalle: keskiviikolta löytyy (,)
Hlö X: (---)
Kalle: oisko- oisko kymmene hyvä?
Hlö X: (---)
Kalle: joo (,) .hh #öö# mä lähetän sulle suoraa (,) kalenterivarauksej ja sitte niin (,) tuom_meiän
molemminpuolise salassapitosopimukse (.)

Esimerkki 45: *mää soita uuestaa*

Kalle: menikö se poikki
Hlö X: (---)
Kalle: tännep_päi ei kuulu mitää (,) mää soita **uuestaa**
Hlö X: (---)
Kalle: nonii (,)

Esimerkkikatkelmassa 44 esiintyy monta esiintymää tutkielmassa tarkasteltavista piirteistä (*pääkaupunkiseudulla*, *mä*, *kuuestoist*, *sä*, *mä*, *sulla* ja *meiän*), joista kaikki yhtä lukuun ottamatta ovat puhekielisessä muodossa. Sana, joka on huolitellussa yleiskielisessä muodossa, on yhdyssana *pääkaupunkiseudulla*. Tässä yhteydessä *d*-variantin valintaan liittynee sanan pituus tai kenties yhdyssanan loppuosassa (*-seudulla*) esiintyvä *d*:tä edeltävä diftongi.

Käsittelin aiemmin työpuheluissa esiintyvää murteellista *h*-varianttia sanan *saada* yhteydessä (*saaha*). Tämän lisäksi työpuheluissa esiintyy toinenkin murteellinen

variantti, *j*. Variantti esiintyy sanan *voijaa* yhteydessä. Esiintymä on heti ensimmäisessä tallennetussa työpuhelussa. Alla on lyhyt katkelma litteraatista, jossa muoto esiintyy. Puhelun kokonaispituus on 31 minuuttia, ja katkelma on puhelun noin puolestavälistä.

Esimerkki 46: *nähdäänkö tässä sitä yhteistä reittiä*

Kalle: [---] se **voijaa** #ää# lähettää täsä jälkeempäi
(,) käydään tää #öö# yritysesittelyt (,) siihem
mä kaipaisim pikkuse_lisää teiltä vielä (,)
vielä tietoa ja #öö# sit_tulee tämmöstä ni:
arvontuottamista (,)ni_että: (,) missä kohti (,)
se_on ja nähdäänkö tässä sitä yhteistä reittiä (,)
ja sej_jälkee (,)lähetää tekemään tätä Yritys Oyn
jäsen sopimusta (,)

Kuten esimerkki X osoittaa, tässäkin tapauksessa yhden vuoron sisällä on useampia esiintymiä *d*:n eri vastineista: *voijaa*, *käydään*, *nähdäänkö* ja *lähetää*. Huomioitava kuitenkin on, että esiintymistä kaikki ovat eri sanoja ja niissä on erilaisia äänneympäristöjä. Vastineina ovat *j*, *d* ja kato. Syitä *j*-variantin esiintymiselle on vaikea löytää, sillä kyseessä on työpuheluaineiston ainoa *j*-variantin esiintymä. Voidaan kuitenkin pohtia, miksi juuri tuossa kyseisessä sanassa Kalle käyttää varianttina *j*:tä, kun taas muissa vuoron sanoissa varianttina on *d* tai kato. Sana *voidaan* esiintyy työpuheluaineistossa myös *d*-variantillisena. Ei siis voida väittää, että Kalle käyttäisi kyseisessä sanassa aina vain *j*-varianttia. Yksi mahdollinen syy variantin esiintymiseen on se, että *j*-variantti on hyvin lähellä katoa, joten sen esiintyminen saattaakin olla ihan sattumanvaraista sen mukaan, miten puhuja milloinkin sattuu vuoronsa lausumaan.

5.2.3 Muita *d*:n variaatiota selittäviä tekijöitä olohuonekeskusteluaineistossa

Tässä luvussa käsittelen olohuonekeskustelussa ilmenneet vielä mainitsemattomat variaationilmiöt. Kaikki *hd*-ympäristöjen esiintymät on mainittu jo edellä, joten käsittelen tässä luvussa ainoastaan vokaalien välisiin asemiin liittyviä asioita.

Ensimmäisenä käsittelen kahta *d*-variantillista sanaa, jotka ovat *yhteydessä* ja *konttorikoneide(n)*. Alla molemmat esiintymät esimerkkikatkelmissa:

Esimerkki 46: *sen yhteydessä*

Tiina: joo joo no siel_oli semmone ravintola ku
Josafa[t
Haast.: [mut siin_ei kyl oo-
Kalle: #öö# siin_o (,) siin_o hotélli ja sen
yhteydessä (,)
Haast.: a: ↑siinä
Kalle: joo se mikä [tulee siihe kulmaa (,) nii
Haast.: [siin niinku miss_o urheilutalo
(,) joo (,) ai siin_on ollu (,)
Kalle: siin_oli Josafat (.)

Esimerkki 47: *konttorikoneide maahantuontia*

Kalle: Kolmosyritys (.)
Haast.: mitä se (,) teki (,) mitä (niikö se_oli)
Kalle: se oli #öö# **konttorikoneide** maahantuontia
Haast.: oke:i (.) ↑ai se oli siinä kohta (,)
Kalle: joo (,) ja sitte ni (,) oli Ykkösyriytyksee ni
(,) se oli [iha Keskuskadulla
Haast.: [no vähäh helposti pääs
a:: (,) °Keskuskadulla° (.)

On mahdollista, että tässä ympäristössä *d* on Kallen perusvariantti. Toisaalta molemmissa sanoissa variantin käyttöä voi selittää myös se, että niissä *d*:tä edeltää diftongi. Lisäksi sanassa *konttorikoneide(n)* kyseessä on yhdyssana, joten Kalle voi kokea, että kuulijan on helpompi kuulla puhelimessa kyseinen sana, kun sen yhteydessä käyttää *d*-varianttia. Variantin valintaan voi myös vaikuttaa se, että kyseessä on ammattisanastoon kuuluva sana, jota käyttäessään Kalle on ehkä tottunut yleiskieliseen varianttiin.

Vokaalien välisissä asemissa katovariantillisia sanoja olohuonekeskustelussa on yhteensä kahdeksan, ja ne ovat esiintymisasussaan *uue-*, *ees* (x3) ja *oottivat*. Huomionarvoista on, että sanoista kolme on puhekielisiä varianteja sanasta *edes*.

Alla esimerkki aineistosta:

Esimerkki 48: *sieltäpäi ees katóttu*

Kalle: nii (.)
Haast.: ja sit jos (,) nii (,) no nii
Kalle: sej jäl*ä*kee me_ei sieltäpäi **ees** katóttu (.)
Haast.: nii ((naurahtaa)) meni vähäm maku
Kalle: eh e:in no se oli kertarokótus
Haast.: nii (.) joo (.)

Kokonaisuudessaan katovariantilliset sanat ovat lyhyehköjä, mikä saattaa olla osasy katovariantin valintaan. Kaikissa tämän ryhmän sanoissa esiintyy kolmen vokaalin vokaaliyhtymä (esim. *uue-*) tai pitkä vokaali (esim. *oottivat*). Kuten yllä *hd*-yhtymän sisältävien sanojen kohdalla mainitsin, tutkittavan katovariantin valintaan voi vaikuttaa myös hänen murretaustansa, toisaalta myös Helsingin puhekieli. Nuolijärven (1986b: 107) tutkimuksen mukaan syntyperäisillä helsinkiläisillä lyhyen vokaalin edellä on Helsingin puhekielessä sanaa *edes* ~ *ees* lukuun ottamatta aina variantti *d*. Sen mukaan siis esiintymä *oottivat* poikkeaa Helsingin puhekielestä ja näin ollen syitä katovariantin valintaan kyseisessä sanassa voidaan hakea taas Kallen murretaustasta. *d*:n vastineen lisäksi predikaatti poikkeaa Helsingin puhekielestä sillä, että monikon 3. persoonan muodossa toteutuu kongruenssi. Monikon kolmannen persoonan päätte *-vat* on siis paikallaan, kun puolestaan Helsingin puhekielessä – ja monissa muissa murteissa – kongruenssi ei useinkaan toteudu, vaan käytetään yksikön 3. persoonan verbimuotoa. Tässäkin selitys lienee Kallen murretaustassa, nimittäin peräpohjalaisissa murteissa monikon 3. persoonan kongruenssi on melko yleinen. (Paunonen 2006a: 43; Mielikäinen 1984: 163–164.)

Murteellisia siirtymä-äänteitä esiintyy olohuonekeskustelussa yhteensä kolme. Sanat ovat esiintymismuodossaan *kuukauve* (x2) ja *teijäl*. Sekä Kalle että Tiina käyttävät olohuonekeskustelun aikana pari kertaa sanasta *kuukauden* *v*-variantillista muotoa *kuukauve*. Koska tämä ilmiö esiintyy molempien puheessa, on hyvin todennäköistä, että se on perua heidän murretaustastaan. On myös mahdollista, että se on tarttunut jommaltakummalta toiselle. Kallen kohdalla molemmat esiintymät kyseisestä sanasta esiintyvät saman vuoron aikana peräkkäin, kuten esimerkki 49 osoittaa:

Esimerkki 49: *kuukauvev verran*

Kalle: ni #öö# kato sillä tavalla ni_että (,) m- #öö#
kesällä pääsin tonne Kolmosyrityksee ja olikoha
mä **kuukauve** (,) **kuukauvev** verran (,) ollu vai
kaks (,) että pitää asuntoa alkaa ettimää (,) ni
sitte se että @no (,) olishan minullaki@ ((nauraa))

Esiintymien välissä on pieni tauko, jonka jälkeen Kalle jatkaa vuoroaan palaamalla ensin takaisin edellä sanottuun sanaan, mikä voi selittää sitä, miksi sana on samassa muodossa kuin edellä sanottuna.

Huomionarvoista näissä kolmessa esiintymässä on se, että variantti *v* esiintyy

ainoastaan ympäristössä, jossa sitä edeltää äänne *u*. Syy tähän voi olla esimerkiksi se, että *v* on helppo lausua *u*:n jälkeen, sillä ääntöpaikat ovat lähellä toisiaan. Tässä tapauksessa myös katovariantin valinta olisi hyvin mahdollinen ja tulos kuulostaisi hyvin paljon samalta. Sanan *teijä* kohdalla tilanne on samankaltainen. On myös muistettava, että *v*:n ja *j*:n erottaminen katovariantista varsinkin näiden kahden sanan kohdalla voi olla tulkitsijakohtaista.

5.3 Yhteenveto

Kun verrataan toisiinsa työpuheluita ja olohuonekeskustelua ja niiden perusteella ilmenneitä tuloksia *d*:n variaatiosta, jotkin varianttijakaumat ovat keskenään hyvin erilaisia. Hyvä esimerkki on *hd*-yhtymän sisältävien sanojen variaatio. Kun työpuheluissa jakauma painottui *d*-variantteihin, olohuonekeskustelussa niitä ei esiintynyt lainkaan, vaan kaikissa tapauksissa esiintyi katoa. Toisaalta on mahdollista, että molemmat kuuluvat Kallen kielelliseen repertoaariin ja tulevat esille eri tilanteissa, sillä yksilön kieli on vivahteikasta ja monirekisteristä. Alkuun voisi kuvitella, että olohuonekeskustelu on ympäristön puolesta ollut Kallelle luonnollisempi, minkä myötä myös puhe olisi luonnollisempaa ja hänelle ominaisempaa. Lisäksi Kallen murretaustassa, peräpohjalaisissa murteissa, katovariantit ovat *d*-variantteja yleisempiä *hd*-ympäristössä. Toisaalta olohuonekeskustelu järjestettiin ensimmäisenä, joten tilanne oli uusi. Tämän vuoksi on mahdollista, että keskustelun tallentaminen on ollut Kallelle tiedostetumpaa. Lisäksi voisi kuvitella, että työpuheluissa Kallen huomio on keskittynyt enemmän itse työkeskusteluun kuin tallentamiseen. Toisaalta, koska Kalle tallensi itse työpuhelut, tallennin on ollut tilanteessa kuitenkin fyysisesti enemmän läsnä. Syitä jakaumaan voi olla monia. Tässä tutkielmassa aineisto kuitenkin on melko pieni, joten analyysi tältä osin jää pohdinnan tasolle. Suuremman aineiston valossa olisi ehkä mahdollista päästä vielä osuvimpien analyysien ääreen.

Kallen puhe varioi *d*:n vastineiden suhteen monilta osin samalla tavalla, kuin mitä aiemmat tutkimukset Helsingin puhekielen varioinnista ovat osoittaneet. Toisaalta vaihtelu on kuitenkin joiltain osin hyvin erilaista ja peräpohjalaisille murteille ominaista. Paunonen on tutkinut katovariantin kanssa vaihtelevaa *hd*-yhtymää 70- ja 90-luvuilla kerätyn Helsingin puhekielen aineiston pohjalta. Hän sai tutkimuksessaan ristiriitaisia tuloksia siitä, millä tavoin yksilön kieli muuttuu ajan kuluessa. Kun toisilla puhe yleiskielistyi, samaan aikaan toisilla puhekielistyi. Mitään yleistä kaavaa muutoksesta ei siis pystytty muodostamaan. Kuitenkin tutkittuaan seitsemää samaa

naista ja miestä sekä 70-luvun (tutkittavien ollessa nuoria) että 90-luvun aineiston valossa (tutkittavien ollessa keski-ikäisiä) hän tuli siihen tulokseen, että naisilla kieli keskimäärin yleiskielistyi (90-luvulla *hd*-tapauksia oli prosentuaalisesti enemmän kuin katotapauksia) ja miehillä puhekielistyi (miehillä tosin oli enemmän hajontaa). (Paunonen 2005: 32–45.) Kallella katoedustukset ovat molemmat aineistot huomioon ottaen yleisempiä kuin *hd*-edustukset vajaan 60 prosentin osuudella. Kallen puheen nykytila on näin ollen enemmän puhekielistä kuin yleiskielistä. Vaikka en tutkikaan muutosta, Kallen puheen nykytilan pohjalta tilanne on samankaltainen kuin Paunosen miestutkittavilla myöhäisemmällä haastatteluhetkellä 90-luvulla. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole verrata näitä hyvin eriluonteisia tutkimuksia suoraan toisiinsa, vaan tuoda esiin Kallen tämänhetkistä tilannetta ja suhteuttaa sitä varovaisesti aiempiin tutkimuksiin miestutkittavien puheesta.

Kokonaisuudessaan työpuheluissa esiintyy keskimäärin enemmän *d*-varianttia, kun taas olohuonekeskustelussa katoa. Ottaen huomioon ympäristöjen erilaisuudet ja sen, mihin *d*-variantti ja kato liitetään, voitaisiin todeta työpuheluissa puheen vastaavan enemmän Helsingin puhekieltä ja yleiskieltä, kun taas olohuonekeskustelussa puhe kallistuu enemmän murteelliseen.

6 Kallen idiolektin vertailua aiempiin tutkimuksiin ja kokoavaa pohdintaa

On selvää, että yksilön kieli on moniulotteista ja se voi sisältää useita eri rekistereitä samassa tai eri tilanteissa. Tässä luvussa pohdin Kallen idiolektia ja sen eri ulottuvuuksia aineistojeni pohjalta vertaillen sitä samalla aiempiin tutkimustuloksiin. Ensin tarkastelen idiolektia yksikön 1. ja 2. persoonapronominien, sitten *d*:n vastineiden osalta. On huomattavissa, että Kallen idiolekti on hyvin erilainen näiden kahden piirteen osalta: persoonapronominien osalta kieli on hyvinkin Helsingin puhekielen kaltaista, kun taas *d*:n vastineissa siinä esiintyy enemmän peräpohjalaisille murteille ominaisia variantteja. Lopuksi pohdin Kallen idiolektia vielä kokonaisuudessaan aineistoni valossa.

6.1 Yksikön 1. ja 2. persoonapronomit

Yksikön 1. ja 2. persoonapronominin osalta Kallen idiolekti tuntuu varioivan melko lailla. Vaihtelu tapahtuu lähes kokonaan lyhyiden *mä/sä*-varianttien ja pitkien

minä/sinä-varianttien välillä. Olohuonekeskustelussa nämä variantit esiintyvät Kallen puheessa välillä sekaisin ja saattavat vaihdella lyhyidenkin vuorojen sisällä. Tämä vahvistaa sitä oletusta, että molemmat variantit kuuluvat kiinteästi Kallen idiolektiin, ainakin kotioiloissa. Kallen työrekisteriin kuuluu ainoastaan lyhyt *mä/sä*-variantti.

Yksikön persoonapronomineja on tutkittu työpaikkatilanteen näkökulmasta aiemminkin. Anu Rouhikoski (2009) tutki gradussaan Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle muuttaneen Sinin tilanteista variaatiota. Yksi hänen tutkimistaan kielenpiirteistä oli yksikön 1. ja 2. persoonapronominin, joiden variantteina esiintyivät yleiskieliset sekä murteenmukaiset *minä* ja *sinä* sekä puhekieliset *mä(ä)* ja *sä(ä)*. Aineisto sisälsi neljä tilannetta: pääkaupunkiseudulla puolison ja ystävien kanssa käydyt arkikeskustelut, haastattelun, kotona Savossa käydyt keskustelut sekä työpaikalla Sinin pitämän opetustilanteen. Tulokset työpaikkatilanteen osalta olivat hyvin erilaiset kuin Kallella. Kun Kallella työpaikalla esiintyy ainoastaan Helsingin puhekielisiä variantteja, Rouhikosken tutkittavalla niiden osuus oli vain 20 %, ja selvä valtaosa esiintymistä oli pitkiä variantteja. Tässä vertailussa on kuitenkin otettava huomioon, että tutkittavat edustavat eri sukupuolia ja ammattiryhmiä. Tutkimukseni olohuonekeskustelun ja siihen rinnastettavissa olevan Rouhikosken arkikeskustelun tulokset ovat puolestaan enemmän samankaltaisia; molemmissa esiintyy suuremmissa määrin hajontaa. Lisäksi Rouhikoski totesi, että variantit voivat esiintyä lyhyen vuoron aikana myös sekaisin – minkä myös oma aineistonikin osoittaa.

Myös Lappalainen (2004) on tutkinut kielen variaatiota eri tilanteissa. Hänellä oli yhteensä 16 tutkittavaa, ja hän tutki kielenpiirteiden vaihtelua kolmessa eri kontekstissa: arkikeskustelussa, työpaikalla ja uskonnollisissa tilanteissa. Lappalaisen tutkittavat ovat kaikki pääkaupunkiseudulla asuvia ja tutkimuksen tekohetkellä 20–30-vuotiaita. Valtaosa tutkittavista on elänyt koko ikänsä pääkaupunkiseudulla. Lappalaisen tutkittavat eroavat taustaltaan melko paljon Kallesta, mutta tulosten vertailu on silti kiintoisaa tutkimusten samankaltaisten tilanteiden vuoksi. Rinnastan Lappalaisen aineiston arkikeskustelun tässäkin tapauksessa oman aineistoni olohuonekeskusteluun. Lappalaisen tutkimus osoitti, että arkikeskustelussa yksikön 1. ja 2. persoonapronominien variantit olivat erittäin vahvasti Helsingin puhekielille ominaisia; kaikilla tutkittavilla pikapuhemuotojen³ osuus oli 88–100 %. Kuten on käynyt ilmi, olohuonekeskustelussa Kallella esiintyy sekä pitkiä, lyhyitä että murteellisia variantteja; yli puolet kaikista esiintymistä on kuitenkin lyhyitä *mä/sä*-muotoja.

³ Lappalainen on laskenut pikapuhemuodoiksi kaikki yksikön 1. ja 2. persoonan pronominimuodot, kuten *mä* ja *sulla* (Lappalainen 2004: 62).

Työpaikkakontekstissa Lappalainen tutki seitsemän tutkittavan kielenpiirteitä. Jokaisella kieli oli persoonapronominien osalta hyvin puhekielistä; prosentuaalisesti kaikilla paitsi yhdellä (98 %) puhekielisiä muotoja oli 100 %. Myös Kallella puhekielisten persoonapronominien osuus työpuheluissa on 100 %. Vaikka taustat Kallella ja Lappalaisen tutkittavilla eroavat toisistaan, ovat tulokset näiden kahden tilanteen osalta pitkälti samassa linjassa.

Liisa Raevaara (2015: 184) on tutkinut nuorten yksikön 1. persoonapronominin varianttien käyttöä nuorisotalolla käydyissä keskusteluissa. Hän toteaa, että helsinkiläisnuorten puheessa pitkä *minä*-variantti esiintyy muun muassa vieraan äänen indeksinä osoittamassa puhettavan muutosta. Myös Kallella *minä*-variantti esiintyy joissain yhteyksissä vieraan äänen indeksinä hänen referoidessaan entistä pomoaan. Raevaara on myös havainnut, että pitkän *minä*-variantin käyttö on kaikkein yleisintä tilanteissa, joissa puhuja pyrkii tekemään viittauksesta itseensä kohosteisen ja kontrastoimaan asemaansa muiden asemaan meneillään olevassa toiminnassa. Samaa on jossain määrin havaittavissa myös Kallella, tosin Kallella pronomini esiintyy myös täysin neutraaleissa tilanteissa. Mahdollisena syynä tähän on jälleen hänen murretaustaansa, johon kuuluvat ainakin *minu*-vartaloiset muodot obliikvisijoissa.

Voimme aineiston pohjalta havainnoida luonnollisesti vain Kallen tämänhetkistä idiolektia. On mahdotonta tietää täysin, minkälaista Kallen puhe olisi, mikäli hän olisikin jäänyt asumaan Rovaniemelle. Voimme kuitenkin pohtia hypoteettista tilannetta erään tutkimuksen kautta. Palander (2005) on tutkinut reaaliajassa kolmenkymmenen vuoden ajan itäsvolalaisen Pasiin kielen kehitystä. Pasi asui koko tutkimuksen ajan Savonlinnan seudulla. Palander pääsi tarkastelemaan Pasiin kielen ajallista variaatiota usean kielenpiirteen osalta; yksi niistä oli persoonapronominin. Persoonapronominien osalta itämurteissa esiintyy hyvin pitkälti samoja variantteja kuin peräpohjalaisissa murteissa (ks. esim. Rapola 1969: 144). Tutkimus osoittaa, että muun muassa yksikön 1. ja 2. persoonapronominin osalta variaatio on lähes olematonta: Pasiin käyttämät variantit ovat pysyneet lähes sataprosenttisesti samoina (*mie/sie*). Aineistossa ilmenee vain yksi poikkeus, jolloin varianttina on ollut *minä*. Kallella prosentuaaliset määrät aineistoissa ovat *mä/sä*-varianttien kohdalla 83 % ja *minä/sinä*-varianttien 15 %. Variaation näkökulmasta Kallella on selvästi enemmän vaihtelua kuin Pasilla, ja näin ollen ero paikallaan pysyneen Pasiin varianttien suhteeseen on valtava. Mikäli Kalle ei olisikaan muuttanut Helsinkiin ja olisi jäänyt asumaan Rovaniemelle, voidaan ainakin Palanderin tutkimuksen perusteella tehdä oletus, että Pasiin tapaan myös Kallen varianttivaranto

olisi homogeenisempi.

6.2 *d*:n vastineet

Tarkasteltaessa Kallen käyttämiä *d*:n vastineita kahden aineiston pohjalta on havaittavissa selviä eroja varianttien käytössä. Kalle, joka olohuonekeskustelussa käyttää aina *hd*-yhtymissä *d*:n vastineena katoa, käyttääkin työrekisterissään jopa 42 %:n osuudella *d*-varianttia. Voisi ajatella, että Kallen arkipuheeseen rinnastettava olohuonekeskusteluaineisto antaisi kuvaa siitä, minkälaista kieltä Kalle normaaleissa ja neutraaleissa olosuhteissa puhuu. Aineisto osoittaa, että tässä arkisemmassa ympäristössä kato on *d*-varianttia yleisempi. Työympäristössä, joka on jonkin verran arkea formaalimpi, Kallella esiintyykin enemmän yleiskielistä ja myös Helsingin puhekielessä yleistä *d*-varianttia. Ero on mielenkiintoinen siksi, että kun verrataan persoonapronomineihin, *d*:n vastineiden valintaan on vaikeampaa kiinnittää tietoisesti huomiota.

Nuolijärvi (1986b: 160–161) on tutkinut muuttajien⁴ kieltä ja tarkastellut sitä Helsingissä käytyjen keskustelujen lisäksi myös tilanteissa, joissa muuttaja on lomalla palannut kotipaikkakunnalleen ja keskustellut siellä asuvien läheistensä kanssa. Vaikka kaupunkisuomi ja lomasuomi -jakauma ei täysi rinnastu tämän tutkimuksen aineistoihin, voi niitä kuitenkin varovaisesti vertailla. Nuolijärven savolaistutkittavien murteellisiksi *d*:n vastineiksi lasketaan variantit kato, *j*, *v* ja *h* – samaan tapaan kuin Kallella. Helsingissä käydyissä keskusteluissa *d*-variantin keskimääräinen osuus on 68 %, murteellisten 15 %. Kotipaikkakunnalla vastaavat luvut ovat 19 % ja 77 %. Murteellisten varianttien osuus kasvaa siis huomattavasti kotipaikkakunnalla ja vastaavasti *d*:n osuus pienenee. Kallen kohdalla työpuheluissa *d*-varianttien osuus on 55 %, kun taas varianttien kato, *v*, *j* ja *h* yhteenlaskettu osuus on 45 %. Olohuonekeskusteluaineistossa vastaavat luvut ovat 28 % ja 72 %. Vaikka tuloksia ei voidakaan suoraan verrata toisiinsa, on kiintoisaa huomata yhtäläisyys varianttien jakautumisessa: rennommassa ja kotoisammassa ilmapiirissä (lomasuomi ja omassa olohuoneessa käyty keskustelu) murteellisten varianttien osuudet ovat suurempia kuin kaupunkisuomessa ja työpuheluissa.

Mustanoja (2011: 322) on tutkinut kolmenkymmenen tamperelaisen puhujan idiolektin muuttumista kahdenkymmenen vuoden aikana. Hän toteaa, että *d*:n vastineena kato voidaan profiloita nuorten käyttämäksi variantiksi ja mitä vanhemmasta

⁴ Nuolijärven muuttajat ovat eteläpohjalaisia ja pohjoissavolaisia.

puhujasta on kyse, sitä todennäköisempää on, että varianttina on jokin muu. Hänen tutkittavillaan yleinen tendenssi oli se, että vielä parikymppisinä 50-luvulla syntyneiden puhujien kielenkäyttöön katovariantti kuului kiinteästi, kun kaksikymmentä vuotta sen jälkeen sen osuus heidän puheessaan oli pienentynyt. Mikäli Kallen puhe on vuosien aikana muotoutunut samaan mallin kuin Mustanojan tutkittavien, voitaisiin ajatella, että hänelläkin katovarianttien osuus on nuorempana ollut suurempi. Voimme vain arvailla, mistä *d*-variantit ovat Kallen puheeseen ilmestyneet; muutokseen ovat voineet vaikuttaa esimerkiksi elämänmuutoksiin liittyvät asiat, tai sitten ne ovat vain osa Kallen työrekisteriä. Kallen puheessa nimittäin ei kuitenkaan arkipuheeseen rinnastettavassa olohuonekeskustelussa esiintynyt ainoatakaan *d*-varianttia. Toisaalta tässä yhteydessä ei sovi unohtaa, että Mustanojan tutkimuksessa tutkittavien murteellinen asetus oli erilainen kuin Kallella.

Aineistojen pohjalta on havaittavissa myös muita äänneasemia, joissa ilmenee tilanteista vaihtelua. *uude*-äännejonossa *d*:n variantteina kato ja *d* esiintyvät molemmat yhteensä kolme kertaa. Äännejoono esiintyy olohuonekeskustelussa kerran, jolloin varianttina on kato (*uue*-), työpuheluaineistossa kaksi kertaa katovariantillisena (*uuestaa*, *kuuestoist*) ja kolme kertaa *d*-variantillisena (*kuudessa*, *kumppanuudesta*, *kokonaisuudesta*). Vaihtelu tuntuu äkkiseltään sattumanvaraiselta, ja molemmat variantit näyttävät kuuluvan Kallen idiolektiin. Toisaalta työpuheluaineistossa esiintyneet sanat *kumppanuudesta* ja *kokonaisuudesta* ovat ns. työsanoina, jolloin yleiskielinen *d*-varianttien käyttö saattaa niiden yhteydessä olla sen vuoksi tyypillistä.

Tilanteista vaihtelua esiintyy myös kumppanin aineiston sisällä. Työpuheluaineistosta voidaan varovasti havaita kaksi eri rekisteriä: ns. työminä ja arkiminä. Työpuheluissa hän käyttää pääosin työminärekisteriä, kun taas välillä kieli muuttuukin arkisemmaksi ja puhe on rennompaa arkiminän puhetta. Ero on huomattavissa erityisesti puhelujen lopussa lopputervehdysten lähestyessä. Voitaisiin ajatella, että lopputervehdyksissä Kalle ei ole enää yrityksen edustaja vaan oma itsensä. Tällöin kielikin voi olla puhekielisempää. Tämä ilmiö esiintyy muun muassa kerran *tehdä*-verbin kohdalla. Ensin kyseinen verbi esiintyy *d*-llisenä, mutta kun puhelun lopetus lähestyy, kyseinen lekseemi muuttuukin katovariantilliseksi. Ilmiö ei kuitenkaan toistu, joten on myös mahdollista, että tässä kyseisessä puhelussa puhekumppanin taustamuuttajat, kuten esimerkiksi ikä tai asema työpaikalla, vaikuttavat tuon variantin valintaan.

Työpuheluaineistossa on havaittavissa myös se, että pitkissä vuoroissa Kalle

käyttää sekaisin *d*:n eri vastineita. Tästä voisi päätellä, että vastineiden valinta on välillä sattumanvaraista, sillä lyhyen ajan sisällä Kallen puheessa saattavat sekoittua niin murteelliset, yleiskieliset kuin Helsingin puhekielellekin ominaiset vastineet.

Vaikka Kallen käyttämissä varianteissa tuntuukin olevan paljon variaatiota, on niiden käytössä myös paljon yhdenmukaisuutta. Johdonmukaisuutta on havaittavissa esimerkiksi joidenkin lekseemien kohdalla. Esimerkiksi luvussa 5.2.1. käsitellyn *tietää*-verbin taivutusmuodot esiintyvät aineistossa johdonmukaisesti katovariantillisina (*tiiän*, *tiiät* ja *tiiä*). Lappalaisen (2004: 79) pääkaupunkiseutulaisten tutkittavien tilanteisen variaation tutkimus osoitti, että arkikeskusteluissa lekseemi *tietää* esiintyy 66 %:n osuudella katomuotoisena (*tiiä*-). Lisäksi Kallella olohuonekeskustelussa ainoastaan katomuotoisena esiintyvä lekseemi *edes* (*ees*) esiintyi myös Lappalaisen arkiaineistossa 75 %:n osuudella katomuotoisena. Myös Mustanoja (2011: 329–334) kiinnitti tutkimuksessaan huomiota *tietää*-sanaan ja sen esiintymiin aineistossaan. Hän kohtasi pääosin lyhytvokaalisia *tiiä*-muotoja pitkävokaalisten sijaan – pitkävokaalinen variantti esiintyi hänen tutkittavistaan ainoastaan yhdellä. Omalla tutkittavallani puolestaan ei esiintynyt yhtäkään lyhytvokaalista varianttia. Murretaustat tosin ovat omalla muuttajallani ja Mustanojan tutkittavilla erilaiset. Mustanojan tutkittavat ovat hämäläisten murteiden alueelta, ja se huomioon ottaen lyhyt *tiiä*-muoto voidaan nähdä hyvinkin murteellisena varianttina (Mustanoja 2011: 336).

Alaluvussa 5.2.1 käsittelin lekseemiä *tehdä* (~*tehä*). Lappalainen (2004: 80) teki kyseisen lekseemin kohdalla erilaisen huomion: hänen arkikeskusteluaineistossaan se esiintyi tyypillisesti katomuotoisena. Kallella olohuonekeskusteluaineistossa lekseemiä ei esiinny, mutta työpuheluaineistossa esiintyy ja valtaosin (6/7) *d*-variantillisena. Vaikka työpuheluaineistoni ja Lappalaisen arkikeskusteluaineisto eivät olekaan suoraan verrattavissa, on huomionarvoista, että vaikka Kallen puhe on työpuheluaineistossa kauttaaltaan melko puhekielistä, se ei kyseisen lekseemin kohdalla olekaan linjassa pääkaupunkiseutulaisten käyttämän variantin kanssa.

Työpuheluaineistossa Kallen *d*:n vastineet jakautuvat lähes puoliksi *d*:n (55 %) ja kadon (41 %) välillä. Lappalaisen (2004: 166) tutkimissa työpaikkatilanteissa seitsemällä pääkaupunkiseutulaisella tutkittavalla *d*:n vastineena esiintyi keskimäärin 69-prosenttisesti⁵ Helsingin puhekielelle tyypillisempi *d*. Vaikka Kallella onkin hieman enemmän hajontaa, on tulos kuitenkin samansuuntainen.

⁵ Hajonta yksilöiden välillä oli kuitenkin melko suurta: puhekielisyyden osuus 56–100 % (Lappalainen 2004: 166).

6.3. Kallen idiolektin pohdintaa yleisellä tasolla

Käsittelin yksilön idiolektin kehitystä teoriaosiossa luvussa 3.1.2. Totesin siinä, että idiolekti muokkaantuu ja muuttuu elämän aikana mahdollisesti useitakin kertoja. Mikäli lapsi muuttaa paikkakunnalta toiselle alle 8-vuotiaana, oppii hän todennäköisesti paikkakunnan murteen niin, ettei se poikkea paikallisten kielestä lainkaan. Kalle muutti Oulusta Rovaniemelle 4-vuotiaana. On siis syytä uskoa, että hän on oppinut Rovaniemellä puhuttavan peräpohjalaismurteen murteen pitkälti siellä syntyneiden kaltaisesti. Vanhemmalla iällä idiolektin muutoksiin voivat vaikuttaa erilaiset elämänmuutokset. Aikuisena Kalle muutti Helsinkiin, jolloin myös työpaikka vaihtui. Nämä ovat olleet suuria mullistuksia Kallen elämässä, ja ovatkin todennäköisesti silloin vaikuttaneet hänen kielellisiin muutoksiinsa ja motivaatioonsa muokata puhettaan kenties vähemmän murteelliseksi ja enemmän Helsingin puhekielen kaltaiseksi.

Vaikka Kallen puheessa ei esiinny juurikaan leimallisia *mie-* ja *sie-*variantteja, siinä esiintyy kuitenkin paljon muita selkeitä murteellisuuksia, kuten esimerkiksi švaavokaalia ja yleisgeminaatiota. Nämä piirteet ovat siis todennäköisesti pysyneet Kallen puheessa nuoruudesta asti – tai mahdollisesti tulleet vuosien saatossa takaisin. Kielenpiirteet eroavat toisistaan siinä, miten helppo niihin on kiinnittää itse puhussa huomiota. Esimerkiksi persoonapronominit ovat sellaisia, joihin puhujan on suhteellisen helppo kiinnittää huomiota, kun taas esimerkiksi švaavokaali lienee vaikeammin puhujan tietoisesti hallittavissa.

Nuolijärven (1986b: 301–306) tutkimuksessa käy ilmi, että yleistetysti korkeammin koulutetuilla ero kaupunki- ja lomasuomen välillä on suurempi kuin alemmin koulutetuilla. Muuttajat, jotka puhuvat paljon työssään, ovat tottuneet kiinnittämään puheeseen enemmän huomiota kuin ne, joilla työ on käytännöllisempää ja joten puhuvat työssään vähemmän. Kallen koulutustausta ja työn laatu suhteutettuna kielenpiirteiden tilanteiseen vaihteluun on siis jokseenkin samoilla linjoilla Nuolijärven tulosten kanssa. Kallen puhe on ainakin kahden tarkastellun kielenpiirteen osalta melko erilaista työpuheluissa kuin olohuonekeskustelussa. Toisaalta Nuolijärvi myös mainitsee, että työssään paljon puhuvien kynnys puhua omaa kotimurrettaan voi myös laskea suuren puhumismäärän ja sitä myötä kielellisen itsetunnon nousemisen myötä.

Työpuheluaineiston osalta on myös otettava huomioon Kallen rooli. Kalle toimii puheluissa hyvin pitkälti soittajana, joten hänellä on puhelun aloittajan ja lopettajan rooli. Hän myös ohjaa keskustelua puheluiden aikana. Lisäksi työpuheluista valtaosa on sekä soittajan että vastaajan osalta käyty kännykän välityksellä. Pieni osa on käyty

verkkopuheluna Skypen (tms.) välityksellä. Tällöin videomahdollisuus ei ole ollut käytössä, vaan keskustelijat ovat vain kuulleet toistensa äänet. Sekä kännykkä- että Skype-puheluissa vastaaja näkee soittajan nimen jo kännykän tai tietokoneen näytöltä. Tällöin varsinkin tutun soittajan esittäytyminen puhelun alussa on pienemmässä roolissa kuin esimerkiksi lankapuheluissa. Puhelu alkaa usein hyvinkin lyhyellä esittäytymisellä tai jopa suoraan asiaan menemisellä. On myös tutkittu, että kännykällä käytyjen puhelujen avaukset ovat moninaisempia kuin joskus hyvinkin vakiintuneet lankapuheluiden avaukset. (Ks. esim. Arminen 2016: 182–189.) Uskon tämän pätevän myös verkkopuheluihin. Nämä voivat vaikuttaa tietyissä tilanteissa varianttien valintaan ja siihen, kuinka puhe- tai yleiskielistä puhe missäkin tilanteessa on. Myös puhelun sisällä olevien aiheiden vaihtotilanteet ja niiden metaforiset koodinvaihtotilanteet voivat myös näkyä varianttien valinnassa ja puheen yleissävyn muutoksina.

7 Lopuksi

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut peräpohjalaisten murteiden alueelta nuorena aikuisena Helsinkiin muuttaneen Kallen kahden kielenpiirteen, *d*:n vastineiden ja yksikön 1. ja 2. persoonapronominien, variaatiota. Minulla on ollut kaksi erilaista keskusteluaineistoa, olohuonekeskustelu sekä työpuhelukeskustelut, joiden pohjalta olen tarkastellut ja analysoinut kielenpiirteiden variaatiota. Aineistoni osoittaa, että työpuheluissa Kallen puhe on yksikön 1. ja 2. persoonapronominivarianttien osalta hyvin pitkälti Helsingin puhekielenomaista. *d*:n vastineiden osalta siinä esiintyy sekä Helsingin puhekielille että yleiskielille tyypillisiä variantteja. Olohuonekeskustelussa molempien kielenpiirteiden osalta esiintyy enemmän hajontaa ja murteellisiksi luokiteltavia variantteja on enemmän.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on ollut kaksi kielenpiirrettä ja kaksi tilannetta. Vaikka kielellisiä muuttujia on kokonaisuudessaan melko vähän, ovat ne silti pystyneet osoittamaan hyvinkin selvää tilannekohtaista variaatiota. Tutkimusta olisi kuitenkin mahdollista jatkaa eteenpäin erilaisiin suuntiin. Tätä tutkielmaa varten tallensin ja litteroin myös kolmannen aineiston. Kyseisessä tallenteessa Kallen Oulussa asuva isä on käymässä Kallen perheen luona ja perhe käy yhdessä keskustelua ruokapöydän ääressä. Päädyin lopulta kuitenkin rajaamaan kolmannen aineiston tutkielman ulkopuolelle. Kyseistä aineistoa olisi mahdollista kuitenkin hyödyntää ja ottaa kolmanneksi vertailutilanteeksi olohuonekeskustelun ja työpuheluiden ohien ja tarkastella sitä, millä tavoin Kallen murteellisen isän läsnäolo vaikuttaa Kallen

puheeseen. Toinen jatkotutkimusaihe olisi selvittää työpuheluaineistossa Kallen keskustelukumppanien taustat ja puhettavat ja tarkastella Kallen kielen variaatiota nämä taustat huomioon ottaen. Muun muassa puhekumppanien alkuperäiset kotipaikat ja arvoasemat työpaikalla saattavat vaikuttaa suurestikin Kallen puheeseen. Kolmanneksi tutkimusta olisi mielenkiintoista laajentaa aineistolla, joka tallennettaisiin Rovaniemellä. Kuten mainittua, eräät aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että kotipaikkakunnalla muuttajan kieli on murteellisempaa kuin muuttopaikkakunnalla. Rovaniemellä nauhoitettua aineistoa voitaisiin näin verrata pääkaupunkiseudulla nauhoitettuihin aineistoihin ja tarkastella, pätevätkö aiempien tutkimusten tulokset myös Kallen kohdalla.

Puhuin muuttajuutta käsittelevässä teorialuvussa Nuolijärven mainitsemista muuttajan kielellisistä identiteeteistä ja Kleivenin nelikentästä. Muuttajan kielellisen identiteetin kategorioista toinen oli yleispuhekieliseen valtakulttuuriin sopeutuja. Kalle sijoittuu tutkielman perusteella tähän kategoriaan, sillä vaikka hänen puheessaan on paljon yleiskielisyyttä ja Helsingin puhekielen piirteitä, hänen puheestaan löytyy silti tiettyjä murteellisia piirteitä, joita hän käyttää puheessaan tiuhaan ja jotka ovat kiinteä osa hänen omaa puhetapaansa. Tämä on tyypillistä tuohon kategoriaan kuuluville puhujille. Tutkittavani on asunut pääkaupunkiseudulla yli kolmekymmentä vuotta. Ajallakin on siis varmasti ollut osansa Kallen kielen muuttumisessa. Uskon, että muuttajan kuuluminen eri ryhmiin voi vaihdella myös elämän eri vaiheissa. Kalle on siis hyvin todennäköisesti kolmekymmentä vuotta sitten kuulunut eri ryhmään kuin tänä päivänä. Kleivenin neljästä kentästä puolestaan Kalle sijoittuu kentälle neljä, jossa sekä muuttajan motivaatio että kielellinen eroavuusaste ovat suuria. Rovaniemi ja Helsinki ovat kielelliseltä eroavuudeltaan kaukana toisistaan; kielellinen eroavuusaste on suuri. Motivaation tasoa on hankala lähteä määrittelemään, mutta Kalle on olohuonekeskustelun yhteydessä antanut ymmärtää, että hän ja Tiina muuttivat aikoinaan pääkaupunkiseudulle jäädäkseen. Siinä tapauksessa motivaatio olisi todennäköisesti ollut melko korkealla. Lisäksi olohuonekeskustelun aikana sekä Kalle että Tiina kertoivat, että Kalle pyrki heti muuton jälkeen tietoisesti karsimaan puheestaan murrepiirteitä, jotta sopeutuisi paremmin uuteen ympäristöön. Minulla ei kuitenkaan ole kyseiseltä ajalta tallennettua äänimateriaalia, joten tämä asia jää haastateltavien muistin varaan. Mikäli Kallen kohdalla tilanne oli näin, ei kuitenkaan ole itsestään selvää, että muuttaja haluaisi aina tietoisesti opetella uuden asuinpaikkansa kielimuodon, vaikka muuttaisikin sinne jäädäkseen.

Lähteet

- ANDERSSON, ROGER – THELANDER, MATS 1994: Internal migration, biography formation and linguistic change. Teoksessa Bengt Nordberg (toim.): *The sociolinguistics of urbanization: The case of the nordic countries* s. 51–86. Berlin: Walter de Gruyter.
- ARMINEN, ILKKA 2016: Teknologiset ympäristöt. Teoksessa Melisa Stevanovic – Camilla Lindholm (toim.): *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa vuorovaikutuksessa* s. 178–199. Tampere: Vastapaino.
- BUCHOLTZ, MARY 2015: The elements of style. Teoksessa Dwi Noverini Djenar – Ahmar Mahboob – Ken Cruickshank (toim.): *Language and identity across modes of communication* s. 27–60. Boston: De Gruyter Mouton.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic theory*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.
- COUPLAND, NIKOLAS 2009: *Style. Language variation and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DREW, PAUL – HERITAGE, JOHN 1992: Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa Paul Drew – John Heritage (toim.): *Talk at work. Interaction in institutional settings* s. 3–65. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECKERT, PENELOPE 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. – *Annual Review of Anthropology* 41 s. 78–100.
- Helsingin puhekielen pitkittäiskorpus -aineistohanke = http://www.helsinki.fi/sup/tutkimus/projektit_suomi/helsingin_puhekieli.html. Luettu 3.2.2017.
- HYVÄRINEN, MINNA-MARI 2014: Tapaustutkimus kahden muuttajan kielestä: *d:n* vastineiden ja yksikön ensimmäisen persoonan pronominin variaatio kolmekymmentä vuotta muuton jälkeen. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- JAHNUKAINEN, RAILI 1954: Havaintoja siirtoväen murteen muuttumisesta Kokemäellä. – *Virittäjä* 58 s. 366–376.
- KUPARINEN, OLLI 2015: Kohti ääretöntä. Jäsentyvä infinitiivikonstruktiojoukko Helsingin puhekielessä 1970-luvulta 2010-luvulle. Pro gradu -tutkielma.

Tampereen yliopiston kieli-, käänös- ja kirjallisuustieteen yksikkö.

- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006: Kelan asiointikeskustelut Helsingin puhekielen variaation kuvastajina: esimerkkinä yksikön 1. ja 2. persoonan persoonapronominien käyttö. Teoksessa Kaisu Juusela – Katariina Nisula (toim.): *Helsinki kieliyhteisönä* s. 275–298. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LAPPALAINEN, HANNA 2015: Omaa vai yhteistä? Nollapersoonaa, itseä viittaamisen rajat ja kategorisointi. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anu Rouhikoski – Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet: kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 401–443. Helsinki: SKS.
- LEHTONEN, HEINI 2015: *Sano vai sanoi*: mitä merkitystä on yhdellä *i*:llä? Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anu Rouhikoski – Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 84–124. Helsinki: SKS.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA, JAAKKO 2013: *Suomen murrekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MANTILA, HARRI 2008: Variaatiosta identiteettiin. Teoksessa Sara Routarinne – Tuula Uusi-Hallila (toim.): *Nuoret kielikuvassa: kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 63–80. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Helsinki: SKS.
- MARKKOLA, PÄIVI 2006: Helsingissä asuvien Kivennavan siirtokarjalaisten murteenkäytöstä. Teoksessa Kaisu Juusela – Katariina Nisula (toim.): *Helsinki kieliyhteisönä* s. 181–222. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1984: Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. – *Virittäjä* 88 s. 162–175.
- MUSTANOJA, LIISA 2011: *Idiolekti ja sen muuttuminen: reaaliaikatuutkimus Tampereen puhekielestä*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- NORDBERG, BENGT 1994: *The sociolinguistics of urbanization: The case of the Nordic countries*. Berliini: Walter de Gruyter.

- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986b: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1994: On the interlinkage of sociolinguistic background variables. Teoksessa Bengt Nordberg (toim.): *The sociolinguistics of urbanization: The case of the Nordic countries* s. 149–170. Berlin: Walter de Gruyter.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. Teoksessa Arja Piirainen-Marsh – Kari Sajavaara (toim.): *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 13–38. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseurauhankkeen pohjalta*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 2005: *Lapsuudesta keski-ikään: seuraututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 2005: Totta vai toiveajattelua. Näennäisaikainen muutos todellisen muutoksen kuvastajana. Teoksessa Johanna Vaattovaara – Toni Suutari – Hanna Lappalainen – Riho Grünthal (toim.): *Kieli 16: Muuttuva muoto* s. 13–54. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006a: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Teoksessa Kaisu Juusela – Katariina Nisula (toim.): *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006b: Lounaismurteiden asema suomen murteiden ryhmityksessä. Teoksessa Taru Nordlund – Tiina Onikki-Rantajääskö – Toni Suutari (toim.): *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan,*

- muutoksiin ja valintoihin* s. 249–268. Helsinki: SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI 2009: Suomalaisen sosiolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä. – *Virittäjä* 113 s. 557–570.
- RAEVAARA, LIISA 2015: *Hyvä päivä olla minä, mä ja meitsi* – minän vaihtelevat asemat ja identiteetit helsinkiläisnuorten puheessa. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anu Rouhikoski – Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet: kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 174–216. Helsinki: SKS.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. 3. painos. Helsinki: SKS.
- ROUHIKOSKI, ANU 2009: *Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle: tapaustutkimus nuoren naisen tilanteisesta variaatiosta ja kielellisestä identiteetistä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – ROUHIKOSKI, ANU – LEHTONEN, HEINI 2015: Helsinki, kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit liikkeessä. Teoksessa Marja-Leena Sorjonen – Anu Rouhikoski – Heini Lehtonen (toim.): *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 9–34. Helsinki: SKS.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meidän tapa puhua: Torniolaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: SKS.
- VAATTOVAARA, JOHANNA – SOININEN-STOJANOV, HENNA 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. Teoksessa Kaisu Juusela – Katariina Nisula (toim.): *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Liite

Litterointimerkit:

- . laskeva sävelkulku
- , tasainen sävelkulku
- ? nouseva sävelkulku
- kesken jäänyt sana (esim. hirvee- hirveesti)
- : äänteen venytys
- £ hymyillen sanottu jakso
- @ äänenlaadunmuutos
- # nariseva ääni
- (.) pitkä tauko (n. 1–3 sek.)
- (,) lyhyt tauko (alle 1 sek.)
- [päällekkäispuhunnan alku
-] päällekkäispuhunnan loppu
- (--) epäselvä jakso